

FİNANS - POLİTİK &

EKONOMİK YORUMLAR

AĞUSTOS 2004 • YIL 41 • SAYI 485 • 5.000.000.- LİRA

www.ekonomikyorumlar.com

*Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme
2000-2004 Türkiye Değerlendirmesi*

Afşin ŞAHİN

*Enflasyon Hedeflemesi Başarılı
Bir Para Politikası Stratejisi mi?*

Yrd. Doç. Dr. Seyfettin ERDOĞAN

*Yeni Ekonominin Merkez Bankalarının
Geleceğine Yönelik Olası Etkileri*

**Prof. Dr. Suat OKTAR
Özlem ÖZKÖK**

*Türkiye'de E-Ticaret Üzerine
Bir Araştırma*

Yrd. Doç. Dr. Birdoğan BAKI

*E-Para ve E-Ticaret Sanal
Yeniliklere Farklı Bir Bakış Açısı*

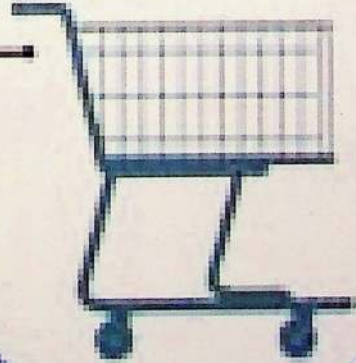
Yrd. Doç. Dr. Cengiz TORAMAN

*Türkiye'de Bilgisayar
Kullanımının Yarattığı Etkiler*

Doç. Dr. Nalan GÜREL

*Bilgi Toplumu Ekseninde
Türkiye ve Bir Karşılaştırma*

Yrd. Doç. Dr. Mevlüdiye ŞİMŞEK

*"Bilgi Ekonomisi"
Konsepti Üzerine Bir Kesit*
Ayhan GÜNEY

*Kriz Sezme Yöntemi:
Erken Uyarı Sistemi ve Etkinliği*
Yrd. Doç. Dr. Nevzat TETİK

piyasada nakit mi yok?

gani var.

Micro

Acil nakit ihtiyacı mı var?

gani var.

Çek/senet tahsilatında problem mi var?

gani var.

Stok maliyetini düşürmek mi lazım?

gani var.

Satış fiyatı doğru mu?

gani var.

Nakit akışı kontrol altında mı?

gani var.

Ödeme ve tahsilat planlarını kim yapacak?

gani var.

Gerçekten kâr ediyor musunuz,

daha fazla kâr edebilir misiniz?

gani var.

Şirketinize özel çözüm getirecek

bir bankacıya mı ihtiyacınız var?

gani var.

gani kim?

Garantili Nakit İdaresi Uzmanı.

gani bu hizmetleri her sektörde,

her KOBİ ve işyeri sahibine vermeye hazır.

Sizin gani'niz size en yakın Garanti şubesinde

davetinizi bekliyor. Bir telefonunuz yeter.

Ayrıca ücretsiz nakit idaresi paketi

Paketin içinde bir finans rehberi, bir de bilgisayar programı CD'si var. Dikkat, bu bir muhasebe programı değil. KOBİ sahibinin/yöneticisinin, finans yönetimini en verimli şekilde yapabilmesi için, Microsoft işbirliğiyle hazırlanmış özel bir yazılım. Bilgisayar kullanmamış bir iş sahibi bile kolayca kullanabilir. ganigani finans rehberinde ise finans yönetiminin temel kavram ve yöntemlerini bulacaksınız. ganigani kullanın, ganigani kazanın...

Daha fazla bilgi için, www.ganigani.com adresini ziyaret edebilir, 444 0 333 Alo Garanti'yi ya da (0212) 630 86 86 İşletme Bankacılığı Hizmet Hattı'nı arayabilirsiniz.

Garanti

İşletme Bankası

Oto yıkama.

300 mm'ye kadar yükseltilebilen havalı süspansiyon.
Touareg'de standart.

Otomobil aşkına

FİNANS - POLİTİK & EKONOMİK YORUMLAR

http://www.ekonomikyorumlar.com

e-mail:ekonomikyorumlar@ekonomikyorumlar.com

AGUSTOS 2004 • YIL: 41 • SAYI: 485 • 5.000.000.- LİRA (KDV DAHİL)

**Ekonomik Mali Yayınlar San. Ve Tic. A.Ş. Adına
İmtiyaz Sahibi
DR. NESRİN NAS**

**Genel Yayın Yönetmeni
PINAR TÜRENC**

**Yazı İşleri Müdürü
MUSTAFA BARIŞ**

**Danışma Kurulu Başkanı
ALİ İHSAN KARACAN**

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat □ Dr. Öztin Akgüç □ Prof. Dr. Erdoğan Alkin □ Prof. Dr. Mehmet Altan □ Tevfik Altınok □ Yılmaz Argüden □ Beyhan Aslan □ Uğur Bayar □ Afa Boran □ Prof. Dr. Ünal Bozkurt □ Yavuz Canevi □ Ege Cansen □ Dr. Doğan Cansızlar □ Bülend Çorapçı □ Necdet Durakbaşa □ A. Aydın Dündar □ Dr. A. Mahfi Eğilmez □ Orhan Emirdağ □ Gazi Erçel □ Dr. Zeynel Abidin Erdem □ Meral Gezgin Eriş □ Dr. Deniz Gökçe □ Prof. Dr. Cumhur Ferhan □ Zeki Gündüz □ Prof. Dr. Seyfettin Gürsel □ M. Akif Hamzaçebi □ Avni Hedili □ Erhan Işıl □ Prof. Dr. Haluk A. Kabaalioglu □ Ali İhsan Karacan □ Kemal Kurdaş □ Korhan Kurdoğlu □ Adnan Nas □ Ergin Neng □ Sezai Onaral □ Prof. Dr. Suat Oktar □ Tuncay Özilhan □ Ersin Özince □ Ertuğrul İhsan Özol □ Prof. Dr. Merih Paya □ Adnan Polat □ M. Faruk Sabuncu □ Prof. Dr. Hülya Talu □ Prof. Dr. M. Şükrü Tekbaş □ Dr. Ali Tekin □ Dr. Turgut Telman □ Yaman Törüner □ Cihan Turper □ Doç. Dr. Ali Ulusoy □ Ahmet Yüzbaşıoğlu □ Prof. Dr. T. Güngör Uras

Yazı Kurulu

Dr. Öztin Akgüç □ Prof. Dr. Erdoğan Alkin □ Zeki Gündüz □ Prof. Dr. Seyfettin Gürsel □ Adnan Nas □ Prof. Dr. Merih Paya □ Prof. Dr. T. Güngör Uras

BU SAYIDA

Okurlara Mektup	
Ekonomide İyileşme Sürdürülebilir mi?	3
AFŞİN ŞAHİN	
Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Teorik Yaklaşımlar ve 2000 - 2004 Türkiye Ekonomisi Değerlendirmesi	5
YRD. DOÇ. DR. SEYFETTİN ERDOĞAN	
Enflasyon Hedeflemesi Başarılı Bir Para Politikası Stratejisi mi?	20
PROF. DR. SUAT OKTAR	
ÖZLEM ÖZKÖK	
Yeni Ekonominin Merkez Bankalarının Geleceğine Yönelik Olası Etkileri	35
YRD. DOÇ. DR. BİRDOĞAN BAKI	
Türkiye'de E-Ticaret Üzerine Bir Araştırma	47
YRD. DOÇ. DR. CENGİZ TORAMAN	
E-Para ve E-Ticaret Sanal Yeniliklere Farklı Bir Bakış Açısı	57
AYHAN GÜNEY	
"Bilgi Ekonomisi" Konsepti Üzerine Bir Kesit	64
DOÇ. DR. NALANGÜREL	
Türkiye'de Bilgisayar Kullanımının Yarattığı Etkiler ..	70
YRD. DOÇ. DR. MEVLÜDİYE ŞİMŞEK	
Bilgi Toplumu Ekseninde Türkiye ve Bir Karşılaştırma	74
YRD. DOÇ. DR. NEVZAT TETİK	
Kriz Sezme Yöntemi: Erken Uyarı Sistemi (Early Warning System) ve Etkinliği	82
Rakamların Dili	
Ekonomik Göstergeler	94

İdare Yeri: Binbirdirek Mah. Suterazisi Sokak. No 6/2; 34400 Sultanahmet - İSTANBUL ☎ Tel: (0212) 518 17 32 - 516 11 45 ☎ Faks: (0212) 518 66 43 ☎ http:// www.ekonomikyorumlar.com ☎ e-mail: ekonomikyorumlar@ekonomikyorumlar.com ☎ Açıklama: Dergideki yazılar kaynak göstermek koşuluyla alınabilir. Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler, yazarlarına aittir. Yayınlanacak yazılar hakem denetiminden geçer. Yayınlamak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha olarak (mümkünse bilgisayar disketi ve bir resim ile birlikte) ulaştırılmasını rica ederiz. ☎ 2004 Yılı Abone Bedeli (KDV Dahil): 60.000.000.- TL. ☎ Öğrencilere: 42.000.000.- TL. ☎ Banka Hesap Numaraları (İstanbul): Akbank Nuruosmaniye Şubesi Hesap No: 35875-4, Garanti Bankası Nuruosmaniye Şubesi Hesap No: 6299897, İş Bankası Çağaloğlu Şubesi Hesap No: 530979, Yapı Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi Hesap No: 1035572-7 ☎ Kapak - Sayfa Tasarımı ve Dizgi: Ekonomik Yorumlar ☎ Baskı ve Cilt: Kurtiş Matbaacılık, Tel: (0212) 518 11 28 ☎ Baskı Tarihi: 9 Ağustos 2004 ☎ Genel Dağıtım: DPP ve Dünya Süper Dağıtım

Dergiden

OKURLARA MEKTUP

Ekonomide İyileşme Sürdürülebilir mi?

Sevgili Okurlar,

Ekonomik büyüme beklenenin üzerinde seyrediyor, enflasyon da düşüyor. İhracattaki artış trendi de devam ediyor.

Nitekim Temmuz ayı enflasyonu da TEFE'de % - 1.52, TÜFE'de % 0.22, gelecek aylardaki enflasyonun habercisi olan çekirdek enflasyon ise sadece 0.3 olarak gerçekleşti. Böylece TEFE'nin son üç aylık seyri negatif oldu. Buraya kadar iyi...

Ancak ekonomi yönetimi, piyasa oyuncularından daha geniş perspektifte bakmalı, büyüyen riskleri de gözardı etmemeli. Risklerin başında, artan işsizlik ve cari açık geliyor. Ekonomide ilk çeyrekte kaydedilen % 12 büyümeye rağmen işsizlik oranı % 12.3'ten 12.4'e yükseldi. Üstelik bu, işgücüne katılım oranındaki düşüşe rağmen gerçekleşti. Yani, bu kadar yüksek büyüme bile henüz iş yaratmıyor. Bunun temel nedeni, büyümenin çok sınırlı bir kesimin iç talebindeki artışa dayanmasıdır. Bu, ağırlıklı olarak ithal ürünlere yönelik bir talep artışıdır. Ne yazık ki ithalat, tüketim malı ithalatı ile sınırlı da değil. Ara ve yatırım malları ithalatı da hızla artıyor. İhracatın yapısına baktığımız zaman ağırlıklı olarak ithal girdi kullanan otomotiv, makine ve makine aksamı, elektrik ve elektronik ürünlerinde patlama yaşandığı gözleniyor. Bu sektörlerin üretimi üçte iki oranında ithalata bağımlı. Buna karşılık deri, hazır giyim gibi yerli girdi kullanan sektörlerin ihracatında ise gerileme var. Kısaca dış ticaret dengesindeki bozulma tehlike sinyalleri veriyor. Bu durumun işaret ettiği bir başka gelişme var: Yerli sanayi hızla rekabet gücünü yitiriyor. Sosyal güvenlik, vergi ve enerji maliyetlerindeki yükselik devam ettikçe, ihracat artışı için ithalat kaçınılmaz olacak. Sosyal güvenlik ve vergi reformlarını, enerji piyasasının da serbestleşmeyi geciktirmenin maliyeti maalesef bu.

Ayrıca uluslararası piyasalarda da riskler büyüyor. FED'in faiz artırımında temkinli davranacağı sinyalini vermesine rağmen, ABD düşük faiz politikasını terk ediyor. Bu, ister istemez Türk ekonomisini de ciddi biçimde etkileyecek. Doğrudan yabancı yatırım akışında radikal bir dönüşüm yapamayan Türkiye'nin cari işlem açığını kısa vadeli fon-

larla finansmanı da zorlanacak ve daha yüksek reel faize katlanılmak zorunluluğu doğacak. Üstelik dış borçların vadesi ve bileşiminin tehlikeli bir şekilde değiştiği bir zamanda...

Diğer bir uluslararası risk, petrol fiyatlarındaki tırmanış. Düzenli dağıtım kanallarının sağlanamamış olması, Irak'ın piyasaya düzenli arz yapamaması, Yukos'un piyasadan çekilmesi, Çin ve Hindistan'ın talebindeki olağanüstü artışlar, rafinerilerde atıl kapasite kalmayışı ve Kuzey yarım kürede kış mevsimine girişin getireceği ilave talep artışları, geçici durumlar dışında fiyatın 35 doların altına düşmesini imkansızlaştırıyor. Bugüne kadar enerji piyasasında serbest tarifeye geçişi erteleyen Türkiye, uluslararası petrol piyasasındaki bu olumsuz gelişmelerle birlikte yeni bir kısır döngüye girecek gibi görünüyor. Yani ya üretim maliyetlerindeki artışa katlanacak ya da bütçe açıklarına!...

Aleyhteki uluslararası konjonktür ve ısınan iç ekonomi, büyüyen cari açık da dikkate alındığında, IMF ile yeni ilişki biçiminin belirlenmesinde koz IMF'nin eline geçmiştir. Çünkü cari açığın kısa vadeli sermaye hareketleriyle finanse eden bir ülkede, yukarıda sıralanan riskler ile birlikte dalgalı kur, sabit kur gibi hareket eder. Yani faizler ve kurlardaki hareket yumuşak ve tedricen olmaz. Yeni krizler imkansız olmaktan çıkar.

Saygılarımızla,

Finans–Politik & Ekonomik Yorumlar

İnceleme

AFŞİN ŞAHİN

Ekonomist, MüfettiŐ Yardımcısı

Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Teorik Yaklaşımlar ve 2000 - 2004 Türkiye Ekonomisi Değerlendirmesi

Dış ticaretin, ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yarattığını ve etkilerini inceleyen bir çok ampirik ve teorik çalışma yapılmıştır. Çalışmalar genellikle dışa açılma ile birlikte dış ticaretin artacağı ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerine olumlu etki yaratacağı iddiası teorik altyapısı ve ampirik uygulamaları ile gerek Türkiye gerekse diğer ülke örnekleri ile ispatlanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde dış ticaretin ekonomik büyümeye-kalkınmaya olumlu etki yarattığını savunan teorik ve ampirik çalışmalara yer verilecektir. İkinci bölümde, dışa açıklık teriminin modeller açısından öneme vurgu yapılacaktır. Son bölümde ise, teorik çalışmaları destekler nitelikte Türkiye 2000-2004 yılları arası dış ticaret ve büyüme deneyinleri verileri yorumlanarak iddia pekiştirilmeye çalışılacaktır.

I- Dış Ticaretin Ekonomik BüyümeYi Artırdığını Savunan Teorik Çalışmalar

Dış ticarete serbestleşme ile birlikte dışa açılmanın büyüme üzerine etkileri iktisat teorisyenleri ve uluslararası mali kuruluşlar arasında araştırma, geliştirme ve analiz için önemi kabul edilen bir konudur. Çalışmada dış ticaretin karşılaştırmalı üstünlükler, rekabet imkanları, bilgi ve teknoloji transferi gibi sebeplerle büyümeyi artırdığı vurgulanmaktadır. (Bulutay, 2004; 29) Dış ticarete serbestleşmenin en önemli

baçağı dışa açıklıktır ve OECD'ye göre dışa açık ekonomiler, açık olmayan ülkelere göre daha başarılıdırlar. (Fischer, 2003; 11-13) Dış ticarete serbestleşme ile birlikte ekonomik büyümede artış görülecektir. (D. Ben-David, 1998; 143-170)

Sinha (2002) çalışması, dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Asya ülkelerinde incelemeyi hedeflemiŐtir. Sinha ve

Sinha (1996) çalışmasına konu ile ilgili dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki için bakılabilir. Dışa açıklık tanımı çalışmada Summers and Heston (1991)'de belirtildiği gibi ihracat ve ithalatın toplamının GSYİH'ya oranı ile ifade edilmiştir. Dış ticaret bilindiği gibi ithalat ve ihracatın toplamı olarak ifade edilmektedir ve bu noktada ihracat bir ülke için üretimin bir çıkış noktasını sağlayarak ülke açısından bir gelir kapısı oluşturmaktadır. (Colombatto, 1990; 579-598) İhracatın büyümeye İkinci etkisi ise; uzun dönemde ihracat büyümeye dolayısıyla kalkınmaya daha fazla teknolojik gelişme ve tasarruf sağlanarak büyüme teorilerinin tabanında pozitif bir etki yapacağıdır. (Krueger, 1978) Dış ticaretin ekonomik göstergeler ve uluslararası kuruluşlar arasında kredibilitésinin artırılması açısından, ihracatın ithalat miktarından fazla olması olumlu etki yapmaktadır. (Balassa, 1978; 181-189)

Dış ticaretten iktisadi çalışmalarda bahsedildiği zaman genellikle ihracat politikalarının önemi üzerinde durulmakta ve büyüme üzerindeki etkileri araştırılmaktadır. Emery (1967), Michaely (1977), Balassa (1978), Krueger (1978) ve Feder (1982) çalışmaları ihracatın önemi üzerinde duran çalışmalardır. İhracatın önemi üzerinde duranlardan yeni olanlar ise; Dollar (1992), Harrison (1995), Frankel, Romer ve Cyrus (1995), Krueger (1990), Sengupta (1993)'ün çalışmalarıdır. Bu çalışmalar arasında dikkat çeken Frankel, Jeffrey A. and David Romer (1999) dış ticaret ve kalkınma arasında pozitif bir ilişki yakalamaktadırlar⁽¹⁾. (Frankel, 1999; 379-399)

Dış ticaret ile ilgili yapılmış ekonometrik çalışmalarda ithalat genellikle ihmal edilen bir bağımlı değişkendir. Bir ülkede ithalatın artması çoğu Yılmaz (2002) çalışmasında olduğu gibi birçok iktisatçı için kötü bir sinyal olarak algılanmakta fakat ihracatın artması olumlu bir sinyal olarak incelenmektedir. Bilindiği gibi ihracatın artması birçok iktisatçı tarafından konu edilmekte fakat ithalatı çalışmasında inceleyen tek kişi Ram (1990) ola-

rak bilinmektedir. (Dipendra, 2002; 90) Ram ithalattaki artış ile GSMH'daki büyümeyi geliştirmekte olan ülkeler üzerinde artırılmış üretim fonksiyonu bakış açısı ile incelemektedir⁽²⁾. Ram (1990) bazı ülkeler için bu ilişkiyi pozitif olarak bulmaktadır. Ram'a göre enerji ithalatı ve sermaye malları ithalatı az gelişmiş ülkeler için kalkınmanın motoru olabilmektedir. Fakat aynı çalışmada ithalatın ancak etkin olarak kullanıldığı zaman kalkınmaya faydası olabileceği belirtilmektedir ve her zaman ithalatın kalkınmaya faydasının olmayabileceğini belirtmektedir. (Ram, 1990; 45-66)

Sinha (2002) çalışmasında ekonomik kalkınmaya etki eden iki önemli içsel faktörü de eklemektedir. Yatırımdaki artış ve nüfus artış oranı değişken veri olarak kullanılarak modele dahil edilmektedir. Çalışmada ayrıca Solow-Swan modelindeki GSMH fonksiyonuna nüfus ve yatırım artışlarını da ekleyerek versiyon oluşturulmaktadır. Sinha çalışmasında 19 Asya Ülkesini Dünya Bankası (1987) verilerine göre 1973-1985 dönemi arasında incelemiş ve dünya bankasının sınıflandırması kullanılmıştır. Sınıflandırmaya göre; Hong-Kong, Singapur, Güney Kore güçlü biçimde ılımlı⁽³⁾ dışa dönük ülkeler olarak nitelendirilmişlerdir. Dünya Bankasının 1987 raporuna göre Güney Kore, dışa dönük liberal ekonomi için en iyi ülke örneği olarak verilmektedir. (WB,1997,3). Kore'nin ekonomik ilerlemesinde birçok faktörle birlikte en önemlisi ihracata dayalı sanayileşme olmuştur. Güney Kore'de (ithalat+ihracat) / GSMH oranı 1970 ve 1980'li yıllarda önemli bir sıçrama göstererek dışa açıklık oranını fazlasıyla yükseltmiştir. İsrail, Malezya, Tayland ılımlı dışa dönük ülkeler olarak sınıflandırılmıştır. Endonezya, Pakistan, Filipinler ve Sri Lanka ise ılımlı içe dönük olarak sınıflandırılmıştır. Bangladeş ve Hindistan ise güçlü bir şekilde içe dönük ülkeler olarak sınıflandırılmıştır.

Sinha çalışmasının ikinci bölümünde GSMH, yatırım büyüme oranı, açıklık büyü-

me oranı, nüfus büyüme oranı arasındaki ilişkiyi model kurarak incelemektedir.

$$(1.1) \left[\frac{dY(t)}{dt} \right] / Y(t) = g(\alpha(dR(t)/dt), n, k)$$

1.1 denklemleri çalışmada kullanılmaktadır ve denklemlerden aşağıdaki sonuçlar elde edilmektedir. (i) GSMH'daki büyüme oranı öğrenme fonksiyonuna bağlıdır. (ii) GSMH'daki büyüme oranı yatırım oranının büyüme hızına bağlıdır. (iii) GSMH'daki büyüme oranı nüfus artış oranına bağlıdır.

Öğrenme oranının (ihracat+ithalat)'ın büyüme oranının bir fonksiyonu olduğunu için; (1.1.) denkleminin doğrusal versiyonu; $gy_t = a_0 + a_1 gxm_t + a_2 gi_t + a_3 n_t + \epsilon_t$ (1.2) olarak gösterilebilmektedir.

1.2 denkleminde gy_t , GSMH'ın büyüme hızı, xm_t , ise açıklığın büyüme hızıdır. gi_t , gerçek yatırım oranının büyüme hızı ve n_t nüfus artış oranıdır. Modelin bu versiyonu çalışmada kullanarak ampirik çalışması yapılmıştır⁽⁴⁾.

II- Model Açısından Dışa Açıklık Değişkeninin Önemi

Ülkelerin uyguladıkları siyasi programlar ve bu çerçevede almış oldukları kararların ekonomik anlamda kalkınmayı etkileyebildiği görülmektedir, konu uzun bir dönem dünya siyasi tarihinde tartışma konusu yapılmıştır. Rejim tartışmaları boyutuna gelebilecek kadar önemli bu konu bir çok siyasi cephenin oluşumuna neden olmuştur. Dışa kapalı, kendi kaynakları ile iç ticareti savunan, çok sıkı korumacı politikaları savunan doğu kaynaklı düşünce grupları ile daha liberal anlamda çözüm önerileri sunan düşünürler etkileşim içersinde olarak büyük kitlelere ulaşabilmiş ve de siyasi arenalarda kendi fikirlerini savunmuşlardır. Dışa açık bir ekonomiyi savunan, korumacı politikaların yerini dış ticaretin serbest olması gerektiğini savunan kesimler daha çok liberal sıfatı ile adlandırılmışlardır. Kuşkusuz tartışmanın odak noktasındaki gerçek de, ülke menfaatlerinin

korunmasıdır. Her iki kesimdeki bu çizgi zaman zaman kalın çizgilerle ayrılabilmiştir, ülkenin kalkınması için model üretme eğiliminde olmuşlardır. Her iki kesim de iyi niyetlerle kalkınmanın motorunun ne olacağı konusunda fikir üretmeye çalışmışlardır. Konunun öneminin bu kadar önemli olduğu bir zaman diliminde çalışmada da bilimsel çerçevede bu konulara değinilecektir.

Dışa açıklık ve kalkınma ile ilgili elde edilen sonuçlardan bir tanesi de ülkelerin kalkınma hızlarını artırdıkça, dış ticaret kısıtlamalarından kurtulma çabalarına girdikleridir. Fakat sektörel ve kısa vadeli olarak korumacı politikalarından kurtulma çabalarında olmaları ülkelerin kendi çıkarlarına göre şekillenmektedir. (Rodrik, 2001; 8) Örneğin, dışa açıklığı görece düşük olan ABD çelik endüstrisine uyguladığı korumacı politikalarla diğer gelişmiş ülkeleri rahatsız etmekte ve politikaların değiştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Dünya ticaret örgütü az gelişmiş ülkelerin kalkınması için çaba göstermesi gereken bir kurumdur. WTO görevini şöyle tanımlamaktadır; "Yaşam standartlarını artırmak, tam istihdam ve sürdürülebilir reel gelir ve efektif talep sağlamak, mal ve hizmetlerin üretimini ve de ticaretinin artırılmasını sağlamak, bunu yaparken de çevreye gelecek olası zararlara dikkat ederek sürdürülebilir büyüme-yi sağlamak." (WTO,1995;9)

Dünya Ticaret Örgütü, ülkelerin ticaret ve kalkınmalarını geliştirmeleri için öneriler sunmakta onlara destekte bulunmaktadır. Ticaretin serbestleşmesi ile kalkınmanın daha hızlı olacağını WTO küresel yöntemleri ile sağlanacağını iddia etmektedir. Dünyada IMF ve Dünya Bankası gibi ekonomik kuruluşlar ülkelerin dışa açık büyümeleri için ekonomik programlar öngörmekte ve bu amaç doğrultusunda, ekonomik destek programlarını gündeme getirmektedirler. Dünya Bankası'nın 1980'lerden sonra "Yapısal Uyum" programları ile politikalar geliştirmekte

olan ülkelere yaygınlaştırılmıştır. Ekonominin daha fazla dışa açık olması üzerinde duran bu politikalar uzun vadeli dönemleri kapsamaktadırlar. Uygulanan istikrar programlarında ana hedeflerinden olan; ülkenin dış ithalatın finansmanını sağlanması ve cari açıklarının azaltılması politikaları uygulanmak istenen ülke kadar diğer ülkeleri de ilgilendirmektedir.

Dünya Bankasının 1985'den 1990'lı ve sonrası yıllar için yapısal uyum programı uygulamalarının yarısından fazlası dış ticaretin serbestleşmesi önermeleri bulunmaktadır. (Edwards, 1997; 45-47) Bir ülkenin ihracatının diğer bir ülkenin ithalatı olduğu varsayımı ile gelişmiş ülkelerin ekonomik kurumları geliştirmekte olan ülkelere bu doğrultuda ekonomik programlar önermekte, zaman zaman bu ülkelere maddi anlamda kredi destekleri sağlamaktadırlar. Gelişmiş ülkeler bazen de kendi ürettikleri karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları mal ve hizmetleri geliştirmekte olan ülkelere bırakabilmektedirler. Örneğin Türkiye'de Otomotiv ve Beyaz eşya alanında dünyaya ihracat yapabiliyor olmaları bu bağlamda önemli bir adımdır. Nitekim yapılan Uruguay Round görüşmelerinde de geliştirmekte olan ülkelere dışa açık büyüme yolu benimsenilmeye çalışılmaktadır. Geliştirmekte olan ülkelerin dışa açılması küreselleşme anlamında dünyanın toplam refah düzeyinin yükselmesine katkıda bulunulacaktır. Karşılıklı yararın esas edinildiği bu mantık çerçevesinde gelişmiş ve gelişen ülkelere kendi imkan ve kısıtları bağlamında çeşitli görevler düşmektedir. Doğu Asya Ülkeleri çalışmada vurgulandığı gibi dışa açılma ve ihracata dönük politikalar sayesinde son çeyrek yüzyılda dünya ticaretinden yararlanarak kalkınma hızlarını artırmışlardır. Doğu Asya ekonomilerinin tipik büyüme özelliğini yansıtan Kore ekonomisini endüstriyel seviyede analiz ederek dış ticarete korumacılığın emek üretkenliğini azalttığını ve toplam faktör verimliliğinin de olumsuz etkilendiği 1963-1983 yılları arasında (Lee, 1996; 391-414)

çalışmasında yapılmıştır.

OECD ülkelerinin dış ticareti savaş sonrası dönemde gelirden daha fazla artış göstermiştir. Ticaret/gelir oranı ile bu hipotez değişik ülkeler üzerinde test edilmiştir. (Rose, 1991; 417-427) Ticaret oranı zamana ve ülke büyüklüklerine göre farklılık göstermektedir. Rose (1991) makalesinde (Nominal ihracat+ Nominal ithalat)/GSMH ticaret oranı olarak kullanılmıştır. Ticaret oranı, ortalama bir OECD ülkesi için 1950 ile 1985 yılları arasında % 1'den daha fazla artmıştır. Rose (1991) İkinci Dünya Savaşından sonra ticaret oranı hızlı bir oranda arttığını belirtmektedir. Çalışmada küçük dışa açık ekonomide ticaret oranlarındaki artış üç faktöre bağlanmaktadır; (1) Üretimdeki trendler. (2) Uluslararası rezervler. (3) Tarife Oranları. Fakat çalışma sadece küçük ülkelerdeki artışları açıklayabilmektedir. Büyük ülkeler için ticaret oranlarındaki artışlar çalışmada açıklanamamaktadır.

Arad and Hirsch (1981) çalışmasında, ölçeğe göre sabit getiri, homojenlik tercihi varsayımları (standart faktör oranları, varsayımları) altında ticaret oranlarının küçük dışa açık ülkeler için ülke büyüklükleri ile değişiklik göstermeyeceğini vurgulamaktadır. Rose (1991) çalışmasının ikinci bölümünde ise uluslararası ticaret modellerini kullanarak ticaretin artışı ile ilgili çeşitli hipotezler öne sürmektedir.

Rose (1991)'in ticaret oranlarının savaş sonrası dönemde neden artış gösterdiğinin incelendiği çalışmasında, analiz yedi bölümle incelenmektedir. 1) Ulusal Sermaye/Emek oranlarının yakınsama göstermesi. 2) Reel sermaye başına ulusal gelirin yakınsama göstermesi. 3) Ticarete konu olan malların fiyatlarının görece olarak ticarete konu olmayan mallara göre düşme göstermesi. 4) Tarife oranlarındaki düşüşler. 5) Taşıma giderlerindeki düşüşler. 6) Uluslararası rezervlerdeki artışlar. 7) Reel gelirdeki artışlardır. (Rose, 1991; 418) Krugman and Obsfeld (1988) çalışmalarında da uluslararası ticaretle ilgili mo-

Cameron (1978) çalışmasını 18 OECD ülkesi üzerinde yapmıştır. Hükümet harcamaları ve dışa açıklık arasında ilişkiyi de inceleyen Cameron (1978), dışa açıklık derecesi fazla olan ekonomilerin hükümet harcamalarının daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. (Cameron, 1978; 1243-1261) Hükümet harcamalarını dışsal şoklara karşı bir sigorta vazifesi olarak çalışmada kullanmıştır.

Rodrik (1996)'de çalışmasında benzer olarak hükümet harcamaları ile dışa açıklık arasında ilişkiyi incelemiş, 1960 yılında dışa açıklığın artması ile birlikte hükümet harcamalarının artacağını vurgulamıştır. Ayrıca Rodrik (1996) çalışmasında enflasyon oranının dışa açıklık oranının fazla olduğu ülkelerde enflasyon oranını da düşük olacağını vurgulamıştır ve enflasyon oranının düşük olmasını ise vergi tabanının artmasına bağlamaktadır. (Rodrik, 1996; 1-10) Olivera-Tanzi etkisi gereğince enflasyon oranının yüksek olduğu ülkelerde hükümetlerin vergi tabanı ertelemelerinden ve vergi toplamadaki kayıt dışı ekonomiden dolayı zarar görmektedir. (Rodrik, 1996; 10) Dışa açılma ile birlikte hükümet harcamaları daha fazla vergi toplanmasından dolayı artış da gösterebilecektir. Bilindiği gibi dışa açık ekonomilerin dış dünyadaki kayganlıktan dolayı hükümet harcamaları sigorta niteliğinde olumsuzluğu gidecektir.

Dışa açıklık ve kalkınma arasındaki ilişkinin güçlüğü ve sağlığı hakkında yapılan önemli çalışmalardan bir tanesi de Vamvakadis (2002) çalışmasıdır. Vamvakadis (2002) çalışması bu ilişkiyi tarihsel olarak analiz etmektedir ve dönemsel olarak dışa açıklığın derecesinin değiştiğini vurgulamaktadır.

Dışa açıklık, ülkeler arası yakınsamanın önemli göstergelerinden bir tanesidir. Bir çok çalışma dışa açıklık ve büyüme/kalkınma arasındaki ilişkiyi proxy değişkenleri kullanarak pozitif olarak açıklamaktadır. Vamvakadis (2002) çalışması 1870-1990 yılları arasında ticari korumacılığın büyüme üzerinde-

ki etkisini analiz etmektedir. Dışa açıklığın en önemli belirleyicilerinden bir tanesi olan ticari koruma duvarları zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. Dışa açıklık ve kalkınma arasındaki ilişkinin uzun dönemli olması gereğince kullanılacak datanın 20 yıl ve daha önce olması önem taşımaktadır. Vamvakadis (2002) çalışması 1970-1990 arası dönem için büyüme, dışa açıklık ilişkisini pozitif bulmaktadır. (Vamvakadis, 2002; 58) 1970-1990 yılları için dış ticarete açıklık için 6 tane proxy⁽⁶⁾ değişken kullanılmıştır⁽⁷⁾.

Dışa açıklık kukla değişkenleri⁽⁸⁾ Vamvakadis (2002) çalışmasında 1970-90 dönemi için pozitif ve % 5 istatistiksel hata düzeyinde anlamlı çıkmaktadır. Ortalama tarife oranı katsayısı da 1970-90 döneminde % 5 istatistiksel hata düzeyinde anlamlı çıkmaktadır⁽⁹⁾. Ortalama gümrük vergi oranları ve tarife dışı engeller negatif çıkmaktadır. Çalışmada 1970-1990 yılları arasında gümrük duvarlarının kaldırılması ile beraber dışa açıklığın arttığı ve büyümenin de pozitif olarak bu ilişkiyi sürdürdüğü belirtilmektedir. (Vamvakadis, 2002; 62-65) 1990-1998 yılları için World Indicator Data (2001) kullanılarak tekrar bir regresyon yapıldığında çalışma aynı sonuçları vermektedir. (Vamvakadis, 2002; 64)

Dış ticaretin ekonomik büyüme-kalkınma üzerine olumlu etki yarattığını savunan ve inceleme konusu yapan bir çok iktisatçı vardır. Çalışmalar ilişkiyi değişik boyutlarla ele almaktadır. Dolar (1992) ve Edwards (1998) çalışmaları devletin dış ticarete müdahale etmesi ile birlikte çarpıklıkların oluştuğunu ve büyüme oranının azaldığını belirtmektedir. (Bhagwati, N.J. ve Srivasan, 1985; 88-122) Kalkınma dışa açıklık ilişkisini inceleyen ve dış ticaretin kalkınmaya pozitif etki yarattığını açıklayan bir başka çalışmadır. (Sachs and Warner, 1995; 1-95) Çalışması açık ekonomilerin şartsız yakınsama göstereceğini savunmaktadır. Dış ticarete serbestliği savunan Grossman and Helpman (1991), (Romer and Batiz, 1991; 971-1001) çalışmaları da tica-

retten kazancı ölçek etkileri bazında inceleyerek, araştırma, geliştirme ve yeni ürünler üzerinde durmaktadırlar. Dış ticaret ile beraber ülkeler arası bilgi alışverişinin artacağı ve az gelişmiş ülkelerin bu durumdan kazanç elde edeceklerini bu çalışmalar vurgulamaktadırlar. AR-GE faaliyetlerinin ülkeler arası teknolojik gelişmişlik düzeyini artırması ile beraber büyüme-kalkınma hızı artacaktır.

III- Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları ve Büyüme: Genel Değerlendirme

Daha önceki bölümlerde anlatıldığı gibi Türkiye iki tür sanayileşme stratejisi izlemiştir. Birincisi İthal İkameci Sanayileşme; Toplam iç talebin yapısı değişmeden ithalat talebini azaltmayı hedefleyerek, ithal edilen sanayi ürünleri ulusal sanayi tarafından üretmesi amaç edinmekte, böylece dış ticaret açıklarının kapatılması amaçlanarak döviz tasarruflarının artacağı savunulmaktadır. İkincisi ise İhracata Yönelik Sanayileşmedir. Burada; ülkenin iç üretim için kullanabileceği kaynaklar ihracat amacıyla yapılacak üretime yönlendirilmektedir. Ulusal malların dış ülkelerde rekabetine önem verilerek, karşılaştırmalı üstünlükler esas alınmakta ve liberal bir dış ticaret rejimini gerektiren bir sanayileşme stratejisidir.

Türkiye Cumhuriyeti 1980 yılına kadar ithal ikameci bir sanayileşme stratejisini 57 yıl boyunca izlemiştir. Bu sayede yeni kurulan sanayi dalları gümrük vergileri ve diğer korumacı önlemlerle korunmuş, iç piyasaya üretim yaparak bir anlamda tekel konumunda gelişmeleri sağlanmıştır. 1973 yılına gelindiğinde sanayi sektörünün milli gelirden aldığı pay tarım sektörünün aldığı payı geçmiştir.

Korumacı politikaların uzaması dışa kapal ve verimsiz bir sanayi yapısının ortaya çıkmasına neden olarak, ölçek ekonomilerinden yararlanamayan küçük ölçekli işletmelerin oluşmasına yol açmıştır. Ayrıca rekabet eksikliğinden kaynaklanan kalitesiz ve düşük üretim, eskimiş teknoloji kullanımı, uzmanlaşmadan ayrılma ve en önemlisi mali-

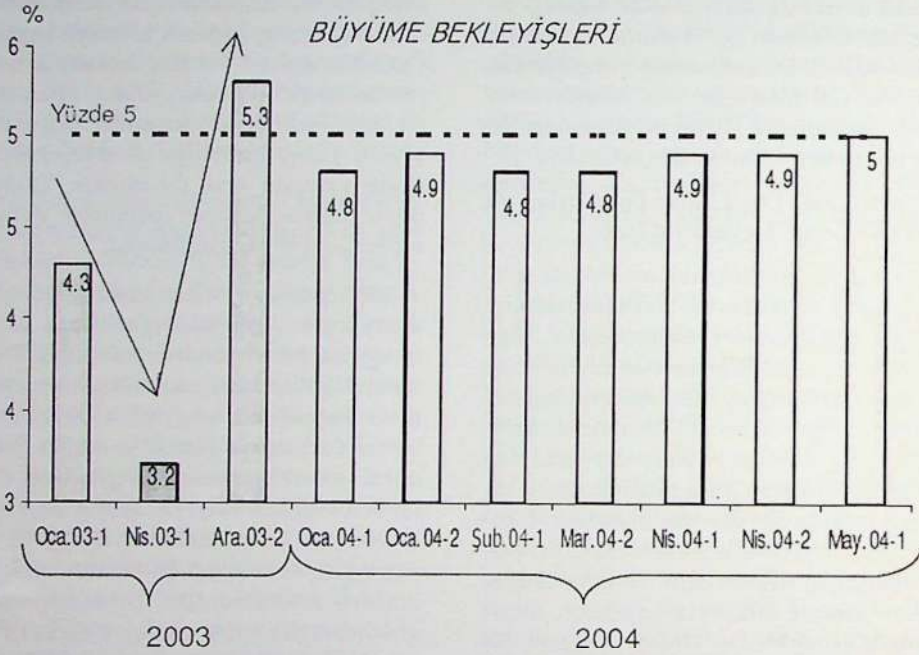
yetlerin yükselmesi gibi sonuçlarla başarısız olmuştur. Türkiye yerli sanayisini korumayı amaçlarken teknoloji geliştirememiş, üretim maliyetlerini düşürememiş, dolayısıyla dışa olan bağımlılığı giderek artmaya başlamıştır. Özellikle ara ve yatırım malları arzını artıramaması bu malların giderek artan oranlarda ithal edilmesi sonucunu doğurmuştur. 1970’li yıllara gelindiğinde dünya ekonomisinde yaşanan kriz ile birlikte Türkiye’nin döviz ihtiyacı artmış, ödemeler dengesi problemleriyle karşılaşmıştır.

1980 yılından sonra istikrar politikasıyla sanayileşme stratejisi değiştirilmiş ve ihracata ağırlık veren sanayileşme modeli benimsenerek kalkınmanın artırılması hedeflenmiştir ve başarılı olunmuştur. 1980 yılından itibaren Türkiye’de planlı, kamu kurumlarına dayalı sanayileşmeden vazgeçilmiş, dış ticaret serbestleştirilmiş, kaçakçılık ve karaborsa önlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca yabancı sermaye girişleri serbest bırakılarak birikim sağlanması hedeflenmiştir. Sanayileşmede özel girişimcilige ağırlık verilerek etkin ve verimsiz yapılardan kurtulma stratejisi benimsenmiştir. Devlet tekelleri kaldırılmış, özelleştirme faaliyetleri başlamıştır. İhracatı teşvik edici politikalar uygulamaya konulmuş ve planlı, kamu ekonomik kurumlarına dayanan sanayileşmeden vazgeçilerek bu kurumların özelleştirilmesi gündeme gelmiştir.

Türkiye ekonomisinde 2000-2003 dönemi incelendiğinde, dış ticaret artışı ile beraber yüksek bir büyüme hızına ulaşıldığı görülmektedir. Özellikle ihracata dönük üretim yapılması, imalat sanayi üretim indeksinde kayda değer artışlar getirerek dış ticaretin kalkınma üzerinde ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Aşağıda Türkiye’nin 2000-2003 yılları arasında ihracat ve büyüme performansları ayrı ayrı veriler halinde gösterilerek konu ile ilgili dış ticaretin kalkınmaya etkisi gösterilmeye çalışılacaktır⁽¹⁰⁾.

DİE verileri incelendiğinde 2000-2003 yılları arasında Türkiye ihracata dönük üreti-

Grafik1
Büyüme Bekleyişleri

Kaynak: TCMB (2004) "Ekonomik Görünüm", Sunum, Mayıs, 2004, 53'den alınmıştır.

mini artırmış, dış ticaret hacmi artmış ve büyüme hızına olumlu etki yapacak şekilde bir seyir izlediği görülmektedir. Verimli dış ticaretin artması ülkelerin kalkınma hızlarını artırmakta, ülkenin gelir elde etmesi ve üretiminin artması diğer sosyal ve ekonomik verilere de yansımaktadır. Sonuç olarak büyüme-kalkınma hızı artmaktadır.

T.C. Merkez Bankası Başkanı Süreyya Serdengeçti'nin 2004 Mayıs sunumu çalışmanın iddiasını kanıtlayacak güncel bir kaynak olduğu için değerlendirme ve sonuç bölümüne uygun olarak incelenecek ve yorumlanacaktır.

Türkiye 2002 yılında % 7.9, 2003 yılında ise % 5.9 oranında büyüme gerçekleştirmiştir. 2004 yılında da % 5'lik bir büyüme beklenmektedir. (TCMB, Mayıs 2004, 50) Üç yıl

üst üste yaşanan bu büyüme performansı doğal olarak çalışmaların güncelliğini artırmıştır.

TCMB (2004, 50-56)'da 2003 yılı üretim ve harcamalar yönü GSMH bilgileri sunulmaktadır. Üretim Yönünden GSMH hesaplamasına göre sanayi kalemi 2003 yılında % 7.8 oranında büyüme göstermiştir. Ticaret de % 8.1 oranında artmıştır. (TCMB, 2004; 50-51) Rakamlar dış ticaretin artmasının 2003 yılında büyümeye etkisinin olduğunu göstermektedir. Raporda büyüme stratejilerinin değiştiği, özel sektöre, ihracata verimlilik artışına dayalı bir büyüme modelinin benimsendiği vurgulanmaktadır. (TCMB, 2004; 53) Büyüme beklentileri grafiğinden de anlaşılacağı gibi TCMB'nin büyüme ile ilgili 2004 beklentileri olumlu yöndedir.

EFES
Pilsen

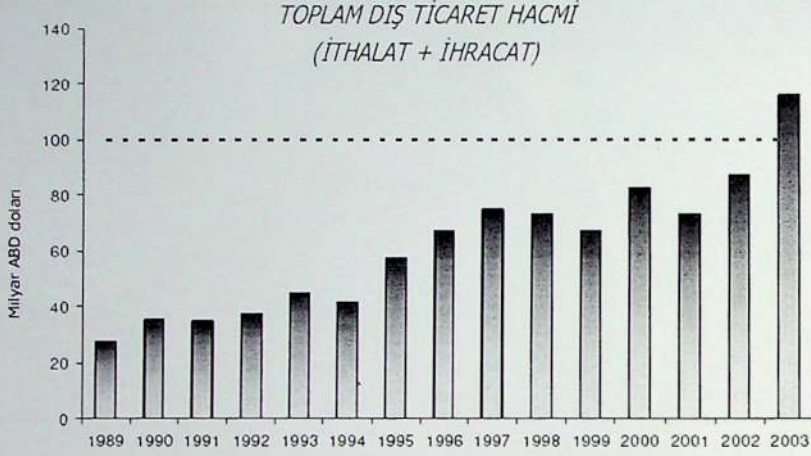
PREMIUM BEER

SOĞUK İÇİNİZ

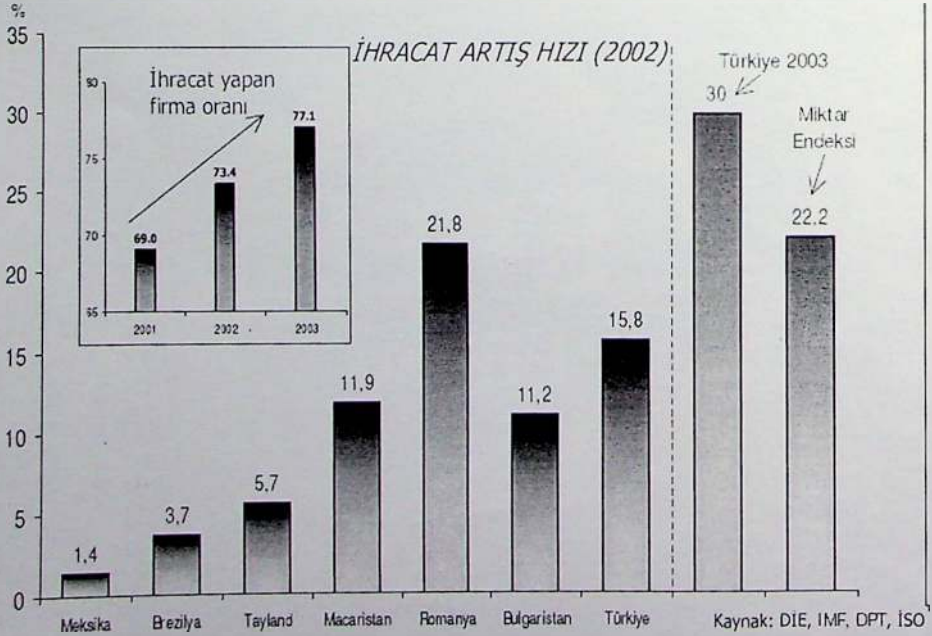
Bira
bu kapağın
altındadır

Grafik 2
Toplam Dış Ticaret Hacmi

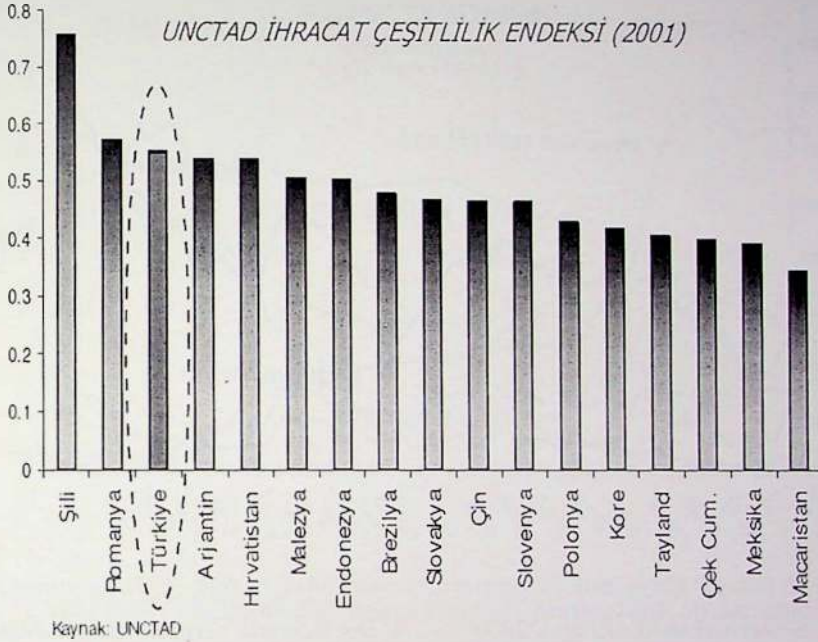
Kaynak: TCMB (2004) "Ekonomik Görünüm", Sunum, Mayıs, 2004, 54' den alınmıştır.

Grafik 3
İhracat Artış Hızı

Kaynak: TCMB (2004) "Ekonomik Görünüm", Sunum, Mayıs, 2004, 54' den alınmıştır.

Grafik 4
UNCTAD İhracat Çeşitlilik Endeksi

Kaynak: TCMB (2004) "Ekonomik Görünüm", Sunum, Mayıs, 2004, 55'den alınmıştır.

Grafik 1 incelendiğinde büyümenin 2001-2003 döneminde dış ticaretin artması ile beraber artış sürecine girdiği izlenmektedir. Toplam dış ticaret hacmi de grafik 2'den anlaşılacağı gibi 1989'dan itibaren hızla bir artış sürecine girmiştir. 2001-2003 döneminde Türkiye'nin dış ticareti hızla artmıştır. Toplam dış ticaret hacmi 115 milyar ABD dolarını geçmiştir. Grafik 1 ve 2 beraber değerlendirildiğinde büyüme bekleşilerinin dış ticaret hacminin artması ile beraber yükseldiği görülmektedir.

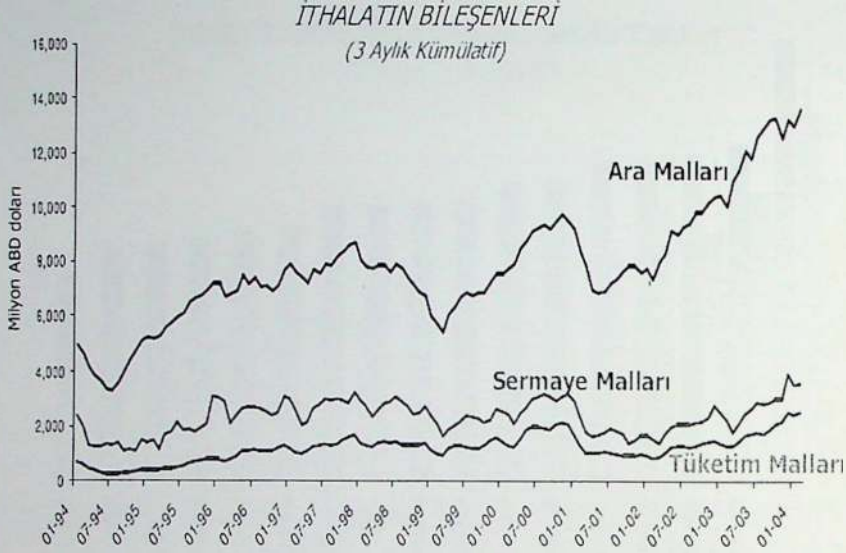
İhracat ve ithalat artış hızları ayrı ayrı değerlendirildiğinde ilginç bir nokta göze çarpmaktadır. İhracat Artış Hızı (2002) grafiğinden anlaşılacağı gibi ekonomik istikrar, dış talep ihracatın artmasında önemli rol oynamıştır. Artan ihracatla birlikte ihracata dönük firma sayısı da artmış, bu durum da ülkenin büyüme-kalkınma dinamiğine olumlu

yansımıştır.

Zamanla dış ticaretin yapısı, dolar ve euro gelişmelerine, bölgedeki sosyo-kültürel olaylara göre değişiklik göstermektedir. (TCMB, 2004; 55) Dış ticaret büyümeyi getirmiş, verimli teknoloji tabanlı ürünlerin ihracı artış göstermiştir. Ayrıca Türkiye'de bölgesel olarak da ihracat yapısı değişiklik göstermiştir. Kurlan etkilenen ihracatçılar 2000 yılında % 31.1 oranında EURO cinsinden ihracat yaparken 2003 yılına gelindiğinde EURO cinsinden ihracat % 49.3'e yükselmiştir. USD cinsinden ihracat 2000 yılında % 47.2 iken, 2003 yılına gelindiğinde bu oran % 42.7'e yükselmiştir. (DTM, Ocak-Eylül) UNCTAD ihracat çeşitlilik endeksi (2001) incelendiğinde Türkiye'nin ihracatının diğer veri ülkelere göre iyi bir durumda olduğu görülmektedir.

İthalat'ta ise yine kurlan kaynaklanan çe-

Grafik 5
İthalatın Bileşenleri ve Toplam İthalat İçindeki Payı

Kaynak: TCMB (2004) "Ekonomik Görünüm", Sunum, Mayıs, 2004, 56'dan alınmıştır.

şitlilik kendini göstermektedir. İthalat 2000 yılında % 25.9 oranında EURO ve 2003 yılında ise % 38.2 oranında EURO cinsinden ithalat yapılmıştır. USD cinsinden 2000 yılında ithalat % 51.6 ve 2003 yılında ise % 56.6 oranında USD'lik ithalat yapılmıştır. (DTM, Ocak-Eylül)

İthalatın bileşenleri tablosu incelendiğinde ithalatın ekonomik büyümeye olumlu etki ettiği görülmektedir. Ara malların hızla arttığı görülmekte ve sermaye malları ithalatında yüksek artışlar yaşandığı izlenmektedir.

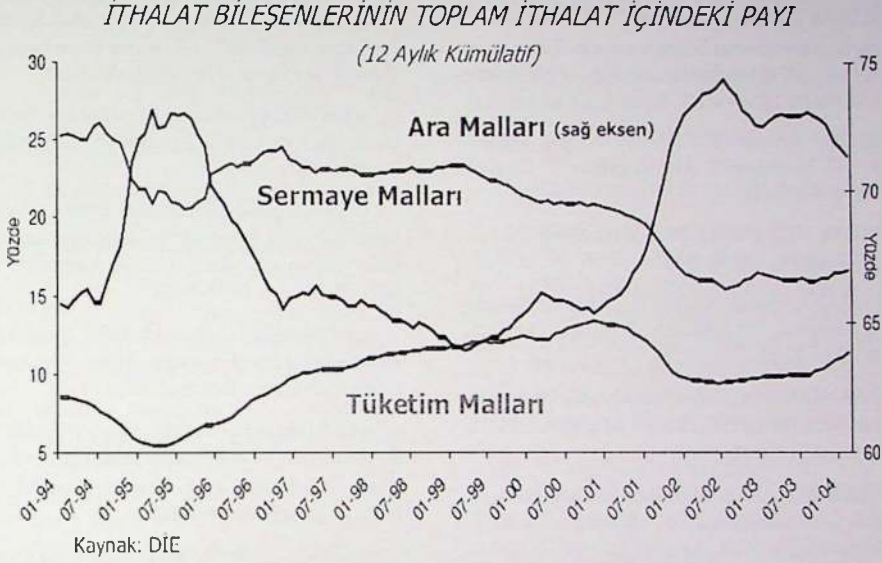
İthalatın yönü incelendiğinde ise, ihracat için yapılan ithalatın oranının arttığı görülmektedir. 2000 yılında % 29 olan oran, 2003 yılında ise % 33'e çıkmıştır. (TCMB, 2004; 56) Rakamlar incelendiğinde üretim için kullanılan ithalatın büyüme için olumlu etki yarattığı görülmektedir.

Ayrıca ithalat tablosundan görüleceği gibi 2003 ve 2004 yıllarında yapılan ithalatın önemli bir kısmını ara mallarının oluşturduğu görülmektedir.

Dış ticarete serbestleşme politikasının önemli bir bacağı olan ithalatın kontrollü serbestleşmesi ülkenin döviz rezervlerinin güçlü olmasını gerektirmektedir. Türkiye tarihinde bir çok defa döviz rezervlerinin yetersizliğinden dolayı sorunlar yaşamış, politika uygulamalarının başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. Örneğin Türkiye 1950'li yıllardan itibaren liberal iktisat politikalarına dönüş yapmıştır. İthalatta liberalizasyona gidilmiş ve ekonominin tamamında bir canlanma görülmüştür. İthalatın serbestleşmesi ülke için olumlu bir gelişme yaratmıştır. Fakat dövizin yetersiz olmasından dolayı bu politika sürdürülememiş ve 1954'te terk edilmiştir. (Bulmuş, 2004; 1)

Döviz kuru değer kazandığı zaman ithalat artmaktadır. Artan ithalat ile birlikte enflasyon da düşüş sürecine girebilmektedir. Ayrıca ihracatçıların özellikle ithal ara mallarına bağımlı olduğu Türkiye gibi ülkelerde, ithalat büyümenin motoru olabilmektedir. Nitekim 2003 yılında ve 2004 yılının ilk ayların-

Grafik 6
İthalatın Toplam İthalat İçindeki Payı

Kaynak: TCMB (2004) "Ekonomik Görünüm", Sunum, Mayıs, 2004, 56'dan alınmıştır.

Tablo 1
2003-2004 Genel İthalat Toplamı ve Bileşenleri Tablosu

İTHALAT	Ocak-Şubat 2003 Değer	Ocak-Şubat 2003 (%)	Ocak-Şubat 2004 Değer	Ocak-Şubat 2004 (%)	Değişim (%)
Genel Toplam	8.484.161	100,0	11.843.452	100,0	39,6
1. Sermaye (yatırım) malları	1.043.383	12,3	1.720.398	14,5	64,9
2. Ara (hammadde) malları	6.585.664	77,6	8.548.386	72,2	29,8
3. Tüketim malları	797.954	9,4	1.522.585	12,9	90,8
4. Diğerleri	57.259	0,7	52.083	0,4	- 8,9

Kaynak: Güneş, Hurşit, "İthalattaki Artışın Nedeni Kur Değil, Canlı Talep. "Milliyet, 12 Mayıs 2004.

da, başta Çin'den olmak üzere ithal mal miktarında yaşanan patlama ihracatçıyı olumlu etkilemiştir. İthalatın serbest olmasının bir yararı da bu konudur. Enflasyonun düşmesi ve ihracatın artması da büyüme-kalkınma için olumlu zemin hazırlamaktadır.

Çalışmada vurgulandığı gibi dış ticaret bir ülke için çok önemlidir. Dış ticaretin artması ülkenin dışa açıklık seviyesini yükseltmektedir. Dışa açık büyüme modelini benimsemiş

ülkeler büyüme-kalkınma hızlarını görece olarak artırmakta ve başarılı olmaktadır.

KAYNAKÇA

- ARAD, Ruth W. and S. HIRSCH; 1981, "Determination of Trade Flows and Choice of Trade Partners", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 118: 276-297.

- BALASSA, Bela; 1964, "The purchasing power parity doctrine", *Journal of Political Economy*: 584-596.

- BALASSA, Bela; 1978, "Exports and Economic Growth: Further Evidence." *Journal of Development Economics*, 5: 181-189.

- BHAGWATI, N. J., and T.N.Srinivasan; (1985), "Trade Policy and Development." In Gene Grossman (ed.), *Dependence and Interdependence*, Oxford: Basil Blackwell, 88-122.

- BULMUŞ, İsmail; (2004), "Türkiye İktisat Kongreleri ve Ekonomik Gelişmemiz", *Dünya Gazetesi*, 2004, 5 Mayıs.

- BULUTAY, T.; (2004) "Kalkınma ve Büyüme", *İşletme-Finans*, Ocak, 8-80.

- CAMERON, David R.; 1978, "The Expansion of Public Economy", *American Political Science Review*, 72; 1243-1261.

- CAMERON Gavin.; 2004 "Economic Growth III: New Growth Theory", Lady Margaret Hall, (Sunum), Hilary Term. 1-18.

- COLOMBATTO, E.; (1990), "An Analysis of Exports and Growth in LDCs." *Kyklos*, 43, 579-598.

- DOLLAR, David.; 1992, "Outward-oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence from 95 LDCs, 1976-1985", *Economic Development and Cultural Change*, 40: 523-544.

- EDWARDS, S.; 1997, "The Trade Liberalization Reforms and The World Bank.", *American Economic Review*, s. 45-47.

- EDWARDS, S.; 1998, "The Trade Liberalization Reforms and The World Bank", *American Economic Review*.

- EMERY, Robert F.; 1967, "The Relation of Exports and Economic Growth", *Kyklos*, 20: 470-486.

- FEDER, G.; (1982), "On Exports and Economic Growth", *Journal of Development Economics*, Vol. 12, No. 1.

- FISCHER, S.; (2003), "Globalization and Its Challenges", *The American Economic Review*, May, 1-30.

- FRANKEL, Jeffrey A. ve D. ROMER.; 1999, "Does Trade Cause Growth?", *American Economic Review*, 89: 379-399.

- GROSSMAN, G. ve E. HELPMAN.; 1991,

"*Innovation and Growth in the Global Economy*, Cambridge: MA, MIT Press. 23-44.

- HARRISON, Ann; "Openness and Growth: A Time Series, Cross Country Analysis for Developing Countries", National Bureau of Economics Research Paper, No. 5221, August.

- KRUEGER, Anne; O. 1990, "Asian Trade and Growth Lessons", *American Economic Review*, 80: 108-112.

- KRUEGER, Anne; O. 1992, "Foreign Trade Regimes and Economic Development: Liberalization Attempts and Consequences", Cambridge, MA: Ballinger for NBER.

- KRUEGER, Anne; O. 1997, "Trade Policy and Economic Development: How We Learn", *American Economic Review*, 87, 1: 1-22.

- KRUEGER, Anne; O. 1978, "Reign Trade Regimes and Economic Development: Liberalization Attempts and Consequences", Cambridge, MA: Ballinger for NBER.

- LEE, J. 1996; "Government Interventions and Productivity Growth." *Journal Of Economic Growth* 1, 391-414.

- LINDER, S.; 1961, *An Essay on Trade and Transformation*. New York: Wiley.

- MICHAELY, M.; 1977, "Exports and Growth: An Empirical Investigation", *Journal of Development Economics*, 4: 49-54.

- RAM, Rati.; 1990, "Imports and Economic Growth: A Cross Country Study." *Economia Internazionale*, 43: 45-66.

- RODRIK. D.; 1996, "Why do more open economies have bigger governments?" *Journal Of Political Economy*, 1-10.

- RODRIGUEZ, F. and D. Rodrik; 2001, "Trade Policy and Economic Growth: A Sceptic's Guide to Cross-National Evidence", Bernanke, S. KENNETH ve S.ROGOFF (Ed.), *NBER Macroeconomic Annual 2000*. Cambridge MA: MIT Press for NBER.

- RODRIK, D.; (2001), "Governance of Trade If Development Really Mattered.", October, *Uninited Nations Development Programme*. S. 8.

- RODRIK, Dani.; 2003, "Growth Strategies.", *Handbook of Economic Growth*, revisited Sem-

pember, 1-10.

- ROMER, P. And Rivera-Batiz, L. A.; (1991), "International Trade with Endogenous Technological Change," *Eurepean Economic Review*, 35 (4), 971-1001.

- ROSE, Andrew K.; 1991, "Why Has Trade Grown Faster Than Income?," *The Canadian Journal Of Economics*, Vol. 24, No. 2: 417-427.

- SACHS, J. D. and A. Warner.; (1995), "Economic Reform and the Process of Global Integration." *Brooking Papers of Economic Activity* 0(1). 1-95.

- SENGUPTA C.; 1993, "Empirical Tests of New Growth Theory: Openness and Growth", *Journal of Economic Integration*, 9: 393-415.

- SINHA, Tpen ve Dipendra, Sinha1996, "An Empirical Investigation Into The Relationship Between Openness and Economic Growth: Evidence From Asia", *Rivista Internazionale di Scienze Economiche e Commerciali*, 43: 359-370.

- SINHA, Dipendra.; 2002, "Openness, Investment and Economic Growth in Asia." *Department of Economics, Ritseikman Asia Pasific University, Japan Macquarie Australia, The Indian Economic Journal*. Vol. 49, No. 4, s. 90.

- SUMMERS, Robert ve H. Alan.; 1991, "The Penn World Table (Mark 5): An Expanded Set of International Comparisons 1950-1988", *Quarterly Journal of Economics*, 106: 327-368.

- TCMB (2004), "Ekonomik Görünüm", *Süreyya Serdengeçti, Sunum, Mayıs, 2004*. 1-76.

- WB, (1997), "China 2020: Development Challenges in the New Century." *Washington D. C.; World Bank*.

- WTO (1995), "Agreement Establishtin the World Trade Organization", *WTO Information and Media Relations Division, Geneva*, s. 9.

- VAMVAKADIS, A. (2002), "How Robust Is the Growth-Openness Connection?", *Historical Evidence, Journal Of Economic Growth*, March, 57-80.

- World Trade Atlas Trade Information System, *Global Trade Informatio*.

- YILMAZ, Ş. ve Sibel Ç. 2002, "Açıklık ve Hassaslık Ölçütleri Açısından İhracatımız.", (An-

kara: TEK, Cem Alpar Anısına Armağan içinde ed. Tuba Ongun, 2002, Aralık), 78.

Dipnotlar

1 - Romer'in büyüme teorileri ile ilgili kitabının 2003 versiyonu konu ile ilgili detaylı çalışmalar içermektedir.

2- a.g.e

3 -Moderate: İlimli olarak tercüme edilmiştir.

4- Sinha (2001) çalışması data olarak; Bangladeş (1959-1992), Hong Kong (1960-1992). Hindistan (1950-1992), Endonezya (1960-1992), İran (1955-1992), Irak (1953-1987), İsrail (1953-1992), Japonya (1950-1992), Malezya (1955-1992), Pakistan (1950-1992), Filipinler (1950-1992), Singapur (1960-1992), Güney Kore (1953-1991), Tayvan (1951-1992), Tayland (1950-1992) kullanılmıştır.

5- $(x+M)/Y$: Ticaret Oranı, $D_t, t=$ Yıl kukla değişkeni setini göstermektedir, 1960 kukla değişkeni 1960 yılında 1, diğerlerinde ise 0 değerini alacaktır. Bu değişkenin kullanılma amacı ise, döviz kuru şoklarını ve de teknoloji şoklarını göstermek içindir. TR= Tarife oranlarını, TC= Taşıma giderleri, RO= Reel Üretim Miktarı, RP= Ticarete konu olan malların fiyatının ticarete konu olmayan malların fiyatına olan oranıdır. TT=Ticaret hadlerini ifade etmektedir. = Hata terimidir ve de zevk şoklarını göstermektedir.

6- Proxy=vekil

7- Proxy değişken olarak kullanılan değerler; 1)Sachs ve Wagner(1995) çalışmasının dışa açıklık kukla değişkeni 2) Barro ve Lee data setinden ortalama tarife oranları ve 3)ortalama tarife dışı engeller.4) İthalat gümrük vergi gelirlerinin toplam ithalata oranı. 5) Ortalama ticaret payı 6) PPP'ye uyarlanmış ortalama ticaret payı

8- Dışa açıklık kukla değişkenleri ticaret payı ve PPP'ye uyarlanmış ticaret payıdır.

9- Yatırım oranı eklendiğinde % 5 düzeyinde anlamlı çıkmaktadır fakat yatırım dahil edilmediğinde ise % 10 düzeyinde anlamlı çıkmaktadır.

10- Daha önce ihracat yapısı ile ilgili ikinci bölümde bilgiler ve oranlar verilmiştir fakat konunun daha iyi irdelenebilmesi için bu bölümde veriler tekrar incelenecektir. Verilerin kaynağı olarak DIE arşivleri kullanılmıştır.

Görüşler

YRD. DOÇ. DR. SEYFETTİN ERDOĞAN

Kocaeli Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Enflasyon Hedeflemesi Başarılı Bir Para Politikası Stratejisi mi?

Para politikası literatüründe ihtiyari politika uygulamalarına karşı, kuralla dayalı politika tezinin itibar görmesinin yanı sıra gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde enflasyon maliyetlerinin tahripkar etkileri, para politikasının birincil hedefinin fiyat istikrarı olması yönünde bir eğilimin ortaya çıkmasına ve dolayısıyla çok sayıda alternatif para politikası stratejisinin gündeme gelmesine yol açmıştır. Parasal hedefleme, döviz kuru hedeflemesi ve enflasyon hedeflemesi başlıca parasal stratejilerdir. İlk iki stratejinin uygulamada başarısız olması, enflasyon hedeflemesi stratejisinin önemini artırmıştır. Günümüzde yaygın olarak bu strateji uygulanmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, enflasyon hedeflemesi stratejisinin başarısını analiz etmektir.

I- Giriş

Para politikası literatüründe ihtiyari politika uygulamalarına karşı kuralla dayalı politika tezinin itibar görmesi ve gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde enflasyon maliyetlerinin tahripkar etkileri, para politikasının birincil hedefinin fiyat istikrarı olması yönünde bir eğilimin ortaya çıkmasına ve dolayısıyla çok sayıda alternatif para politikası stratejisinin gündeme gelmesine yol açmıştır. Parasal hedefleme, döviz kuru hedeflemesi ve enflasyon hedeflemesi

uygulanabilirlik düzeyi yüksek temel parasal stratejilerdir. İlk iki stratejinin uygulamada başarısız bir görüntü sergilemesi sonucu terk edilmesi, enflasyon hedeflemesini ön plana çıkarmıştır. Son yıllarda gerek akademik gerekse siyasi çevrelerde en çok ilgi çeken ve üzerinde tartışılan konulardan biri enflasyon hedeflemesi stratejisidir. Söz konusu stratejiyi çok sayıda gelişmiş ve gelişmekte olan ülke uygulamakta ya da uygulama sürecini başlatma çabası içerisinde dir.

Bu çalışmanın amacı, enflasyon hedeflemesi stratejisinin başarısını analiz etmektir. Bu çerçevede enflasyon hedeflemesi stratejisinin popüler hale gelmesine yol açan gelişmelerin yanı sıra stratejinin tanımı ve özellikleri açıklandıktan sonra, başarılı bir uygulama için gerekli ön koşullar incelenmekte ve son olarak örnek ülkeler tarafından sergilenen düşük enflasyon performansına ilişkin veriler değerlendirilmektedir.

II- Enflasyon Hedeflemesi Stratejisinin Popülaritesini Artıran Gelişmeler

Para politikası literatüründe enflasyon hedeflemesi stratejinin popülaritesini artıran temel faktörler, kurala dayalı para politikası önerisi ile enflasyon maliyetleridir.

II- A. İhtiyari Politika Tezine Karşı Kurala Dayalı Politika Önerisi

Para politikası literatüründe enflasyon hedeflemesi stratejinin popülaritesini artıran temel teorik gelişme, ihtiyari politikaların yol açtığı sorunlara çözüm bulmak amacıyla ileri sürülen kurala dayalı para politikası tezidir.

Aktif para politikaları aleyhine ileri sürülen üç temel argüman şunlardır: (i) Para politikasının ekonomi üzerindeki etkileri, uzun ve değişken bir süreyi gerektirir. (ii) İşsizlik ile enflasyon oranı arasında uzun dönemli trade-off ilişkisi yoktur. (iii) İhtiyari politikalar, zaman tutarsızlığı problemine yol açabilir (Mishkin, 1997:3). Bu gerekçelerden hareket eden ekonomistler, aktivist para politikası uygulamalarından vazgeçilmesini ve söz konusu politikalar yerine kurala dayalı politikaların ikame edilmesini önermişlerdir.

Aktif para politikası uygulamaları aleyhine ileri sürülen argümanları ayrıntılı bir şekilde incelemek, kurala dayalı para politikası önerisinin rasyonellerini oraya koymak açısından yararlı olacaktır.

II- 1. Para Politikası Etkilerinin Belirsizliği

Aktivist politikalara yönelik ilk ciddi eleştiri Friedman'dan gelmiştir. Friedman ve di-

ğer Monetarist iktisatçılar makro ekonomik politikaların etkilerinin belirsizliğini, başka bir ifade ile, para politikasının ekonomiyi uzun ve belirsiz bir sürede etkilediğini ileri sürmüşlerdir (Mishkin, 1997:3). Monetarist iktisatçılara göre parasal büyüme oranındaki bir değişikliğin nominal gelir büyüme oranı üzerinde meydana getirdiği etkiyi, yaklaşık 6 ay ile 9 ay gibi bir süre sonra gözlemlemek mümkündür. Öte yandan burada belirtilen zamansal gecikmenin süresini net olarak kestirmek de güçtür. Nitekim, Japonya, Hindistan, İsrail, Kanada gibi ülkelerin yanı sıra bir çok Güney Amerika ülkesi için yapılan çalışmalarda, parasal büyüme oranındaki değişikliğin nominal gelir büyüme oranı üzerindeki etkisinin, 6-9 ay gibi bir gecikme ile ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu çalışmalarda, nominal gelir büyüme oranındaki değişikliğin, genellikle ilk olarak hasıla üzerinde etkili olduğu, buna karşın, fiyatlar üzerinde hemen hemen hiç etkili olmadığı ileri sürülmüştür. Buna göre, parasal büyüme oranının azaltılması neticesinde yaklaşık 6-9 ay gibi bir süre geçtikten sonra, nominal gelir büyüme oranı ve fiziksel hasılda düşüş gözlenebileceği, fiyat artış oranının ise çok az etkileneyeceği ifade edilmiştir. Ampirik çalışmalardan elde edilen bulgular, fiyatlar üzerindeki etkinin, gelir ve hasıla üzerindeki etkiden, yaklaşık 6-9 ay sonra meydana geldiğini, diğer bir ifade ile, parasal büyümedeki bir değişiklik ile enflasyon oranındaki değişiklik arasındaki toplam gecikmenin, 12 ile 18 ay arasında değişen bir süreyi kapsadığını ortaya koymuştur (Friedman, 1970: 22-26).

Kısaca ifade etmek gerekir ise, Monetarist İktisatçılar, parasal büyümedeki kısa dönemli değişikliklerin toplam talep ve dolayısı ile hasıla düzeyi üzerinde etkili olabileceğine inanmalarına karşın, para politikasının ekonomide kısa vadeli istikrarın sağlanmasında işe yarar bir politika olduğunu şüphe ile tartışılmaktadırlar. Dolayısıyla iktisadi istikrarın sağlanmasında para arzı artışının kurallara

bağlanması önerisini sunmuşlardır. Bu öneriye göre, parasal büyüme oranı uzun vadede, toplam talepteki dalgalanmaların hafifletilmesi hedefi yerine, fiyat istikrarı hedefi ile tutarlı olmalıdır (Meyer, 2001:1). Başka bir ifade ile, para arzı artışı sabit oranda artırılarak uzun vadede olası fiyat istikrarsızlıkları giderilmelidir. Çünkü kontrolsüz para arzı artışı enflasyona yol açıp fiyat mekanizmasının kaynak dağılımında etkinliği sağlama işlevini tahrip ederek hasıla büyüme oranının düşmesine yol açar (Friedman, 1977: 466-67).

II- 2. Phillips Eğrisi Analizinin Uzun Dönemde Geçersizliği

Uzun dönem Phillips eğrisi analizinin geçersizliği, aktivist iktisat politikalarının gözden düşmesinde etkili olan en önemli gelişmelerdendir. Phillips eğrisi analizinin esasını oluşturan değişkenler arasındaki ilişkilerin işçi ve işverenlerin beklentileri temelinde incelenmesi, enflasyon ve işsizlik arasındaki değiş-tokuş ilişkisinin sadece kısa dönemde geçerli olduğu görüşünün ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Friedman'a göre, firmalar ve işçiler durumlarını değerlendirirken, reel değişkenleri ölçüt alırlar. Dolayısıyla fiyat ve ücret ayarlamaları, fiyatlar düzeyindeki beklenen değişikliklere uyarlanır. Başka bir ifade ile, beklenen enflasyon düzeyi artıkça Phillips eğrisi yukarı doğru kayar. 1960'lı yılların sonlarına doğru gözlenen bu olgu, işsizlik ve enflasyon oranları arasında trade-off ilişkisinin var olmadığı iddiasının kanıtı olmuştur. Phillips eğrisi analizinin uzun dönemde geçersizliği, aktivist iktisat politikaları aracılığı ile yüksek enflasyon pahasına işsizlik düzeyini sürekli olarak doğal düzeyinin atında tutma olanağını ortadan kaldırır. Enflasyonun yüksek seviyelerde tutulması, uzun dönemde işsizlik oranının artmasına yol açar (Mishkin, 1997: 5-6).

II- 3. Para Politikasının Zaman Tutarsızlığı Problemi

Zaman tutarsızlığı problemi⁽¹⁾, gerek üc-

retlerin gerekse fiyatların belirlenmesinde para politikası ile ilgili beklentilerin etkili olacağını ileri süren görüş tarafından gündeme getirilmiştir. Bu problemin ortaya çıkışında, politikaların yapımı aşamasında özel sektörün beklentilerinin veri olarak kabul edilmesi belirleyici rol oynar. Buna göre, özel sektör beklentilerinin sabit kabul edilmesi durumunda politikacılar, genişletici para politikası uygulamaları ile yüksek hasıla düzeyi ya da düşük işsizlik oranı gibi hedeflere ulaşabileceklerini düşünebilirler. Ancak çalışanlar ve firmalar, ücret ve fiyat kararlarını oluştururken iktisat politikaları ile ilgili beklentilerini esas alırlar. Örneğin genişletici para politikası uygulamaları enflasyonist beklentilerin yukarı doğru revize edilmesine yol açarak ücret ve fiyatların artması sonucunu doğurur (Mishkin ve Posen, 1997: 11-12).

Zaman tutarsızlığı problemi, hasıla düzeyini yükseltmek amacıyla Merkez Bankaları tarafından uygulanan parasal genişlemenin, fiyat artışları ile sonuçlanması durumunu ifade eder. Çünkü zaman tutarsızlığı modellerine göre politika yapıcılarının ne çalışanları ne de firmaları yanıltma şansları yoktur (Mishkin ve Posen, 1997: 12). Dolayısıyla sürpriz enflasyon aracılığı ile hasıla düzeyini manipüle etmek yerine fiyat istikrarı hedefi ile tutarlı politikalar uygulanmalıdır.

II- B. Enflasyon Maliyetleri

Enflasyon ekonomide ciddi iktisadi ve sosyal tahribatlar meydana getiren çok önemli bir sorundur. Enflasyonist koşulların geçerli olduğu ekonomilerde, bütün iktisadi birimler, farklı boyutlarda da olsa olumsuz yönde etkilenirler. Çünkü enflasyonist ortamlarda bütün iktisadi kararların gerek planlanması gerekse yürütümünde, enflasyon en temel değişken olarak ortaya çıkar. Enflasyonun ortaya çıkardığı birkaç örnek maliyet, aşağıdaki başlıklar altında özetlenebilir:

- Enflasyonist ortamlarda, reel sektörden çekilen fonlar spekülatif yatırımlara aktarılır. Ödünç verme işlemlerinin azalması ve yük-

sek maliyetli bir hale gelmesi sonucunu doğuran bu durum, makro ekonomik performansını pozitif yönde etkileyen uzun vadeli yatırımların finansman güçlükleri ile karşılaşmasına yol açar.

- Enflasyonun en önemli maliyeti, enflasyon belirsizliğidir. Enflasyon literatüründe yer alan ampirik çalışmaların önemli bir bölümü, yüksek enflasyon oranının gelecek dönem enflasyon belirsizliğini arttırdığını kanıtlayan bulgular elde etmiştir⁽²⁾. Enflasyondan kaynaklanan geleceğe ilişkin belirsizlik, tasarruf sahiplerinin, yatırımcıların, hane halkının ve firmaların, fiyat istikrarının geçerli olduğu koşullarla karşılaştırıldığında, görece olarak etkili ekonomik kararlar almalarına yol açarak, iktisadi faaliyet hacminin etkinlik ve verimlilik düzeyini düşürür (Freedman, 2001: 2).

- Enflasyonist ortamlarda kaynakların etkin ve verimli bir şekilde üretim sürecine aktarılamaması, iktisadi büyüme üzerinde negatif etkiler doğurur. Nitekim bu konuda yapılan ekonometrik çalışmaların bulguları, bu iddiayı doğrular niteliktedir. Bir çok ülkenin verilerini uzun dönemli bir perspektifle mukayese eden çalışmalar arasında tam bir fikir birliği olmamasına karşın, enflasyon oranındaki %1'lik artışın büyüme oranında % 0.1 ile % 0.5 arasında değişen düzeylerde gerilemeye yol açtığı konusunda genel bir sonuca ulaşılmıştır (Mishkin ve Posen, 1997: 13).

Enflasyonun büyüme üzerinde negatif etkilere yol açtığı iddiası, (Barro, 1999) tarafından da desteklenmiştir. Bu iktisatçı tarafından 100 ülkenin 30 yıllık (1960-1990) verileri kullanılarak yapılan ampirik bir çalışmada, enflasyonun yatırımlar ve iktisadi büyüme üzerinde olumsuz etkiler doğurduğunu kanıtlayan bulgular elde edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, enflasyon oranında yıllık ortalama % 10'luk bir artış, kişi başı düşen reel GSYİH'yı yılda % 0.2 ile % 0.3 arasında değişen oranlarda azaltır⁽³⁾. Enflasyonun büyümeyi belirgin bir şekilde etkilemesi, esas itibariyle ılımlı düzeylerde seyreden enflasyon

oranında ortaya çıkan sapmadan kaynaklanır. (Khan ve Senhadji, 2001: 1-21), ılımlı bir trend sergileyen enflasyonun sapma noktasını "enflasyonun eşik düzeyi" kavramı ile ifade etmişlerdir. Buna göre söz konusu düzey gelişmiş ülkeler için % 1-3, gelişmekte olan ülkeleri için ise % 11-12 aralığıdır. 140 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin 1960-1998 dönemine ilişkin verilerinin test edildiği çalışmadan elde edilen bulgular, eşik aralığın aşılması halinde enflasyonun büyüme üzerindeki negatif etkisinin belirgin bir şekilde gözleneceğini ortaya koymuştur.

Gerek döviz kuru hedeflemesi gerekse parasal hedefleme stratejisinin başarısız olması ile birlikte, parasal otoriteler, para politikasına alternatif bir "nominal çıpa" sağlamak amacıyla arayış içerisine girmişlerdir. Bu çerçevede yukarıda açıklanan akademik gelişmelerin yanı sıra düşük enflasyonun uzun dönemde iktisadi büyüme ve iktisadi etkinlik üzerinde pozitif yönde etkiler doğurduğu yönündeki iddianın geniş ölçüde kabul görmesi sonucu, etkili bir para politikası stratejisi olan enflasyon hedeflemesi pek çok ülkede uygulanmaya başlanmıştır⁽⁴⁾. (Bernanke and Mishkin, 1997: 103-104) .

III- Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi

1990'lı yıllardan itibaren gelişmiş ve gelişmekte olan bir çok ülkede enflasyon hedeflemesi stratejisi başarılı bir şekilde uygulanmaktadır. Etkili bir para politikasının sahip olduğu özelliklerin enflasyon hedeflemesi açısından ön koşul olarak kabul edilerek, bu konuda ortaya konan performans söz konusu başarısının en önemli nedenidir. Enflasyon hedeflemesi stratejisinin ön koşulları ve örnek ülkelerin performansına ilişkin açıklamalara geçmeden önce, stratejinin tanımı, özellikleri, avantajları ve dezavantajları üzerinde durularak genel bir çerçeve ortaya konmaya çalışılacaktır.

III- A.Tanım ve Temel Özellikler

Enflasyon hedeflemesi, enflasyonun önceden belirlenen zaman dilimi içerisindeki sey-

rine ilişkin belirli bir düzeyin ya da hedef aralığının kamuoyuna resmen ilan edilmesini⁽⁵⁾ zorunlu kılan bir stratejidir (Bernanke vd. 1999: 4). Bu stratejinin uygulamaya konulması, parasal otoritenin tam fiyat istikrarı (sıfır enflasyon) yerine, düşük ve istikrarlı enflasyon hedefini tercih ettiğini göstermektedir.

Enflasyon hedeflemesi stratejisinin temel özellikleri aşağıdaki noktalarda toplanabilir (Svensson, 2002:772, Leiderman ve Svensson, 1995, 1).

1) Enflasyon hedeflemesi stratejisi ile sayısal bir enflasyon hedefi kamuoyuna açıkça ilan edilir. Enflasyona ilişkin "sayısal" bir hedefin ilan edilmesi, enflasyon hedeflemesinin en önemli ayırt edici özelliklerinden biridir. Başka bir ifade ile sayısal enflasyon hedefi ilan edilmediği sürece, enflasyon hedeflemesi stratejisinin uygulandığı ileri sürülemez. Söz konusu sayısal hedef, belirli bir aralık ya da belirli bir nokta şeklinde belirlenebilir. Bazı uygulamalarda, açıklanan nokta hedef, belirli bir tolerans aralığı ile uygulanır. Sayısal enflasyon hedefi, spesifik bir fiyat endeksinin tercih edilmesini ifade eder.

2) Enflasyon hedefi, parasal ve mali otoritenin ortak kararı ile ya da sadece parasal otorite tarafından ilan edilebilir.

3) Merkez Bankasının para politikası araçlarını, enflasyon hedefi ile tutarlı bir şekilde uygulaması, enflasyon ile mücadele açısından son derece önemlidir. Enflasyon hedeflemesi stratejisini uygulayan ülkelerde Merkez Bankası araç bağımsızlığına sahiptir.

4) Enflasyon hedeflemesi stratejisi kamuoyu açısından rahatlıkla anlaşılır bir yapıya sahiptir. Merkez Bankası, hükümet ve diğer ilgili birimlerle sürekli iletişim halindedir. Öte yandan, enflasyonla mücadele performansı hakkında ayrıntılı verileri içeren raporlar belirli periyotlarla yayınlanır (Mishkin, 2000: 106).

Enflasyon hedeflemesi stratejisi 1990 yılın-

da Yeni Zelanda ve Şili'de, 1991'de Kanada ve 1992'de İngiltere tarafından uygulanmaya başlandıktan sonra gerek kamu oyunun ve gerekse akademik çevrelerin konuya ilgisi artmış ve bu stratejinin gelişmiş ülkelerin yanı sıra bir çok gelişmekte olan ülke tarafından da benimsenmesi gündeme gelmiştir. Avustralya, Brezilya, Kanada, Şili, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, İsrail, Yeni Zelanda, Polonya, Güney Afrika, İspanya, İsveç ve İngiltere söz konusu ülkelerden bazılarıdır (Neumann ve von Hagen, 2002:127).

Bu stratejiyi benimseyen ülkelerin ortak karakteristiği üç noktada toplanabilir (Freedman: 2001 :4): (i) Enflasyonun görece olarak yüksek düzeylerde seyrettiği bir geçmişin varlığı. (ii) Zorunlu ya da ihtiyari olarak dalgalı kur rejiminin tercih edilmiş olması. (iii) Gerek döviz kuru gerekse parasal büyüklüklerin nominal çıpa olarak gözden düşmesi sonucu görece olarak uzun vadeli bir politika hedefinin ön plana çıkması.

III- B. Enflasyon Hedeflemesinin Avantajları

Enflasyon hedeflemesi stratejinin enflasyonu kontrol etmede çeşitli avantajları vardır. Söz konusu avantajları aşağıdaki noktalarda toplamak mümkündür:

- Enflasyon hedeflemesi stratejisi, para politikasının şeffaflık düzeyini artırırken, para politikası yapıcılarının da daha sorumlu bir konuma gelmesini sağlar. Şeffaflık ve sorumluluk ilkelerinin uygulanması ile birlikte politika yapıcılarının güvenilirlik düzeyi yükselir. Güvenirliğin tesisi, halkın beklentilerinin açık ve kesin olmasını sağlar. Tüketiciler ve firmalar Merkez Bankasının fiyat istikrarını sağlama konusunda taahhüt altına sokulduğuna inanırlar ise, daha düşük nominal ücret artışlarını kabul ederler. Öte yandan güvenilirliğin tesisi ile birlikte enflasyon oranları daha düşük düzeylerde seyredeceği gibi enflasyon artışı nedeniyle ekonomideki çeşitli varlıkların fiyatlarına yansıtılan risk primi oranı da azalır. Bu ortamda uzun vadeli ikti-

sadi kararların alınması ve uygulanması daha kolaydır. Böylece anti-enflasyonist politikaların ekonomide meydana getireceği daraltıcı etkilerin giderilmesinde önemli bir avantaj sağlanmış olur (Kahn ve Parrish, 1998: 6-7).

Enflasyon hedeflemesi stratejisinin uygulanması ile birlikte, uzun vadeli iktisadi kararların alınması ve uygulanmasında sadece düşük enflasyon değil, aynı zamanda enflasyon belirsizliğinin azalması da etkilidir. Enflasyona ilişkin belirli bir hedefin kamuoyuna açıkça ilan edilmesi, enflasyon belirsizliğini ve dolayısıyla görece fiyatların oynaklık düzeyini azaltarak, fiyat mekanizmasının iktisadi birimlerin kararlarının yönelimindeki fonksiyonelliğine işlerlik kazandırır (Bernanke vd., 1999, 23).

- Şeffaflığın artması ile birlikte, para politikası yapımcılarının sorumluluğu artar. Yani, kamuoyuna açıklanan hedeflerden sapılması durumunda politika yapımcılarından hesap sorma ve cezalandırma imkanı doğar. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, hedeflenen rakamlara ulaşmayı engelleyen bazı makul sebepler söz konusu olabilir. Örneğin petrol fiyatlarında ortaya çıkan beklenmedik fiyat artışları, enflasyon oranlarındaki geçici yükselme eğilimine müdahale etme gücünü azaltabilir. Ancak bu durumun geçici olduğu açıktır. Bunun dışında para politikasının yanlış yönetimi nedeniyle hedeflere ulaşılmazsa, hükümet Merkez Bankasını sorumlu tutabilir. Nadiren de olsa para politikası yapımcıları işten çıkarılabilir ya da Merkez Bankası ile ilgili çeşitli düzenlemelere gidilebilir (Kahn ve Parrish, 1998: 7).

- Enflasyon hedeflemesi stratejisinin ortaya çıkardığı hesap verebilirlik ilkesi, politik kaygılarla gündeme gelen enflasyonist para politikası uygulamalarını önleyeceği gibi, zaman tutarsızlığı probleminden sakınmayı da mümkün kılar. Hatta Merkez Bankasının enflasyonu kontrol etmesinin zorunlu olduğunu kabul eden politik bir ortam oluşur (Mishkin, 1997: 22-23).

III- C. Enflasyon Hedeflemesinin Dezavantajları

Enflasyon hedeflemesi stratejisine yöneltilecek çeşitli eleştiriler vardır. Söz konusu eleştirileri aşağıdaki noktalarda toplamak mümkündür:

1) Parasal otoriteler, döviz kurları ve parasal büyüklüklere kolaylıkla müdahale edebilir. Ancak aynı kolaylığı enflasyonun kontrolünde görmek oldukça zordur. Başka bir ifade ile, enflasyon hedeflemesi stratejisinde ilan edilen hedef, Merkez Bankasının kontrolünde olan bir değişken değildir. Bilindiği gibi, para politikası uygulamalarının enflasyonist etkilerini ancak uzun bir gecikme periyodundan sonra görmek mümkündür. Dolayısıyla, Merkez Bankası ilan ettiği hedefe ulaşacağını taahhüt etse de, sadece enflasyon hedeflemesi ile bireylere ve piyasalara para politikasının yönelimi konusunda hemen ve kesin bilgi vermek imkansızdır. Örneğin cari dönemde hedeflenen düşük oranlı bir enflasyon oranına rağmen uygulanan para politikası karşısında piyasanın göstereceği tepki istenilmeyen sonuçlara yol açabilir. Hedeflerin tutturulamaması anlamına gelen böyle bir durumda Merkez Bankasının iktisadi birimler açısından yol gösterici olma işlevi zayıflar. Dolayısıyla kredibilitenin tesisi güçleşir (Mishkin, 1997: 24, Laubach, 1999: 15).

2) Enflasyon hedeflemesi stratejisi, mali disiplinin sağlanması yönünde yetersiz kalabilir. Bu stratejinin başarılı olması her şeyden önce sağlam bir mali yapı ile birlikte istikrarlı bir finansal sisteme bağlıdır. Başka bir ifade ile kamu açıklarının sürdürülebilirliği ve güçlü bir finansal sistem enflasyon hedeflemesi stratejisinin ön koşullarıdır. Mali açıkların yüksek düzeylerde seyrettiği ekonomilerde, enflasyon hedeflemesi rejiminin sürdürülebilirliği olanaksızdır. Çünkü geniş kamu açıkları nedeniyle monetizasyon ya da devallasyon uygulamalarına gidildiğinde, kaçınılmaz sonuç yüksek enflasyondur. Öte yandan, zayıf finansal sisteme sahip gelişmekte olan ekonomilerde enflasyon oranlarında is-

tikrarsız dalgalanmalar gözlenebilir (Mishkin, 2000: 107).

3) Yüksek düzeyli ya da kısmi dolarizasyon olgusu, enflasyon hedeflemesi strateji açısından ciddi sorunlara yol açabilir. Gelişmekte olan ekonomilerin bir çoğunda, firma, hane halkı ve banka bilançoları incelendiğinde iktisadi faaliyetlerin önemli bir bölümünde dolar kullanıldığı açıkça görülür. Öte yandan gelişmekte olan ekonomilerdeki uzun vadeli borçlar, geniş ölçüde dolar ile ifade edilmektedir. Enflasyon hedeflemesi stratejisinin, nominal döviz kurunun esnekliğini zorunlu kıldığı gerçeği göz önüne alındığında döviz kurunda dalgalanmaların gözlenmesi şartıtcı değildir. Kurlardaki büyük ve ani değer kayıpları, dolar cinsinden ifade edilen borç yükünün şişmesine, bilançoların kayda değer ölçüde tahrip olmasına ve finansal krizin tetiklenmesine yol açar (Mishkin, 2000: 107).

III- D. Enflasyon Hedeflemesinin Ön Koşulları

Enflasyon hedeflemesi stratejisini benimseyen ülkelerin sahip olmaları gereken temel ön koşulları aşağıdaki başlıklar altında incelemek mümkündür.

1- Merkez Bankasının Bağımsız Bir Konuma Gelmesi

Enflasyon hedeflemesi stratejisinin birinci ön koşulu Merkez Bankasının araç bağımsızlığının tam olmasıdır. Bu çerçevede, Merkez Bankasının düşük enflasyon hedefine uygun araçları seçme insiyatifini kullanabilmesi önemli bir zorunluluktur. Merkez Bankasının istediği araçları rahatlıkla kullanabilmesi için kamu açıklarının finansmanı banka kaynakları ile karşılanmamalıdır (Blejer ve Leone, 2000: 3).

Yukarıdaki paragrafta da ifade edildiği gibi, fiyat istikrarının para politikası için birincil hedef olarak kabul edilmesi, Merkez Bankasının sadece araç bağımsızlığına sahip olabileceği sonucunu doğurmaktadır. Bankanın önceden belirlenen hedefe ulaşmak

üzere gerekli para politikası araçlarını belirlemede insiyatif sahibi olması, enflasyon hedeflemesi stratejisinin doğası gereğidir. Araç bağımsızlığı, politika uygulamalarına ilişkin sorumluluğun anlamlılığı ve haklılığı açısından belirleyici role sahiptir.

2- Politika Uygulamalarına İlişkin Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Düzeyinin Arttırılması

Politika uygulamalarının etkililiğinin sağlanması açısından, Merkez Bankasının şeffaflık ve hesap verebilirlik düzeyinin arttırılması, bağımsızlığın tamamlayıcı koşuludur. Şeffaflık, Merkez Bankalarının, hükümet, parlamento ve kamuoyu ile sürekli iletişim halinde olması, hesap verebilirlik ise, politika uygulamalarının sonuçlarından sorumlu olmasıdır.

Merkez Bankasının şeffaflık ve hesap verebilirlik düzeyinin arttırılması, kurumun güvenilirliğinin tesisi açısından oldukça önemlidir. Parasal otoritenin güvenilirliği arttıkça, iktisadi birimlerin davranışlarının yönelimini etkileme gücü artar. Enflasyon hedeflemesi stratejisini fiilen uygulayan ya da uygulama aşamasında olan ülkelerin hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkelerinin gereği olarak, yayınladıkları dökümanlar şunlardır (Turman, 2003: 67):

Enflasyon raporu, enflasyonun seyri hakkında iktisadi birimleri bilgilendirmek amacıyla gerekli verilerin yanı sıra konu ile ilgili analizlerin yer aldığı bir yayındır.

Enflasyon tahmini, enflasyona ilişkin sayısal bir tahmini yada projeksiyonu ortaya koyan resmi bir yayındır.

İlave düzenli yayınlar, para politikası ile ilgili, raporlar, değerlendirmeler ve programlar gibi düzenli yayınlar bu kategoride yer alır.

Toplantı tutanakları, para politikası ile ilgili yetkili kurulların almış olduğu kararlarla ilişkin toplantı kayıtlarıdır.

Parlamentoyu bilgilendirme raporu, Mer-

kez Bankasının, faaliyetleri ilgili olarak yılda birkaç kez parlamentoyu bilgilendirmesine olanak sağlayan bir dökümandır.

Gerekçeli performans raporu, hedeflerde sapma tehlikesi ortaya çıktığında, söz konusu durumun nedenleri, alınan önlemler ve tasarlanan süreye ilişkin bilgileri ihtiva eder.

3- Fiskal Baskınlığın Olmaması

Fiskal baskınlık, para politikasının kamu kesiminin finansman gereksinimi doğrultusunda yönetilmesi durumunu ifade eder (Khan, 2003: 11). Enflasyon hedeflemesi stratejisini, fiskal baskınlığın yüksek olduğu ülkelerde uygulamak oldukça zordur. Bu stratejinin uygulanması için fiskal baskınlık düzeyi azaltılmalı ve dolayısıyla kamu kesiminin gerek Merkez Bankasından gerekse bankaçılık sektöründen borçlanması düşük düzeylerde kalmalıdır. Öte yandan kamu harcamalarının finansmanı, senyoraaj gelirleri yerine, istikrarlı ve sağlam kaynaklardan sağlanmalıdır. Bu anlamda geniş tabanlı bir vergileme politikasının yanı sıra yeterli derinliğe sahip ulusal finansal piyasaların varlığı önemli bir zorunluluktur. Çünkü yeterli derinliğe sahip ulusal finansal piyasalar, hem kamu hem de özel sektör borçlanma enstrümanlarını absorbe edebilir. Finansal piyasaların yeterli derinliğe sahip olmaması ve kamu borç stokunun sürdürülemez boyutlara ulaşması para politikasını ciddi anlamda sınırlar (Masson, Savastano ve Sharma, 1998:35).

Yüksek kamu borç stokuna sahip ülkeler, çoğunlukla soruna kalıcı çözümler getirme yönünde bir çaba sarf etmezler. Söz konusu ülkelerde, kamu borç stokunun reel değerini enflasyon aracılığı ile düşürme ya da vade yapısının zorla değiştirilmesi gibi politikalar tercih edilmektedir. Bu tür politikalar, hem enflasyonun hem de risk priminin yükselmesine yol açarak nominal faiz oranları üzerinde yükselme yönünde baskı oluşturur. Enflasyonist ortamlarda uygulanan yüksek faizli ve kısa vadeli borçlanma politikasının doğal sonucu olarak, etkili bir maliye politikası uy-

gulanmadığı sürece, borçların katlanarak artması kaçınılmazdır. Güven krizi riskini artıran bu durum, Merkez Bankasını kısmi hatta tam monetizasyon zorunluluğu ile karşı karşıya bırakabilir. (Amato ve Gerlach, 2002: 784).

4- Finansal Sistemin Güçlendirilmesi

Finansal krizlere karşı önemli bir koruma aracı olarak kabul edilen güçlü ve istikrarlı finansal piyasalar, Merkez Bankasına sadece enflasyon hedefi ile tutarlı politikalar üzerinde yoğunlaşma olanağı sağlar. Dolayısıyla güçlü finansal piyasalar, Merkez Bankasının güvenilirliğini artırarak, enflasyonist beklentilerin enflasyon hedefi için çıpa olmasına yardımcı olur (Carare v.d., 2002: 14).

Gelişmiş finansal piyasaların en önemli özelliği, bu piyasaların yeterli derinliğe sahip olmasının yanı sıra likit bir yapıya sahip olmasıdır. Derin ve likit piyasalar, varlık fiyatlarındaki hareketliliklere karşı sigorta görevi üstlendiği gibi, gelecek dönem parasal faaliyetlere ilişkin piyasa beklentilerini açıklayan enformasyonu Merkez Bankasına aktarabilir. Ayrıca bu tür piyasaların şokları absorbe edecek güce sahip olduğunu da belirtmek gerekir. Bütün bunlara ilaveten, gelişmiş piyasalar parasal ve döviz kuru operasyonlarının yönetiminde de kolaylık sağlar. Şöyle ki, para politikasının etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla cari piyasa fiyatlarını tahrip etmeden geniş çaplı parasal işlemler gerçekleştirmek gereksinimi söz konusu olabilir. Böyle durumlarda Merkez Bankası, kendi bilançosu ve ülkenin döviz rezervleri üzerinde ayarlamalarda bulunabileceği gibi, son ödünç verme mercii rolünün gereği olarak finansal kuruluşlara kredi arz edebilir. Önemle belirtmek gerekir ki, gelişmiş finansal piyasaların, para politikasının etkililiğini artırması, dolarizasyon düzeyinin yüksek olmasını zorunlu kılar. Çünkü yüksek düzeyli dolarizasyon para politikasının etkisini sınırlar (Carare v.d., 2002: 15).

Gelişmiş finansal piyasaların önemi, ge-

lişmekte olan ülkelerin sahip olduğu zayıf finansal piyasalar nedeniyle karşılaştıkları sorunlar göz önüne alındığında daha iyi anlaşılır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki bankacılık sektörünün zayıf yapısı Merkez Bankasının etkili bir para politikasını olanaksızlaştırır. Daha da önemlisi, bankacılık sektörünün zayıf yapısı piyasalar tarafından fark edildiğinde ülkeden yoğun bir sermaye kaçıışı başlar. Böyle bir ortamda gerçekleştirilen bir devallasyon uygulaması, firmaların yabancı para cinsinden ifade edilen borç yükünü artırıp, ulusal para cinsinden ifade edilen varlıklarının değerini görece olarak azaltarak servetlerinin net değerinin erimesine yol açar. Firmaların yükümlülüğünü artıran, başka bir ifade ile bilançolarına tahrip eden bu durum kredi piyasalarındaki ahlaki tehlike ve ters seçim problemlerinin artmasına yol açar. Doğal olarak hem yatırım düzeyinde hem de iktisadi faaliyet hacminde keskin düşüşler gözlenir ve sonuç olarak bankacılık sistemi tamamen çöker. Çöken bankacılık sistemini kurtarma çabaları, kamusal yükümlülüklerin devasa boyutlara ulaşmasına ve gelecekte monetizasyon zorunluluğunun gündeme gelmesine yol açar (Mishkin, 2004: 7).

(Mishkin, 2004: 7) yukarıda paragrafta ifade edilen senaryonun, 1982'de Şili'de, 1994-1995'de Meksika'da, 1997'de Doğu Asya'da, 1999'da Ekvator'da ve 2000-2001'de Türkiye'de gözlenen finansal krizi açıkladığını ileri sürmüştür.

5- Hedeflenen Tek Değişkenin Enflasyon Olması

Enflasyon hedeflemesini benimseyen ülkeler ücret ve döviz kuru yerine sadece enflasyon değişkenini hedeflemek zorundadır. Her ne kadar teorik olarak döviz kuru ile enflasyon oranının birlikte hedeflenmesi mümkün olsa da, söz konusu hedefler arasında bir çatışma olduğunda enflasyon hedefi tercih edilmelidir (Masson, Savatano ve Sharma, 1998: 35). Tek politika hedefinin ter-

cih edilmesi, enflasyonist eğilimlerin ortadan kaldırılması açısından son derece önemlidir. Fiyat istikrarı tek hedef olarak açıklandığında siyasal iktidarın sürpriz genişletici politikalar aracılığı ile hasıla düzeyini artırma şansı ortadan kalkar. Bu tür bir tercihin en önemli sakıncası, para politikasının arz şoklarına uygun bir şekilde uygulanmasının olanaksızlaşması ve dolayısıyla yüksek hasıla değişkenliği sorununun ortaya çıkmasıdır (Green, 1996: 793).

Enflasyon tek hedef değişken olarak tercih edildikten sonra, çözüme kavuşturulması gereken temel sorunlar şunlardır:

i) Optimal enflasyon oranı: İktisatçılar arasında optimal enflasyon oranının saptanması hususunda tam bir fikir birliği mevcut değildir. Bu anlamda en temel sorun, enflasyon oranının sıfır ya da sıfırdan ne kadar büyük olacağıdır. Literatürde sıfır enflasyon oranı önerisinin yanı sıra, son yıllarda düşük oranlı pozitif enflasyon oranının lehinde ileri sürülen görüşlerde gündeme gelmiştir. Pozitif enflasyon önerisinin gerisinde hasıla kaybını önleme kaygısı yatmaktadır. Bu kaygı ile hareket eden bazı iktisatçılar hedef olarak cari enflasyon oranının tercih edilmesi önerisinde bile bulunmuştur. (Brunila ve Harri Lahdenperä, 1995: 121). Pozitif enflasyonun gerekçeleri (sıfır enflasyonun sakıncaları) aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir (Petursson, 2000: 42):

- TÜFE'ye ilişkin hesaplamalarda, reel fiyat artışları gerçek düzeyinden fazla tahmin edilir. Çünkü sabit ağırlıklı endeks içerisinde ikame eğilimi söz konusu olabileceği gibi, kalite değişikliklerinin etkilerini açıklamada sistematik yanlışlarda gözlenebilir. Ampirik çalışmaların bulgularına göre TÜFE, yıllık enflasyonu % 0.5-2 aralığında değişen oranda fazla tahmin eder.

- Cari dönemde uygulanan iktisat politikasının gereği olarak reel ücretlerin düşürülmesi gündeme geldiğinde, fiyat artışlarına başvurmak kaçınılmazdır. Çünkü, pratik ha-

yatta nominal ücretlerin aşağı doğru yapışkan bir görüntü sergilediği bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla sıfır enflasyonun emek piyasasının esnekliğini negatif yönde etkileyeceği son derece açıktır.

- Sıfır enflasyon, ekonominin deflasyonist bir sürece girmesine yol açabilir. Deflasyonist eğilimlerin, finansal krizleri tetikleme ve genel bir iktisadi depresyona yol açma olasılığı oldukça güçlüdür.

ii) Belirli bir endeksin esas alınması: Enflasyon hedeflemesi stratejisini uygulayan ülkelerin önemli bir bölümü, hedef değişken olarak TÜFE'yi tercih etmektedir. Çünkü TÜFE kamuoyu tarafından çok iyi anlaşıldığı gibi söz konusu değişkene ilişkin verilere kısa sürede ulaşmak da oldukça kolaydır. Ancak bu avantajına karşın gelişmekte olan ülkelerde TÜFE sepeti, iki farklı özelliğe sahiptir: (i) Gelişmekte olan ülkelerin TÜFE sepeti ağırlıklı olarak gıda mallarından oluşturulmuştur. Hava koşullarına olan duyarlılıklarına bağlı olarak gıda malları fiyatlarının değişkenlik düzeyinin yüksekliği, TÜFE enflasyonunun oynak bir yapı sergilemesine yol açar. (ii) Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, elektrik, akaryakıt ve ulaşım fiyatları idari kararlar ile düzenlenir. İdari kararlar ile düzenlenmiş fiyatlarda ortaya çıkan geniş ölçekli hareketlilikler, bütün fiyatlar üzerinde doğrudan etkili olur. Bu durum enflasyonun denetim altına alınmasını güçleştirdiği gibi Merkez Bankasının güvenilirliğini de zedeler. (Amato ve Gerleach, 2002: 784-87),

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, gelişmekte olan ülkelerde iktisadi birimlerin davranışlarının yönlendirilmesi açısından politika uygulamalarının açık ve anlaşılır olmasının gerekliliği göz önüne alındığında, enflasyona ilişkin hedefin belirlenmesinde TÜFE'nin tercih edilmesi daha doğru bir karardır. Bununla birlikte, uygulama sürecinde TÜFE enflasyonunun oynak bir yapı sergilemesi nedeniyle ortaya çıkabilecek sorunlardan kaçınmak için, çekirdek enflasyon tercih edilebilir. Ancak önemle belirtmek gerekir ki, söz

konusu endeksler arasındaki makasın, iktisadi birimleri tedirgin etmeyecek düzeyde tutulması önemli bir zorunluluktur.

iii) Hedef enflasyon için belirli bir nokta ya da aralığın belirlenmesi: Hedef değişken için belirli bir nokta ya da aralığın esas alınacağı konusunda farklı görüşler vardır. Nokta hedefi savunanlara göre, nokta hedef tercihi hem enflasyon beklentilerine ilişkin kesin bir çıpa hem de para politikası yapıcılarını için çok spesifik bir hedef belirlenmesine olanak sağlar. Hedef değişken için belirli bir aralık tercih edildiğinde, şayet ortalama bir nokta açıkça belirlenmez ise, enflasyon söz konusu aralığın dış duvarı ile merkeze yakın bölümü arasındaki farklı noktalarda gezinerek değişken bir görüntü sergiler. Söz konusu değişkenlik, aralığın merkezine yakın bölümde alabileceği değer açısından herhangi bir kısıt ile sınırlandırılmadığında daha da artar. (Meyer, 2001: 11).

Aralık hedefe ilişkin ileri sürülen bu kaygılara rağmen, yüksek enflasyon geçmişi olan ülkelerin nokta hedefi tercih etmesi oldukça risklidir. Çünkü bu ülkelerde her ne kadar enflasyon hedeflemesine geçiş sürecinde enflasyon oranları düşük düzeylere çekilmiş ise de, enflasyonist eğilimleri tetikleyen potansiyel faktörlerin tamamen elemine edilmesi çok güç olduğundan ilan edilen nokta hedeften sapma tehlikesi, parasal otoritenin güvenilirliğini tesis etme sürecini negatif yönde etkiler.

E- Ülke Performansları

Enflasyon hedeflemesi stratejisinin en temel katkısı, enflasyon ataletinin kırılması açısından başarılı bir uygulama olmasıdır. Bu stratejiyi uygulayan ülkelerin enflasyonu düşürme performansları incelendiğinde, gerek stratejiye geçiş gerekse uygulama aşamasında kayda değer bir performans sergiledikleri gözlenmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan 14 ülkenin 1989-2000 dönemindeki verilerini analiz eden ampirik bir çalışmanın sonuçları, enflasyon hedeflemesi stratejisi ile düşük

Tablo 1: Enflasyon Hedeflemesi Stratejisini Uygulayan Seçilmiş Ülkelerin Hedeflenen Enflasyon Oranına Erişim Hızlarına İlişkin Göstergeler (1989-2000)

Stratejiyi Uygulayan Ülkeler	Başlangıç Döneminde Enflasyon	Başlangıç Tarihi	Dönem Sonunda Enflasyon	Dönem Sonu Tarihi	Üçer Aylık Dönem Sayısı	Enflasyon Değişikliği	Üçer Aylık Dönemle Enflasyon
Avustralya	1.2	(1993.1)	1.2	(1993.1)	0	0.0	-
Kanada	4.9	(1990.4)	1.6	(1992.1)	5	-3.3	-0.7
Şili	29.0	(1990.4)	2.5	(1999.4)	36	-26.5	-0.7
Finlandiya	2.5	(1992.4)	2.0	(1993.3)	3	-0.5	-0.2
İsrail	18.5	(1991.4)	1.9	(1999.4)	24	-16.7	-0.7
Yeni Zelanda	4.4	(1989.2)	2.8	(1991.2)	8	-1.6	-0.2
İspanya	4.7	(1994.3)	1.6	(1997.2)	11	-3.1	-0.3
İsveç	1.8	(1992.3)	1.8	(1992.4)	0	0.0	-
İngiltere	3.6	(1992.3)	1.8	(1993.1)	2	-1.8	-0.9
Ortalama	7.8		1.9		9.9	-5.9	-0.5
Stratejiyi Uygulama Potansiyeline Sahip Ülkeler							
Brezilya*	8.3	(1999.4)	7.9	(2000.1)	1	-0.4	-0.4
Kolombiya	10.0	(1999.29)	10.6	(2000.2)	4	0.6	0.2
Kore	5.1	(1997.4)	0.7	(1999.1)	5	-2.4	-0.5
Meksika	17.6	(1998.4)	10.6	(2000.1)	5	-7.0	-1.4
Güney Afrika	2.0	(1999.4)	2.0	(1999.4)	0	0.0	-
Ortalama	8.6		6.4		3.0	-1.8	-0.5
Genel Ortalama	8.1		3.5		7.4	-4.4	-0.5

(*) Brezilya için başlangıç enflasyonu, 2 çeyrek gecikmeli olarak hesaplanmıştır. Çünkü bu ülkede 1999 yılının ilk çeyreğinde, enflasyon oranında olağan dışı bir düşüş gözlenmiştir.

Kaynak: (Corbo, Landerretche ve Hebbel, 2001: 347).

enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Söz konusu çalışmada, ülkelerin sergiledikleri performans Tablo 1 ve Tablo 2'de görülmektedir (Corbo, Landerretche ve Hebbel, 2001: 344-47).

Tablo 1'de 1989-2000 döneminde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin enflasyon hedeflemesi stratejisine geçiş tarihlerinin yanı sıra geçişten önceki ve sonraki dönemde enflasyon oranlarına ilişkin verileri yer almaktadır. Söz konusu ülkelerin stratejiyi uygulayan ve uygulama potansiyeline sahip ülkeler şeklinde kategorize edilmesi, enflasyon oranı ve uygulama tarihi farklılığına dayanmaktadır. Buna göre, görece olarak enflasyon hedeflemesi stratejisine yeni geçmiş ve ilk gruptaki ülkelere göre daha yüksek enflasyon oranına sahip gelişmekte olan ülkeler potansiyel ül-

keler grubunu meydana getirmektedir. Kore'nin düşük enflasyon oranına sahip olmasına rağmen ikinci grupta yer alması enflasyon hedeflemesi stratejisini görece olarak daha geç, Şili ve İsrail'in ilk grupta yer alması ise gelişmiş ülkeler ile yaklaşık aynı tarihlerde uygulamaya başlamış olmasından dolayıdır. Tablo 1'de ayrıca enflasyonun ne oranda düştüğü, üçer aylık dönemler itibarıyla düşüş ortalaması ve enflasyon hedeflemesi stratejisini uygulayan ülkelerin hedeflenen düşük enflasyon oranına ulaşma hızı (süresi) belirtilmektedir. Burada dikkatleri çeken nokta, yüksek enflasyon ülkelerinin hedeflenen düşük enflasyon oranlarına genel olarak daha uzun bir sürede yaklaştığı gerçeğidir. Tablo 2'de enflasyon hedeflemesi stratejisini uygulayan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin söz konusu stratejiye geçiş ve uygulama

sürecinde sergiledikleri düşük enflasyon performansı gösterilmektedir. Tablo'da yer alan ilk sütun enflasyon hedeflemesi stratejisine geçişten önceki bir yıllık, ikinci sütun iki yıllık, üçüncü sütun ise üç yıllık dönem ile, söz konusu stratejiye geçişten sonraki 1 yıllık dönemin toplamından oluşan sürede, enflasyon oranındaki ortalama ve ülke bazında düşüş oranı yer almaktadır. Enflasyon hedeflemesi stratejisinin uygulamaya başlanma tarihinden geriye gidildikçe ortalama enflasyon oranının yükselmesi, söz konusu stratejiye geçiş ve uygulama sürecinde düşük enflasyon performansının göstergesidir. Tablo 2'de açıkça görüldüğü gibi, enflasyondaki ortalama düşüş oranı, (t-3; t+1) döneminde %8.7, (t-2; t+1) döneminde %5.4 ve (t-1; t+1) döneminde %4.4 düzeyindedir.

Enflasyon hedeflemesi stratejisini uygulayan ülkelerin sergilediği başarı, bu ülkelerde enflasyonist beklentilerde gözlenen büyük çaplı düşüşlerden kaynaklanmaktadır. Örneğin, Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, İsveç ve İngiltere'nin 1984-2000 dönemine ilişkin verilerinin test edildiği bir çalışmada, enflasyon hedeflemesi stratejisine geçiş ile birlikte beklenen enflasyon seviyesinde çoğu yılda en az % 1 ile % 2 oranında bir düşüşün olduğuna ilişkin kanıtlar elde edilmiştir. Ayrıca söz konusu çalışmada, özellikle Yeni Zelanda'nın gerçekleştirdiği reformlar sayesinde çok büyük bir performans sergilediği de ifade edilmiştir (Johnson, 2002: 1521-38). Gerçekten de Yeni Zelanda'da başta Merkez Bankasının şeffaflığı ve hesap verebilirliğine ilişkin düzenlemeler olmak üzere, fiyat istikrarı hedefinin gereği olarak ciddi yapısal reformlar yapılmıştır.

Gerek Yeni Zelanda gerekse diğer gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilen yapısal reformların yanı sıra bu ülkelerin güçlü iktisadi ve finansal yapıları enflasyon performanslarını artıran en önemli etkenlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin performansı iktisadi ve finansal yapılarını güçlendirdikleri ölçüde artmaktadır. Bu anlamda en çok dikkat çeken ülke

Tablo 2: Enflasyon Hedeflemesini Uygulayan Seçilmiş Ülkelerin Düşük Enflasyon Performansları (1989-2000)

	*(t-1; t+1)	*(t-2; t+1)	*(t-3; t+1)
Avustralya	0.9	-1.3	-5.4
Brezilya	-3.2	-6.9	-15.8
Kanada	-3.3	-3.5	-2.5
Kolombiya	-17.5	-16.0	-17.3
Şili	-10.6	-1.6	0.8
Firlandiya	-1.5	-3.0	-5.0
İsrail	-8.1	-6.2	-9.3
Kore	-3.6	-4.1	-3.7
Meksika	-8.7	-13.4	-27.2
Yeni Zelanda	-5.8	-4.7	-14.1
İspanya	-1.2	-1.0	-2.4
İsveç	-0.1	-7.1	-8.3
Güney Afrika	-1.4	-3.1	-4.8
İngiltere	-1.3	-3.9	-7.0
Ortalama	-4.4	-5.4	-8.7

t, Enflasyon hedeflemesi stratejisinin kabul edildiği tarihi ifade etmektedir.

Kaynak: (Corbo, Landerretche ve Hebbel, 2001: 346).

Şili'dir. Şili, gelişmekte olan ülkeler içerisinde enflasyon hedeflemesi stratejisine ilk geçen ülkedir. Bu ülkede % 20'lerin hayli üzerinde seyreden enflasyon oranı, benimsenen aşamalı yaklaşımın sonucu olarak % 2'nin altına indirilmiştir. Şili Merkez Bankası'nın gerek dezenflasyon gerekse hedeflere ulaşma konusunda sergilediği kayda değer performansın yanı sıra, bu ülkede hasıla büyüme oranı da 1991-2002 döneminde yıllık bazda ortalama % 6 düzeyinde seyretmiştir (Mishkin ve Savastano, 2002: 64-65, Mishkin, 2004: 14-15).

Güçlü mali pozisyon ve sağlam finansal sistem, Şili'nin başarısının gerisinde yatan en önemli faktörlerdir. Şili'de mali denge, bütçe fazlası oluşacak şekilde ortaya çıkmaktadır. 1991-2002 döneminin bütçe fazlası, GSYİH'nin yaklaşık olarak ortalama % 1'ine karşılık gelmiştir. Öte yandan 1980'li yılların başında bankacılık sektöründe yaşanan krizden sonra gerçekleştirilen regülasyon ve denetim çabaları, finansal sektörü sağlam bir konuma ge-

tirmiştir (Mishkin ve Savastano, 2002: 65-66, Mishkin, 2004:15).

IV.Sonuç

1990'lı yıllardan itibaren uygulanan enflasyon hedeflemesi stratejisinin başarısı, örnek ülkelerin düşük enflasyon performansı esas alındığında açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu başarı, enflasyon hedeflemesi stratejisinin ön koşullarının sağlanması için gerekli düzenlemelerin yapılması ile birlikte para politikasının etkinlik düzeyinin artmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu düzenlemelerin parasal otoritenin güvenilirliğinin tesisine katkı sağlaması, para politikasının etkinliğini artıran temel faktördür. Daha net bir şekilde ifade etmek gerekirse, (Seyfried ve Bremmer, 2003: 291-299) tarafından yapılan ampirik bir çalışmanın bulgularının da ortaya koyduğu gibi, enflasyon hedeflemesi, cari enflasyona karşı geliştirilen bir uygulama olmaktan ziyade, enflasyonist eğilimlerin baskı altına alınmasını sağlamak amacıyla gündeme getirilen bir parasal stratejidir. Bu noktada önemle belirtmek gerekir ki, enflasyon hedeflemesinin ön koşullarında ortaya çıkabilecek olası bir sapma eğilimi, güvenilirliği zedeleyerek sistemin çökmesine yol açar. Mali baskınlığın düşük seviyelerde tutulması, özellikle yüksek borç stokuna sahip gelişmekte olan ülkeler açısından sürdürülebilirliği en güç ön koşuldur. Çünkü bu ülkelerde yüksek servis maliyetlerine katlanılarak yürütülen borçlanma politikası, sağlıklı bir para politikası uygulamasını olanaksız hale getirmiştir.

Enflasyon hedeflemesi stratejisini başarılı bir şekilde uygulamak isteyen ülkeler, para politikasını maliye politikasının güdümünden kurtarmak zorundadır. Bağımsız bir para politikasının ön koşulu, borçlanma politikasının iktisadi büyüme oranını aşmayan pozitif faiz oranı ile sürdürülmesidir. Çünkü, Sargent ve Wallace⁽⁶⁾ tarafından da ileri sürüldüğü gibi, iktisadi büyüme oranını aşan pozitif faiz oranı ile yürütülen borçlanma politikası, monetizasyon tehlikesini artırarak,

parasal otoritenin bağımsızlığını ve dolayısıyla güvenilirliğini zedeler. Güçlü bir finansal yapı ve daha da önemlisi siyasi istikrarın sağlanması monetizasyon tehlikesini önemli ölçüde azaltır. Çünkü istikrarlı bir siyasi ortam⁽⁷⁾, borçlanma faizlerinin düşmesine yol açarak borç servis maliyetlerinin azalmasına ve reel faaliyetlerin artmasına yol açar. Doğal olarak iktisadi büyüme ve dolayısıyla vergi gelirlerinin artması, fiskal baskınlığın azalmasını sağlar.

Dipnotlar

1- Zaman tutarsızlığı problemi, Kydland ve Prescott tarafından geliştirilmiştir (Kydland and Prescott, 1977: 473-92).

2 -Bu konuda örnek bir çalışma için bkz. (Nas ve Perry, 2000: 170-80). Türkiye'nin 1960-1998 dönemindeki verilerini test eden yazarlar, enflasyonun enflasyon belirsizliği artışına yol açtığını kanıtlayan bulgular elde etmiştir.

3 -Literatürde enflasyonun büyümeyle negatif yönde etkilediği iddiası geniş ölçüde kabul görmesine karşın söz konusu etkinin enflasyonun hangi oranda seyretmesi halinde belirgin bir şekilde gözlenebileceği konusunda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin (Sarel; 1996: 199-215) yıl bazında söz konusu oranın % 8 (Judson ve Orphanides, 1996: 1-28) ise, % 10 olduğunu ileri sürmüştür.

4 -Bazı iktisatçılar para politikası için hedef değişken olarak, enflasyon yerine nominal GSYİH büyüme oranını önermişlerdir. Söz konusu hedef değişkeni öneren iktisatçılara göre enflasyon, tahmini kısa vadede bile çok güç olan bir göstergedir. Örneğin Cecchetti tarafından yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre, enflasyonu üç aylık çeyrekte bile tahmin etmek zordur. Çalışmada ayrıca, para politikası araçları ile enflasyon değişikliği arasındaki ilişkinin net olarak tahmininin zorluğu da vurgulanmıştır (Cecchetti, 1995: 28). Ancak bu iddialara karşın, genel bir karşılaştırma yapıldığında, enflasyon hedeflemesi stratejisinin para politikasının etkililiği açısından daha üstün niteliklere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki: (i) Fiyatlara ilişkin enformasyona çok kısa sürede ve sık aralıklarla ulaşma olanağı görece olarak daha fazladır. (ii) Enflasyon kavramı, GSYİH kavramı ile karşılaştırıldığında kamuoyu tarafından daha kolay anlaşılabilir bir özelliğe sahiptir. Çünkü, politikacılar tarafından GSYİH değişkeninin reel ve nominal değerleri manipüle edilerek anlaşılması güçleştirilebilir. Bu özelliği nedeniyle GSYİH değişkeni, kamuoyu, resmi kuruluşlar ve piyasa katılımcıları tarafından ekonomik performansın göstergesi olarak göz önüne alınmaz. (iv) Nominal GSYİH hedeflemesi,

Merkez Bankasını ya da hükümeti, potansiyel GSYİH büyüme oranı için sayısal bir hedef ilan etme zorunluluğu ile karşı karşıya bırakır. Ancak önemle belirtmek gerekir ki, potansiyel GSYİH oranını kesin olarak tahmin etmenin güçlüğü bu stratejinin başarısını açısından son derece önemli bir problemdir. Öte yandan potansiyel GSYİH büyüme oranının yüksek düzeyde seyredeceği tahmin edildiğinde, beklentiler bu yönde şekillenmeye başlar. Başka bir ifade ile, GSYİH büyüme oranına ilişkin yüksek tahmin, kamuoyunda yetkili otoriteler tarafından ilan edilmiş bir hedef şeklinde algılanabilir. Bu durumun pozitif enflasyonist eğilimleri tetikleyeceği açıktır. (Bernanke ve Mishkin, 1997: 112-13, Truman, 2003: 26-27, Mishkin, 1999: 597).

5 -Hedefin resmen ilan edilmesi, Merkez Bankasının belirli bir konuda görevlendirildiği sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla enflasyon hedeflemesi stratejisi, açık bir enflasyon hedefi esas alınarak para politikasına ilişkin yetkinin Merkez Bankasına devredilmesi şeklinde yorumlanabilir. Bu bakış açısı esas alındığında, enflasyon hedeflemesi stratejisinin bir asil-vekil anlaşması olduğu ortaya çıkar. Buna göre, para politikasına ilişkin yetkiyi Merkez Bankasına devreden toplum, asil; Merkez Bankası ise vekil olarak kabul edilebilir. Merkez Bankası ile toplum arasında yapılan anlaşmanın kapsamında, diğer bir ifade ile, para politikası konusunda Merkez Bankasına verilen yetkinin içeriğinde yer alan başlıca maddeler şunlardır: (i) Merkez Bankası, yasa ile belirlenmiş belirli bir fiyat istikrarı hedefi konusunda görevlendirilmektedir. (ii) Hükümetin ve diğer çıkar gruplarının baskısını azaltmak için Merkez Bankasının bağımsızlığı artırılmaktadır. (iii) Merkez Bankası kendisine verilen operasyonel (araç) bağımsızlığı doğrultusunda uyguladığı politikaların sonuçlarından sorumlu hale getirilmektedir (Svensson, 1997: 108,99).

6- Borçlanmanın kaçınılmaz olarak monetizasyon zorunluluğunu gündeme getirmesi, bu iktisatçılar tarafından "Hoş Olmayan Monetarist Aritmetik" kavramı ile ifade edilmiştir. Bu varsayım göre, reel büyüme oranını aşan reel faiz oranları ile borçlanma, er geç monetizasyona gitmeyi zorunlu kılar. (Sargent ve Wallace, 1986: 159-60).

7- İstikrarlı bir siyasal ortamın önemi, bu tür bir ortamın olmaması halinde ortaya çıkan sorunlar göz önüne alındığında bariz bir şekilde ortaya çıkar. Siyasal istikrarsızlıktan kaynaklanan en önemli sorunlardan biri, bu tür eğilimlerin gözleendiği dönemlerde sürekli artan bütçe açıklarını ek borçlanma ile finanse etmede yaşanan güçlükler nedeniyle senyoraaj aracılığı ile gelir elde etme yönteminin tercih edilmesidir. 79 ülkeye ait veriler kullanılarak yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre, bu yöntem aracılığı ile gelir elde etme yoluna politik istikrarsızlık ve politik kutuplaşma sorunlarını uygun bir şekilde yaşayan ülkelerde daha sık başvuru l-

maktadır (Cukierman, Edwards ve Tabellini, 1989:1-34).

Kaynakça

- Amato, Jeffery D. ve Stefan Gerlach (2002), "Inflation Targeting in Emerging Market and Transition Economies:Lessons After A Decade", *European Economic Review*, 46, 781-90.
- Bernanke, Ben S. vd. (1999), *Inflation Targeting: Lessons From the International Experience*, Princeton Uni. Press.
- Bernanke, Ben S. ve Frederic S. Mishkin (1997), "Inflation Targeting: A New Framework for Monetary Policy?", *Journal of Economic Perspectives*, 11, (2), 97-116.
- Blejer, Mario I. ve Alfredo M.Leone (2000), *Introduction and Overview*", *Inflation Targeting in Practice*, Ed: Mario I. Blejer, Alain Ize, Alfredo M.Leone and Sergio Werlang, IMF Pub., 1-7.
- Brunila, Anne ve Harri Lahdenperä (1995), "Inflation Targets : Principal Issue and Practical Implementation", *Targeting Inflation (A Conference of Central Banks on the Use of Inflation Targets Organised by the Bank of England)*, Ed. by Andrew G. Haldane, Bank of England, 119-134.
- Büyükkın, Tahir (2001), *Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üni. Sos.Bil.Ens.
- Carare v.d (2002), "Establishing Initial Conditions in Support of Inflation Targeting", *IMF Working Paper*, No:02/102, 1-38.
- Cecchetti, Stephen (1995), "Inflation Indicators and Inflation Policy" *NBER Working Paper*, No:5161, 1-33.
- Corbo, Vittorio, Oscar Landerretche ve Klaus Schmidt-Hebbel (2001), "Assessing Inflation Targeting After A Decade of World Experience", *International Journal of Finance and Economics*, 6, 343-68
- Cukierman, Alex, Sebastian Edwards, Guido Tabellini (1989), "Seignorage and Political Instability", *NBER Working Paper*, No:3199, 1-34.
- Fredman, Charles (2001), "Inflation Targeting and the Economy: Lessons from Canada's First Decade", *Contemporary Economic Policy*, 19, (1), 2-19.
- Friedman, Milton (1977), "Nobel Lecture:Inflation and Unemployment", *Journal of Political Economy*, 85, (3), 451-72.
- Friedman, Milton (1970), "The Counter - Revolution in Monetary Theory", *Institute of Economic Affairs Occasional Paper*, No:33, London:Institute of Economic Affairs, 7 - 28.

- Green, John H. (1996), "Inflation Targeting: Theory and Policy Implications", IMF Staff Papers, 43, 4, 1996, 779-95.
- Johnson, David R. (2002), "The Effect of Inflation Targeting on the Behavior of Expected Inflation: Evidence From an 11 Country Panel", Journal of Monetary Policy, 49,1521-38.
- Judson, Ruth ve Athanasios Orphanides (1996), "Inflation Volatility and Growth", Finance and Economics Discussion Series, The Federal Reserve Board, No:1996-19, 1-28.
- Kahn, George A. ve Klara Parrish (1998), "Conducting Monetary Policy With Inflation Targets", Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas City, 83, (3), 5-32.
- Khan, Mohsin S.(2003), "Current Issues in the Design and Conduct of Monetary Policy", IMF Working Paper, No:03/56, 1-17.
- Khan, Mohsin S. ve Abdelhak S.Senhadji (2001), "Threshold Effects in the Relationship Between Inflation and Growth", IMF Staff Papers, 48, (1), 1-21.
- Kydland, Finn ve Edward Prescott (1977), "Rules Rather Than Discretion :The Inconsistency of Optimal Plans", Journal of Political Economy, 85, 473-92.
- Laubach, Thomas (1999) Signalling with Monetary and Inflation Targets", Center for Financial Studies Working Paper, No:1999/05, 1-29.
- Leiderman Leonardo ve Lars E.O.Svensson (1995), "Introduction", Inflation Targets, Ed. By leiderman ve Svensson, CEPR, 1-18.
- Meyer, Laurence H. (2001), "Does Money Matter", Review, The Federal Reserve Bank of St. Louis, 83, (5), 1-15.
- Masson, Paul R., Miguel A. Savastano ve Sunil Sharma (1998), "Can Inflation Targeting Be A Framework for Monetary Policy in Developing Countries?", Finance & Development, March, 34-37.
- Meyer Laurence H. (2001), "Inflation Targets and Inflation Targeting", Review, Federal Reserve Bank of St.Louis, 83, (6), 1-13.
- Mishkin, Frederic S.(2004), "Can Inflation Targeting Work in Emerging Market Countries?", IMF Conference in honor of Guillermo A. Calvo, International Monetary Fund, Washington, DC, April 15-16.
- Mishkin, Frederic S.(2000), "Inflation Targeting in Emerging-Market Countries", American Economic Review, 90, (2),105-109.
- Mishkin, Frederic S. "Strategies for Controlling Inflation", NBER Working Paper, No:6122., 1997, 1-49.
- Mishkin, Frederic S. (1999), "International Experiences with Different Monetary Policy Regimes", Journal of Monetary Economics, 43, 579-605.
- Mishkin ve Miguel A.Savastano (2002), "Monetary Policy Strategies for Emerging Market Countries: Lessons From Latin America", Comparative Economic Studies, XLIV, (2), 45-82.
- Nas, Tevfik ve Mark J.Perry (2000), "Inflation Inflation Uncertainty and Monetary Policy in Turkey:1960-1998", Contemporary Economic Policy, 18, (2), 170-80.
- Neumann, Manfred J.M. ve Jürgen von Hagen (2002), "Does Inflation Targeting Matter?", Review, The Federal Reserve Bank of St.Louis, 84, (4), 127-48.
- Oktar Suat, Enflasyon Hedeflemesi, İstanbul: Bilim-Teknik Yayınevi, 1998.
- Pétursson, Thórarinn G. (2000) " Exchange Rate or Inflation Targeting in Monetary Policy?", Monetary Bulletin, Central Bank of Iceland, 2, (1), 36-45.
- Sarel, Michael (1996), "Nonlinear Effects of Inflation on Economic Growth", IMF Staff Papers, 43, (1), 199-215.
- Sargent, Thomas J. ve Neil Wallace (1986), "Some Unpleasant Monetarist Arithmetic", Rational Expectations and Inflation, Harper&Row Pub.,158-90.
- Seyfried, William ve Dale Bremmer (2003), "Inflation Targeting as a Framework for Monetary Policy: A Cross-Country Analysis", The Australian Economic Review, 36, (3), 291-299.
- Svensson, Lars E.O. (2002), "Inflation Targeting: Should It Be Modeled as An Instrument Rule or A Targeting Rule?", European Economic Review, 46, 771-80.
- Svensson, Lars E.O. (1997), "Optimal Inflation Targets "Conservative" Central Banks and Linear Inflation Contracts", The American Economic Review, 87, (1), 98-114.
- Truman, Edwin, M. (2003), Inflation Targeting in the World Economy, Institute for International Economics, Washington, DC.

Araştırma

PROF. DR. SUAT OKTAR

Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

ÖZLEM ÖZKÖK

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Teorisi Doktora Öğrencisi

Yeni Ekonominin Merkez Bankalarının Geleceğine Yönelik Olası Etkileri

Son 15-20 yıl içerisinde bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı değişimin, ekonomik yaşamın bir çok alanında önemli değişimlere yol açtığı ve açmaya da devam edeceği açıktır. Toplumsal olduğu kadar ekonomik yaşamı da çok yönlü olarak etkilemiş olan bu hızlı değişim, gerek değişime verilen isimlerde gerekse de yapılan nitelendirmelerde farklılık göstermektedir. Ancak literatüre bakıldığında en kabul gören adlandırma olarak "Yeni Ekonomi" kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerin ekonomideki etkilerinin göstergesi olan yeni ekonomi kavramıyla birlikte, finansal piyasalarda pek çok yeni ürünün ortaya çıkmış olduğu ve çıkmaya devam edeceği de muhakkaktır. Nakit paranın alternatifi olarak kabul edilen çek, kredi kartı vs. gibi ödeme yöntemlerinin yerini günümüzde elektronik para olarak adlandırılan yeni ürünlerine bırakması karşısında, para politikasının geleceği hakkında da çok çeşitli görüşler öne sürülmeye başlamıştır. Kimi grup iktisatçı, bu yeni ödeme araçlarının Merkez Bankası'nın geleceğini ve dolaylı olarak da para politikasını etkilemeyeceğini savunurken, kimi grup iktisatçı ise tam tersi görüşü öne sürmektedir.

Tüm bu anlatılanlar ışığı altında bu çalışmada; bilgi ve iletişim teknolojilerindeki değişimlerden en çok etkilenen piyasalardan biri olan para piyasasının para politikaları üzerindeki etkililiği bağlamındaki bu tartışmalar kısaca ele alınacak, ardından da Türkiye üzerinde bir çıkarsamaya varılmaya çalışılacaktır.

1- GİRİŞ

Gerek bilgi çağı gerekse de bilgi toplumunda belli özellikler taşıyan dönemler, tarihsel süreç içinde dalgalar halinde isimlendirilmektedir. Bu çerçevede, tarihte iki önemli dönüşümün gerçekleştiği ve globalleşme ile birlikte yerini fiilen ya-

şanmakta olan üçüncü dönüşüme bıraktığı görülmektedir. Globalleşme, ülkelerin birbirleri ile mal işlemleri, çeşitliliği, değer artışları, hizmetler, uluslararası sermaye akımları, teknolojinin çok hızlı ve yaygın bir şekilde yükselmesi ve bu sayılanların ülkeler arasın-

da giderek serbestleşmesi sayesinde gerçekleşen ekonomik gelişmeyi ifade etmektedir⁽¹⁾.

On bin yıl önce tarımın bulunmasıyla başlayan Birinci Dalganın ya da Sanayi Devrimi ile başlayan İkinci Dalganın getirdiği değişiklikler kadar önemli bir olay, yeni bir devrim olan Üçüncü Dalganın varlığıdır. Bu olağanüstü değişikliğin gücünü, kapsamını anlatabilmek için sözcükler aranmakta, "Uzay Çağından", "Bildirişim Çağından", "Elektronik Çağdan" ve benzeri çağ adlarından söz edilmektedir⁽²⁾.

Dünyada globalleşme ile ortaya çıkan bu süreç, 1980'lerin sonundan itibaren özellikle iletişim ve bilgisayar teknolojisinde yaşanan son gelişmeler ışığı altında gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarında önemli yapısal değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Böylece mevcut olan ekonomik yapı yani eski ekonomi yerini yeni ekonomiye bırakmak zorunda kalmıştır.

Bu gelişmelerin temelini, gelişmiş bilgisayar teknolojileri, iletişim teknolojisindeki gelişmeler ve internet kullanımının hızla yaygınlaştırması oluşturmaktadır. Bu süreç sonunda varolan sosyo-ekonomik yapı "bilgi toplumu"na dönüşmekte, üretim faktörlerinden birisi haline gelen bilginin de önemi artarak "bilginin yönlendirdiği ekonomi" ortaya çıkmaktadır. Böylece insanlık tarihi, tarım toplumu ve sanayi toplumundan sonra bilgi toplumuna geçmiş bulunmaktadır⁽³⁾. Uygarlık tarihindeki bu üçüncü köklü değişimin sanayi toplumundan; bilginin giderek hammadenden, emeğin ve diğer kaynakların yerini alacağı ve geçmişin şimdiki sanayi toplumundan tamamen farklı bir "Bilgi Toplumuna" doğru olacağı ifade edilmektedir⁽⁴⁾.

Yeni ekonomi ile ilgili olarak ortaya atılan görüşlerin büyük bir çoğunluğu özellikle ABD'nin 1990'lı yıllarda sergilemiş olduğu iyi performanstan kaynaklanmaktadır. Özellikle 1990'ların başlarında dikkati çeken ABD Merkez Kurulu ekonomisti Steven Oliver ve

Daniel Sichel, 1970 ve 1980'lerde bilgisayarın ekonomi içerisinde çok basit ve küçük bir paya sahip olduğunu söylediler. Ancak 1990'ların başında bazı şeylerin değiştiğini vurgulayan Oliver ve Sichel, gelirin bilgi teknolojiye sermaye hesaplarına göre % 0.7 olduğunu ve yılda % 20 oranında büyüdüğünü⁽⁵⁾ vurguluyorlar.

Enformasyon⁽⁶⁾ ve iletişim teknolojilerinin (EKT) hızla uyarlanması, 1990'lar boyunca Amerikan işgücü verimlilik artışının ivme kazanmasının ardında bir itici güç olarak bu olgunun geniş kabul görmesine yol açmıştır. Teknolojik yenilikler, 1995-2000 yılları arasında bilgisayar fiyatlarında yıllık yaklaşık % 22 civarında keskin düşüşlere neden olmuştur. Fiyat düşüşleri sanayileri enformasyon işleme ekipmanları ve yan ekipmanlarına yatırım yapmaya teşvik etmiş, reel olarak yıllık ortalama % 44'lük yatırım artışı gerçekleştirmiştir⁽⁶⁾. Gerek firmalar gerekse bireyler, bilgisayarları diğer girdilerle ikâme etmişlerdir. Dolayısıyla bilgisayar sektörünün iktisadi büyümeye katkısı beş kat artmıştır. Yazılım ve iletişim ekipmanları ile ilgili yatırımlar da, 1995-1998 döneminde iktisadi büyümeye yıllık % 0.30'luk ilave katkı sağlamıştır⁽⁷⁾.

Teknolojinin gelişmesiyle beraber artan ev ve işyeri bankacılığı, internete bankaların ilgi duymasından bu yana birçok ABD ve Avrupa bankası hizmetlerinin de bu platforma taşınmasına neden olmuştur. Online Banking Report'a göre web üzerinde gerçek bankacılık hizmeti sunan banka sayısı 1996 yılı sonunda 55'e ulaşmış, internet üzerinde sayfası olan bankalar ise toplam olarak 2001 olmuştur⁽⁸⁾. 1994'de çoğunluğunun ABD'den olduğu üç milyon insan ve 1998'de dünya etrafındaki 100 milyon insan internet kullanmıştır. Bazı uzmanların tahminleri, 2005'de belki de bir milyon insanın internete bağlanacağı yönündedir⁽⁹⁾. Yüzde olarak bakıldığında Tablo 1'den de görüleceği üzere, özellikle ABD'de, 1998 yılından 2000 yılına gelindiğinde kişisel bilgisayarlardan % 8.9, ev-

Tablo 1
1998 ile 2000 Yılları Arasında ABD ve Missisipi Delta Devletlerindeki
Ev Halkının Bilgisayar / İnternete Giriş Yüzdeleri

	ABD		Arkansas		Lusiyana		Missisipi	
	1998	2000	1998	2000	1998	2000	1998	2000
Kişisel Bilgisayarlar	42.1	51.0	29.8	37.3	311	41.2	25.7	37.2
Evden İnternete Giriş	26.2	41.5	14.7	26.5	17.8	30.2	13.6	26.3

Kaynak: R. G. Lentz ve Michael D. Oden, "Digital Divide or Digital Opportunity in the Missisipi Delta Region of the US", Telecommunications Policy, No. 25, 2001, s. 297.

den internete giriş de ise % 15.3 oranında artış olduğu görülmektedir.

Deutsche Bank'ın baş iktisat danışmanı Edward Yardeni'nin işaret ettiği gibi, internet bugünün dünyasında kusursuz rekabet modeline en çok yaklaşabilen şeydir. Kusursuz rekabet modelinde, Yardeni'nin sözleriyle "girişi yasaklayan engeller yoktur, başarısız olan ya da zarar eden firmalara yönelik korumalar yoktur ve herkes (tüketiciler ve üreticiler) her türlü enformasyona özgürce ulaşabilir. İnternet ticaretinin üç temel özelliği de tam tamına bunlar;... internet, fiyat araştırmasının maliyetini sıfıra indiriyor. Tüketiciler her türlü mal ve hizmet için en ucuz fiyatı kolayca ve hızlı bulabiliyorlar. Siber ekonomide düşük maliyetli üretici en düşük fiyatı sunar ve dünyanın her yerindeki potansiyel müşteriler bu enformasyonu hiçbir ücret ödmeden edinebilir"⁽¹⁰⁾.

Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelerde şüphesiz ki, elektronik ticaretin çok önemli bir payı olmuştur. Elektronik ticaret ile ilgili çok çeşitli tanımlara rastlayabilmek mümkündür. OECD elektronik ticareti, "açık network (internet gibi) ya da kapalı network (AOL ya da Minitel gibi) üzerinden sayısallaştırılmış yazılı metin, ses ve görüntünün işlenmesi ve iletilmesine dayanan kişileri ve kurumları ilgilendiren tüm ticari işlemlerdir" şeklinde tanımlamaktadır⁽¹¹⁾. Farklı bir diğer tanım ise internet gibi açık ağ yapılanmaları

üzerinden gerçekleştirilen satışları içermektedir. Aynı zamanda elektronik ticareti "internet teknolojilerini kullanarak, iş bağlantıları kurmak, ortak projeler geliştirmek, mal alıp satmak" şeklinde de tanımlamak mümkündür. Bir diğer tanım ise, bahsi geçen tanımları içerir bir biçimde yapılmakta ve "internet gibi açık standartlara dayalı bir işlem ağı üzerinde söz konusu olan mülkiyet dışı protokolleri kullanan 'iş'ler (business)" şeklinde verilmektedir. Elektronik ticaret en basit tanımıyla, mal ve hizmetlerin ticaretinin elektronik ortamda gerçekleştirildiğini anlatmaktadır⁽¹²⁾. Bu nedenledir ki, gerek ulusal gerekse de uluslararası tartışma alanlarında başı çeken konu olarak yerini almıştır.

Elektronik ticaret ile birlikte ortaya çıkan gazete, kitap, müzik ve finansal araçlar gibi dijital mal ve hizmetlerin internet üzerinden alınıp satılabilmesi için kullanılacak ödeme araçları için çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Özellikle bu yeni ödeme araçlarının kullanımını nakit para kullanımını azaltmakta ve nakit dışı parasal araçların kullanımını arttırmaktadır ki, bunun en belirgin örneği Tablo 2'den de anlaşılacağı üzere AB ülkelerinde görülmektedir. Ayrıca nakit paranın GSYİH'ye oranı 1987 yılında ortalama olarak % 5.2 iken, bu oran 1996 yılında % 4.5'e düşmüştür. Reel değerler kullanıldığında ise, 1987 yılından 1996 yılına kadar kişi başına tutulan nakit para miktarı % 7 oranında azalmıştır⁽¹³⁾.

Tablo 2
Nakit Para Kullanımı ve Kişi Başına Nakit Dışı İşlemler

Ülkeler	Nakit (1987)	M1(%) (1996)	Nakit (1987)	GSYİH (%) (1996)	Kişi Başına Nakit Para (1987)	Tutulan Değeri (ECU) (1996)	Kişi Başına Dışı (1987)	Nakit İşlemler (1996)
Belçika	37.9	30.3	7.77	5.32	968	1091	74.2	114.0
Danimarka	10.6	09.5	2.85	03.5	493	800	104.1	VY
Finlandiya	24.1	06.7	1.89	2.40	291	456	98.8	139.2
Fransa	15.2	14.2	4.24	328	590	679	123.2	173.9
Almanya	22.1	18.2	3.99	4.53	637	1024	103.1	143.0
İtalya	13.7	16.6	5.18	5.34	596	889	24.6	31.9
Hollanda	32.1	19.8	7.67	5.80	977	1170	103.1	158.9
İsveç	VY	VY	5.16	4.29	847	957	84.5	VY
Yeni Zelanda	28.7	22.9	9.35	08.8	2201	2637	42.8	81.4
İngiltere	VY	VY	3.43	2.80	348	435	81.3	VY

VY: Veri Yok.

Kaynak: Haydar Akyazı, "Yeni Ekonomide Para Politikası ve Merkez Bankacılığının Geleceği", İktisat İşletme ve Finans, Y. 17, S. 199, (Ekim, 2002), s. 72.

2- PARA POLİTİKALARI ÜZERİNDEKİ OLASI ETKİLERİ

Kağıda dayalı bir para sisteminden elektronik ödeme sistemine geçişle birlikte, yukarıda da değindiğimiz üzere, maliyetlerin azaldığı ve piyasaları genişlediği görülmektedir. Bu geçişin hızı ve beklenen yararlarıysa başarısızlıkları cezalandıran ve başarıları ödüllendiren yasal bir alt yapının yaratılmasına bağlı bulunmaktadır. Bundan dolayıdır ki, yeni para alemini yöneten kuralların şeffaf olması, eşitçe uygulanması ve insanların siber para ve siber ticarete güvenmeleri gerekmektedir⁽¹⁴⁾.

Ülkelerin yeni ödeme araçlarının kullanıma geçmiş ya da geçme aşamasında olması, bu ülkelerin elektronik paranın, nakit para yerine ikame oranında farklılıklar arz etmesine neden olmaktadır. Şu anda bile dolaşımda bulunan yeni ödeme araçlarının kullanım miktarları ister istemez para politikaları üzerinde birtakım farklı etkiler yaratmakta ve Merkez Bankalarının konumunda da sorgulanmalara yol açmaktadır. Ülkelerin çok sayıda değişik elektronik para modellerini geliştirme çabası içerisinde olması, ülkeler-

deki yeni ödeme araçlarının kullanımında yaratılacak yaygınlığın gelecekteki para politikalarının üzerindeki etkilerinin ne olacağını hakkında akıllarda soru işaretleri oluşmaktadır.

Bu çerçeveden bakıldığında iktisat literatüründe Merkez Bankacılığı ve para politikalarının geleceği hakkında iki ayrı görüş ortaya atıldığı; bunlardan birincisinin Merkez Bankacılığı ve para politikalarının yaşanan bu gelişmelerden olumsuz yönde etkilenmeyeceği diğerinin ise olumsuz yönde etkileneceği şeklinde kendini gösterdiği görülmektedir.

2.1- PARA POLİTİKASI VE MERKEZ BANKACILIĞININ GELECEĞİ KONUSUNDA ÖNEMLİ BİR DEĞİŞİKLİĞİN OLMAYACAĞINI İLERİ SÜREN GÖRÜŞ

Enformasyon ve iletişim sektöründe yaşanan gelişmelerden önce literatürde hakim olan görüş, herkesinde bildiği gibi gerek para politikalarının etkinliği gerekse de Merkez Bankalarının karar alma süreçlerinin piyasa katılımcılarından saklanması gerektiği yö-

nündeydi. Ancak, yukarıda da değindiğimiz üzere, enformasyon ve iletişim sektöründe son 10 - 15 yıl içerisinde gözlemlenen gelişmeler bize bu değişimin dönüşüme uğradığının sinyallerini vermektedir. Artık piyasa katılımcılarının Merkez Bankalarının karar ve eylemlerinden haberdar olabilmeleri, onların sır saklama yeteneği olarak görülen para politikalarının geleceği hakkında bilgi edinebilmelerine olanak vermektedir. Bu çerçevede, Merkez Bankalarının yaratacakları sürpriz bir parasal genişleme durumunun ve buna bağlı olan reel ekonomik aktivite üzerindeki kalıcı sonuçların elde edilebilmesinin mümkün olmadığı yönündedir.

Para politikasının rolüne ilişkin bu yeni düşünme biçiminden hareketle üretilen politika sonucu ise şudur: Politika yapımcılarının, uygulayacakları para politikalarıyla yüksek istihdamı, bütçe açıklarının finansmanını, aşırı ödemeler dengesi açıklarından kaçınmayı, ve finansal istikrarı sağlayarak ekonomiyi, "ikinci en iyi denge"den "birinci en iyi denge"ye ulaştırma çabaları, "üçüncü en iyi denge" ile sonuçlanacaktır⁽¹⁵⁾. Merkez Bankası konusundaki tartışmalar çok iyi bilinmektedir. Bu tartışmalar, ikinci en iyiye ilişkin tartışmalardır. Birinci en iyide ise, para politikası ve maliye politikası en mükemmel bir biçimde koordine edilecek ve seçilecektir⁽¹⁶⁾.

Finansal piyasalar birçok nedenden dolayı başarısız olabilir. Ancak, finansal sistemin etkin bir şekilde işlevini yerine getirememesinin en önemli engellerinden biri, asimetrik enformasyondur⁽¹⁷⁾. Bu çerçevede özellikle bilginin ekonomik birimler arasındaki eşitsiz dağılımı piyasanın etkinliği üzerinde oldukça önem arz eden bir konudur. Bir tarafın diğerinden farklı olan bir bilgiye sahip olması, piyasanın işleyişinde değişiklikler yaratarak, işleyişin kendi lehine dönmesine neden olabilmektedir ki bu durum literatürde *asimetrik enformasyon* olarak bilinmektedir.

Akerlof'un^(*) limonlar piyasası modeli, finansal meseleler üzerinde teorik ilerleme

yapma imkânını arttıran çalışmaların başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Kalitenin belirsizlikle ilişkilendirilmesi esasına, yani asimetrik enformasyona dayalı olan modelde, satıcıların satışa sundukları kullanılmış arabaların kalitesini bildikleri, ancak alıcıların bu konuda bir bilgileri olmadığı varsayılmaktadır. Bu durumda, alıcı ortalama bir arabanın kalitesi hakkında tahmin yapmak ve ödeyeceği fiyatı ona göre belirlemek zorundadır. Bu fiyattan satış yapmak isteyenler ise, iyi kaliteli araba satıcılarını piyasa dışında bırakacak şekilde sadece kötü kaliteli araba (limon) satıcıları olacaktır. Bu bir piyasa başarısızlığıdır ve iyi kaliteli mal satıcıları ile kötü kaliteli mal satıcıları arasındaki dışsallıktan kaynaklanmaktadır⁽¹⁸⁾. Bu kişiler arabalarının fiyatını düşürüp hemen satmak isteyeceklerdir ki, bu pazardaki ortalama kaliteyi de beraberinde düşüreceklerdir. Fiyatın düşmesi ile birlikte kalitenin düşmesiyle alıcılar tarafından istenmediğinden dolayı, pazardaki satıcı sayısını azaltmaktadır. Bu durum Grasham Kanunu ile açıklanmakta ve bu durumda pazarda arabaların çoğunluğu "limon" olacağından "iyi" arabalar pazara hiç girmeyebilmektedir. Bu durumda da kötü iyiyi pazardan kovabilmektedir⁽¹⁹⁾.

Literatürde asimetrik enformasyon sorunu; ters seçim, ahlâki çöküş ve temsilcilik sorunu şeklinde kendini göstermektedir.

Ters seçim (adverse selection) sorunu pazardaki taraflar arasında sözleşme yapılmadan önce ortaya çıkan ve borç veren yani bankaların, borç alanın riskini tam olarak bilememesinden kaynaklanan bir asimetrik enformasyon sorunudur. Bu tahmin edilemeyen risk oranının ise bankaya çok ciddi maliyetler getirdiği de muhakkaktır.

Ahlâki tehlike (moral hazard) sorunu ise, bir sözleşmeden sonra oluşan, kredi alanın kredi verenin bakış açısına göre ahlâki olmayan (arzu edilmeyen) faaliyetlerde bulunarak, kredi verenin çıkarını zedeleme tehlikesine neden olan asimetrik enformasyon so-

runudur. Bu arzu edilmeyen faaliyetler ve davranışlar, kredinin geri ödenmeme riskini önemli ölçüde arttırmaktadır. Ahlâki tehlike durumu söz konusu ise kredi alan yüksek riskli projelere yatırım yapmakta, yüksek getiri kazanırsa bundan kazanç çıkmakta, sermayeyi kaybeder ise, kaybın önemli bir kısmı kredi verene yüklenmektedir. Ahlâki tehlike durumunda, finansal sistem ödünç vereceği kaynağı kaybetmektense, çok az sayıda güvenilir müşteriye kredi açmayı tercih etmekte, bu durum ise finansal sistemin etkin çalışmasını engellemekte ve pazar dengesinin birinci en iyi dengesinden sapmasına yol açmaktadır⁽²⁰⁾.

Temsilcilik sorunu (agency problem) ise, işi yapan ile yaptıran kişilerin farklı olmasından kaynaklanan bir asimetrik enformasyon sorunudur. Yani buradaki sorun, bir sözleşme tarafının işlerini görmek için bir temsilci kullanması ve işi yaptıran kişinin iş hakkında temsilci kadar bilgi sahibi olmamasından kaynaklanmaktadır.

Bankaların iyi ya da kötü kredi ayırımında bulunabilmeleri çok zordur ve onların bu ayırmda kullanabilecekleri temel göstergelerden birisi faiz oranlarıdır. Piyasada belirlenmiş olan ortalamadan daha fazla oranda faiz vermeye hazır olan kredi müşterisinin taşıdığı risk de muhtemelen daha fazladır. Faiz oranları arttıkça, borç alanın bu yükselen oranı karşılayabilmesi için daha riskli alanlara yönelmesi ise muhtemel bir olaydır. Yani riskli projeleri olan yatırımcıların krediyi ödeme olasılığı azalırken, yüksek faiz ödeme isteği artmaktadır. Sonuç olarak, yüksek faiz oranlarında ahlâki tehlike ve ters seçim problemleri kötüleşmektedir⁽²¹⁾.

Görüldüğü üzere, bilginin asimetrik dağılımı sonucu meydana çıkan ters seçim, ahlâki tehlike ve temsilcilik sorunları finansal piyasaların işleyişinde aksaklıklara yol açabilmektedir. Ancak, bilişim sektöründe yaşanan gelişmeler sonucu teknoloji alanında kaydedilen ilerlemeler piyasalardaki bütün birim-

ler ve ilişkiler hakkında bize gereken imkânları verebilmektedir.

Özellikle küçük ve orta ölçekli firmaların da piyasaya girmesine olanak tanıyan bu bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ile, bu firmalar da piyasalarda gereken yerlerini almışlardır. Bilindiği üzere, büyüklükleri açısından maliyetli olması nedeniyle sermaye piyasalarından fon bulmalarının güçlüğü ve ulusal finans kurumları tarafından da finanse edilebilme olanaklarının kısıtlılığı bu firmaların sermaye piyasalarına açılmamalarına neden olmaktadır. Sermaye piyasalarına açılmamaları da beraberinde bu şirketlerin ulusal bankalar açısından tanınmalarını engellediği gibi kamu açısından da aynı sorun geçerliydi. Çünkü, bilgi toplama işi emek gücüne bağımlı olduğundan dolayı oldukça uzun zaman almasının yanı sıra maliyetliydi de.

Ancak, zamanla bilişim sektöründe yaşanan çarpıcı gelişmeler, bilginin toplanması ve aktarılmasındaki değişiklikleri önümüze getirmiştir. En ucuz hammadde ya da aramalı tedarikçisinin bulunmasının kolaylaşması, firmalar arasındaki tedarik zincirinin daha sağlıklı işlemesi, envanter kontrollerinin optimum hale getirilmesi kuşkusuz firma maliyetlerini önemli ölçüde düşürmektedir. Lehman Brothers tarafından gerçekleştirilen bir araştırmaya göre, banka hesaplarında yapılan basit bir transfer işleminin maliyeti, banka tarafından şube aracılığıyla yapıldığında 1.27 dolar, ATM (Automatic Teller Machine) kullanıldığında 27 cent, internet üzerinden ise sadece 1 cent'tir⁽²²⁾. Diğer yandan, alım satım işlemlerinde aracılardan ortadan kalkması aracılardan varlığı nedeniyle fiyatlarda gündeme gelen artışların giderilmesi sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca ulusal finans kurumları da bilişim teknoloji sayesinde emek yerine teknolojiyi ikame ederek ülkenin her yerinde işletmeler için bilgi toplayabilmektedirler.

Literatüre baktığımızda tüm bu yaşanan gelişmelerin Merkez Bankacılığının ve para

politikalarının geleceğinde önemli bir değişiklik yaratmayacağını ileri süren bir çok görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerin savundukları düşüncelerin altında yatan ana unsurlar kısaca şunlardır:

Öncelikle, teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan elektronik paranın Merkez Bankası parasının yerini alması mümkün değildir. Çünkü hem elektronik paranın kullanımının gerekliliği için gerekli olan araçlara tamamen sahip olunması (teknik altyapı, araştırmalar vs.) hem de ulusal paranın anonim ve üretiminin maliyetsiz olmasıdır. Ayrıca, tarihsel olarak da böyle bir gelişme bugüne kadar hiç yaşanmamıştır. Yeni ödeme araçlarının Merkez Bankasının parasının yerini alması ve Merkez Bankasının pasif tarafında bir azalma gerçekleşse dahi, Merkez Bankaları faiz kazandırıcı bonoları piyasaya sürerek bu durumu telafi edebilir. Gene, Merkez Bankalarının kendileri de piyasalara elektronik para sürebilir ve kısa vadeli faiz oranlarını etkileyebilirler. Yani Merkez Bankaları şimdiki para politikası araçlarından biri olan açık piyasa işlemleri ve kanuni karşılık oranı uygulamalarını her koşulda sürdürebilirler.

Yukarıda da değindiğimiz üzere, enformasyon ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, gerek bireylerin gerekse de kurumların para politikalarının geleceği hakkında bilgi edinilebilmelerine olanak vermektedir. Burada kilit olan unsur ise, güven unsurudur. Bilindiği üzere, güven unsurunu içerisinde barındırmayan politikalar, reel değişkenleri kalıcı olarak etkileyemediği gibi enflasyonist baskılara da neden olabilmektedir. Güvenilirliğin kazanılması ve sürdürülmesi için de gerekli olan para politikasının oturtulacağı kurumsal çerçevenin şu dört özelliğe sahip olması gerektiği ortaya konmaktadır⁽²³⁾:

(i) Merkez Bankasının bağımsızlığının sağlanması. (ii) Politika uygulamalarının bir kurala dayandırılması. (iii) Maliye politikasının disipline edilmesi. (iv) Şeffaflık ve he-

sap verilebilirliğin tesisi.

2.2. PARA POLİTİKASI VE MERKEZ BANKACILIĞININ GELECEĞİ KONUSUNDA ÖNEMLİ BİR DEĞİŞİKLİĞİN OLACAĞINI İLERİ SÜREN GÖRÜŞ

Enformasyon ve iletişim teknolojilerinde yaşanan olumlu gelişmelerden Merkez Bankacılığının ve ona bağlı olan para politikalarının olumsuz yönde etkileyebileceğini öne süren görüşlerin de varmış olduğu bazı sonuçlar vardır. Varmış oldukları sonuçlar kısaca şöyledir:

Uzun dönemde teknolojik gelişmelerin Merkez Bankası parasına olan talebi azaltarak para politikasını etkisiz hale getirebileceğini hatta, onu tamamen yok edebileceğini öne sürmektedirler. Down bunun nedenlerini; ticari bankaların Merkez Bankası parasını daha az talep edebilmeleri ve halkın Merkez Bankası parasına olan talebinin azalmasında görmektedir. Bunun da nedenini elektronik paranın kağıt paraya tercih edilmesi olarak açıklamaktadır. Merkez Bankası parasına olan talebin azalması durumunda faiz oranları ve fiyatlar dış şoklara karşı savunmasız hale gelecektir. Ülke genelinde para talebinin azalması durumunda, ulusal paranın değeri, yabancıların ulusal paraya olan taleplerine bağlı olacaktır. Kısaca, teknolojik gelişmelere bağlı olarak, gelecekte Merkez Bankalarının piyasa üzerinde etkisi ve senyoraaj gelirleri azaltabilecektir⁽²⁴⁾. Bir diğer görüş ise, teknolojik değişikliklerin Merkez Bankalarının en önemli fonksiyonlarından biri olan nihai sonuçlandırma işleminin, bilgisayarların yardımı ile, özel sektör tarafından Merkez Bankasına ihtiyaç duyulmadan yürütülebileceği yönündedir. Yani; özel takas odalarının Merkez Bankalarının bankaların bankası olma fonksiyonunu üstlenmesi ve ticari bankaları düzenlemesi, para arz etme işini özel bankaların üstlenmesi ile özel piyasaların bankalara ödünç fon sağlamanın daha yararlı olabileceğidir. Ayrıca, AB ülkeleri arasında oldu-

ğu gibi parasal birlik, tam dolarizasyon ve para kurulu gibi sabit döviz kuru uygulamalarıyla paranın değerinin korunabileceğini öne sürmektedir.

3. TÜRKİYE İÇİN BİR DEĞERLENDİRME

Tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde varlığını hissettiren iletişim sektöründeki gelişmelerden Türkiye'nin de payını almış olduğu kuşkusuzdur. Gerek bilgisayar ve internet kullanımında meydana gelen artışlar, gerek elektronik bankacılık ve akıllı kart gibi uygulamaların yaygınlaşması bunun en çarpıcı örneklerinden sadece birkaçıdır. Bu yeni ödeme araçlarının kullanımının artmasıyla, ileride halkın ve bankaların Merkez Bankasına olan talebinde bir azalmanın yaşanabilmesi olası bir durumdur.

Elektronik paranın Merkez Bankası parasına yakın bir ikame olması nedeniyle, Merkez Bankası para talebinde bir değişmeye yol açtığında, para tanımı üzerinde de etkisi olacaktır. En büyük etki ise dolaşımdaki nakit para, seyahat çekleri ve diğer çek çekilebilir mevduatlarından oluşan (M1) dar para tanımı üzerinde görülecektir. (M1) ve (M1) para tanımları içerisindeki nakit para ağırlığı düşük olduğundan, bu para tanımları üzerindeki etkisi de daha küçük olacaktır⁽²⁵⁾.

ABD'e (M1) para arzının başarılı bir şekilde genişleyen tanımları, oradaki etkin bir şekilde parasallaşan varlıkların genişleyen alanları kaydetmiştir. Jerry ve Edward, ABD'de 1990'ların sonunda NOW (Negotiable Order of Withdrawal) ve bankalardaki para piyasası mevcut hesap bakiyeleri ve banka dışı mevduat kuruluşlarındaki; para piyasası yatırım fonları payları artı paranın ilk kombinasyonları ve basit ve vadesiz mevduatlar ve tasarruf mevduatlarındaki (M1)'nin çoğalacağı öngörülmektedirler⁽²⁶⁾.

Ancak, şu andaki veriler bize ülkemiz halkının nakit parayı halen daha en yaygın ödeme aracı olarak kullandığını göstermek-

tedir. Tablo 3'ten de görüleceği üzere, (C) yani dolaşımdaki para, (M1) içerisindeki oranı son 10 yıl içerisinde yükselmiş durumdadır. Halkın olduğu gibi, bankaların da Merkez Bankasına olan talebi yüksek seviyelerdedir. Özellikle bankaların Merkez Bankasında tutukları zorunlu ve serbest mevduatlarına baktığında bu talebin seyrinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3
Dolaşımdaki Paranın M1 ve GSYİH
(Cari Fiyatlarla) İçerisindeki Payı (%)

Yıllar	C/M	C/GSYİH
1991	37	2.7
1992	38	2.7
1993	39	2.5
1994	43	2.6
1995	48	2.4
1996	35	2.1
1997	37	2.0
1998	40	1.9
1999	44	2.4
2000	47	2.5

Kaynak: Haydar Akyazı, "Yeni Ekonomide Para Politikası ve Merkez Bankacılığının Geleceği", İktisat-İşletme ve Finans, Y. 17, S. 199, (Ekim, 2002), s. 84.

Ancak, tüm bu yaşanan gelişmelerin Merkez Bankası parasına olan talebi etkilemesi ülkemizde gelişmiş olan ülkelerden çok daha düşük bir orandadır. Bunun altında yatan ana neden ise, halkın eski ödeme alışkanlıklarına olan bağlantısından ve Merkez Bankasının ekonomi üzerindeki öneminden kaynaklanmaktadır. Kanuni karşılık oranları, açık piyasa işlemleri ve reeskont oranları gibi para politikasının enstrümanları ile takas ve EFT gibi bir çok işlemin yapılmasında ülkemizde halen daha Merkez Bankasının ağırlığını koruduğu muhakkaktır. Zamanla, gerek halkın ödeme alışkanlıklarının değişmesi ve gerekse de özel sektörün yukarıdaki işlemler üzerinde bir değişim yaratması ile Merkez Bankasına olan talepte bir azalma yaşanabilmesi olası bir durumdur. Ancak, bildiği-

miz üzere, halkımızın varolan alışkanlıklarını değiştirmesinin oldukça uzun bir zaman sürecini kapsaması bize, ülkemizde Merkez Bankası ve ona bağlı olan para politikasının varlığının daha uzun yıllar önem arz eden bir konu olarak ekonomide ağırlığını devam ettireceğinin sinyallerini vermektedir.

4. SONUÇ YERİNE

Bilgi teknolojilerinde yaşanan ilerlemele- rin en etkin olarak etkisini göstermiş olduğu finansal sektörde meydana gelen gelişmele- rin, doğrudan da olsa dolaylı yoldan da olsa para politikalarında etkilerinin hissedilecek olması doğaldır.

Gerek Merkez Bankalarının geleceğinin ne olacağı gerekse de buna bağlı olarak para politikalarının bu süreçten nasıl nasibini alacağı ise, tartışma konusu olan ana unsurların başında gelmektedir. Yukarıda da değindiğimiz üzere, kimi iktisatçılar Merkez Bankası ve ona bağlı olan para politikalarından yaşanan bu gelişmelerin etkilenmeyeceğini öne sürse de bir grup iktisatçılar ise bu tezin tam karşıt savını savunmaktadırlar. Bu çerçeveden hareket edersek, öncelikle önemli olan, etkin bir para politikasının nasıl olması gerektiği konusunda yatmaktadır. Giriş kısmında da belirttiğimiz gibi, bilişim sektöründe yaşanan gelişmeler sonucu teknoloji alanında kaydedilen ilerlemeler piyasalardaki bütün birimler ve ilişkiler hakkında bize gereken imkânları verebilmektedir. Bu noktadan hareketle, para politikalarının etkinliğinde önemli olan husus Merkez Bankalarının parasal sürprizler yaratmasında değil, güvenilirlik yaratmasında yatmaktadır.

Ulaştığımız bu sonuçta, öncelikli olarak bilgi ve iletişim sektöründe yaşanan çarpıcı gelişmeler sonucunda "Yeni Ekonomi" terimi ile adlandırdığımız kavramın yol açtığı açıktır.

Ancak, bugüne kadar pek çok taraftar bulan yeni ekonomi kavramının özü itibarıyla irdelenmesi gerekmektedir. Çünkü ekonomiyi eski ve yeni ekonomi diye ikiye ayırmak

mümkün olamayacağı gibi, her yeni paradigma da bir yeni ekonomi yaratmayacaktır. Aslında bu süreçte, eski olarak ifade edilen ekonomi ortadan kalkmamakta, yeni olarak ifade edilen ekonominin hammadde durumuna dönüşmektedir. Porter de, yeni ekonomi denen şeyin yeni ekonomiden çok, yeni teknoloji erişimine sahip bir eski ekonomiden ibaret olduğunu söylemektedir⁽²⁷⁾. Eğer eski ve yeni ekonomi diye ayrı bir tanımlama şekli kabul edilseydi, sanayi devriminden bu yana yaşanan teknolojik gelişmelere bağlı olarak da ekonomideki değişimlerin farklı şekillerde isimlendirilmesi gerekecekti⁽²⁸⁾.

Buna göre, son yıllarda 'eski' ekonomiyi 'yeni' ekonomiden ayırmak giderek güçleşmektedir. Yeni teknolojiler, 'eski' piyasa kurallarını devre dışı bırakmaktadır; tam tersi, yeni ekonomi artan piyasa şeffaflığı, rekabet baskısı ve daha iyi işleyen piyasa mekanizması ile tam rekabet modeline eski ekonomiden daha çok yaklaşmaktadır. Eski ekonominin etkinlik artışı, yeni ekonominin önemli bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır⁽²⁹⁾. Gerçekten yeni ekonominin en büyük faydası eski ekonomiyi daha etkili duruma getirmesidir⁽³⁰⁾.

Yeni ekonomi 'eski' ekonomi için aşağıdaki avantajları sağlamaktadır⁽³¹⁾:

- Yeni teknolojiler kullanılmak suretiyle daha etkin çalışabilmektedir,
- Yeni, etkili dağıtım şekli işletmelerin tasarrufuna sunulmaktadır,
- Genel olarak daha etkin ve yeni araç üzerinde tasarruf edilebilmektedir,
- İşlem maliyetleri daha uygun düzeye inmektedir,
- Bir çok yeni işletmelerin ortaya çıkmasıyla ilâve talep oluşmaktadır,
- Eski ve yeni sektörler arasında cazip işbirliği imkânları meydana gelmektedir.

Sonuçta, "Yeni Ekonomi" sahamızı tamamen değiştirmekte, ancak yeni bir iktisat politikasını gerekli kılmamaktadır. Yeni dö-

nemde de bilinen, 'eski' makroekonomik ilişkiler geçerli olmakta ve iktisat politikasının çerçevesini oluşturmaktadır. Yeni ekonomi; özellikle para, maliye ve yapısal politika hedeflerini değiştirmemektedir⁽³²⁾. Değişim, globalleşme ile birlikte enformasyon ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen devrimden kaynaklanmaktadır.

Tüm bu saptamalar göstermektedir ki, yeni ekonomi olumlu ve olumsuz taraflarıyla bir bütün olarak değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Ne geçmişten köklü bir kopuşu ifade etmekte, ne de bazı ideologların ifade ettiği gibi toz pembe tek bir dünya ekonomisi modeline doğru gidişin yüklenicisi rolünü üstlenmektedir. Ancak belirli iş alanlarında, mesleklerde ve ekonominin alt yapısına yönelik verimlilik temelli oluşumlarda köklü bir değişimin müdeleyicisi olduğu da tartışılmaz bir gerçektir⁽³³⁾.

KAYNAKÇA

- AKYAZI, Haydar. "Yeni Ekonomide Para Politikası ve Merkez Bankacılığının Geleceği", İktisat-İşletme ve Finans, Y. 17, S. 199, (Ekim, 2002).
- ARAS, Güler. "Sermaye Piyasalarında Asimetrik Bilginin Rolü", içinde Kocaeli Üniversitesi I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, (10-11 Mayıs, 2002).
- ARAS, Güler. "Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkileri", içinde Kocaeli Üniversitesi II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, (17-18 Mayıs, 2003).
- BARCA Mehmet ve GEYİK, Mahmut. "Bilişim Teknolojileri Rekabet Kurallarını Değiştirdi mi?", içinde Kocaeli Üniversitesi II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, (17-18 Mayıs, 2003).
- BİRİNCİ, Yüksel. "'Yeni Ekonomi' ve İktisat Politikası", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, C. 17, S. 1, İstanbul, 2002.
- BÜYÜKAKIN, Figen ve BÜYÜKAKIN, Tahir. "Bilgi İşlem ve İletişim Teknolojilerindeki Gelişmeler, Para Politikasının Etkinliliği ve İktisadın Kuralları", içinde Kocaeli Üniversitesi II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, (17-18 Mayıs, 2003).
- BÜYÜKDEMİR, Burak. "İnternet Bankacılığını Düş Görenler İçin", Bankacılar Dergisi, S. 22, (Eylül, 1997).
- DELONG, J. Bradford. "The 'New Economy', Structurel Change, and Macroeconomic Outcomes", (March, 2001). http://www.j-bradford-delong.net/Econ_Articles/Jaffe/new_macro_worlmlink.html
- DOĞAN, Zeki ve HAMŞİOĞLU, Ahmet Buğra. "2002 Yılına Doğru Yeni Ekonomi Kavramı Üzerine Genel Bir Değerlendirme ve Elektronik Ticaret Kavramı" içinde Kocaeli Üniversitesi 1. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, (10-11 Mayıs, 2002).
- DURUSOY, Serap ve VELİOĞLU, Meltem. "Yeni Ekonomi Kavramına Farklı Bir Bakış-Tekno-Ekonomi ve Elektronik Ticaretin Türkiye Üzerine Yansımaları" içinde Kocaeli Üniversitesi 1. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, (10-11 Mayıs, 2002).
- ERDOĞAN, Seyfettin. "Yeni Ekonominin Boyutları ve Makroekonomik Etkileri", Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar, Y. 40, S. 469, (Nisan, 2003).
- FISCHER, Stanley. "Maintaining Price Stability", Finance & Development, Vol. 33, No. 4, (December, 1996).
- FRIEDMAN, Thomas. Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği, Çev. Elif Özsayar, İstanbul, Boyner Holding Yayınları, (Ocak, 2000).
- JORDAN, Jerry L. ve STEVENS, Edward J. "Money in the Twenty-First Century", Financial Services Working Paper, Series No. 02-96, (September, 1996).
- LENTZ, R. G. ve ODEN, Michael D. "Digital Divide or Digital Opportunity in the Mississippi Delta Region of the US", Telecommunications Policy, No. 25, 2001.
- MASİ Paula De, ESTEVAO Marcello ve KODRES Laura. "Who Has a New Economy?", Finance & Development, Vol. 38, No. 2, (June, 2001).
- MISHKIN, Frederic. "Understanding Financial Crisis: A Developing Country Perspective", NBER Working Paper, No. 5600, 1996.

- MISHKIN, Frederic. "Financial Policies and Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries", NBER Conference: Economic and Financial Crises in Emerging Market, (19-21 Ekim, 2000).

- OECD. http://www.oecd.org//publications/pol_brief/1997/9701_pol.htm

- ÖKTE, M. Kutluğhan Savaş. "Finansal Piyasalarda Asimetrik Enformasyon Problemi: Temel Kavramlar, Literatür ve Çözüm Önerileri". <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/9/10-kutlu/kutlu.htm>

- ÖLMEZOĞULLARI, Nalan. "Yeni Ekonomi ve Etkileri", İktisat Dergisi, S. 406, (Ekim, 2000).

- SOYAK, Münevver. "Yeni Ekonomi ve Yansımaları". <http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/yeni.ekonomi.ve.yansimalari.htm>

- "The Emerging Digital Economy". Options for Viewing the Report, (April, 1998). <http://www.ecommerce.gov/emerging.htm>

- TOFFLER, Alvin. Üçüncü Dalga, Çev. Ali Seden, Altın Kitaplar Basımevi, 1981.

- "What is the Globalization", Country Scope. <http://www.countrywatch.com/@school/globalization.htm>

- YAZICI, Ayla. "Elektronik Paranın Para Politikası Üzerine Etkileri", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y. 5, S. 6, (Haziran, 2002).

- "Yeni Ekonomi", T.C. Başbakanlık ve Dış Ticaret Müsteşarlığı. <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/Sayi3/yeniekon.htm>

- YÜREKLİ, Sıtkı. "Yeni" Ekonominin 'Yeni' Ticaret Biçimi ve Bileşenleri: Elektronik Ticaret, Enformasyon Malları ve E. Para", içinde Kocaeli Üniversitesi 1. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, (10-11 Mayıs, 2002).

Dipnotlar

1- "What is the Globalization", Country Scope. <http://www.countrywatch.com/@school/globalization.htm>

2- Alvin Toffler, Üçüncü Dalga, Çev. Ali Seden, Altın Kitaplar Basımevi, 1981, s. 27.

3- Haydar Akyazı, "Yeni Ekonomide Para Politikası ve Merkez Bankacılığının Geleceği", İktisat-İşletme ve Finans, Y. 17, S. 199, (Ekim, 2002), s. 71.

4- Zeki Doğan ve Ahmet Buğra Hamşioğlu, "2002 Yılma Doğru Yeni Ekonomi Kavramı Üzerine Genel Bir Değerlendirme ve Elektronik Ticaret Kavramı" içinde Kocaeli Üniversitesi 1. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, (10-11 Mayıs, 2002), s. 882-883.

5- J. Bradford DeLong, "The 'New Economy', Structure Change, and Macroeconomic Outcomes", (March, 2001), s. 7. http://www.j-bradford-delong.net/Econ_Articles/Jaffe/new_macro_worldlink.html

* Enformasyon en genel haliyle işlenmiş biçimdeki veriler olarak ele alınabilir. Bir diğer tanıma göre, "karar birimleri arasında iletişime konu olabilen indirgenmiş ve dönüştürülmüş bir bilgi" olarak ele alınmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Sıtkı Yürekli, "Yeni" Ekonominin 'Yeni' Ticaret Biçimi ve Bileşenleri: Elektronik Ticaret, Enformasyon Malları ve E. Para", içinde Kocaeli Üniversitesi 1. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, (10-11 Mayıs, 2002), s.28.

6- Paula De Masi, Marcello Estevao ve Laura Kodres, "Who Has a New Economy?", Finance & Development, Vol. 38, No. 2, (June, 2001), s. 38.

7- Seyfettin Erdoğan, "Yeni Ekonominin Boyutları ve Makroekonomik Etkileri", Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar, Y. 40, S. 469, (Nisan, 2003), s. 70.

8- Burak Büyükdemir, "İnternet Bankacılığının Düş Görenler İçin", Bankacılar Dergisi, S. 22, (Eylül, 1997), s. 31.

9- "The Emerging Digital Economy", Options for Viewing the Report, (April, 1998), s. 3. <http://www.ecommerce.gov/emerging.htm>

10- Thomas Friedman, Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği, Çev. Elif Özsayar, İstanbul, Boyner Holding Yayınları, (Ocak, 2000), s.102-103.

11- OECD. http://www.oecd.org//publications/pol_brief/1997/9701_pol.htm

12- Yürekli, s. 24-25.

13- Akyazı, s. 73.

14- Ayla Yazıcı, "Elektronik Paranın Para Politikası Üzerine Etkileri", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y. 5, S. 6, (Haziran, 2002), s. 128.

15- Figen Büyükakın ve Tahir Büyükakın, "Bilgi işlem ve İletişim Teknolojilerindeki Gelişmeler, Para Politikasının Etkinliliği ve İktisadın Kuralları", içinde Kocaeli Üniversitesi II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, (17-18 Mayıs, 2003), s. 110.

16- Stanley Fischer, "Maintaining Price Stability", Finance & Development, Vol. 33, No. 4, (December, 1996), s. 35.

17- Frederic Mishkin, "Understanding Financial Crisis: A Developing Country Perspective", NBER Working Paper, No. 5600, 1996, s. 2.

** İsveç Bankası'nın düzenlediği 2001 yılı Alfred Nobel Ekonomik Bilimler ödülünü asimetrik enformasyona dayanan piyasalar üzerine yaptıkları çalışmalardan dolayı üç ABD'li George Akerlof, Joseph Stiglitz ve Michael Spence almıştır.

18- M. Kutluğhan Savaş Ökte, "Finansal Piyasalarda Asimetrik Enformasyon Problemi: Temel Kavramlar, Literatür ve Çözüm Önerileri". <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/9/10-kutlu/kutlu.htm>

19- Güler Aras, "Sermaye Piyasalarında Asimetrik Bilginin Rolü", içinde Kocaeli Üniversitesi I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, (10-11 Mayıs, 2002), s. 195.

20- Güler Aras, "Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkileri", içinde Kocaeli Üniversitesi II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, (17-18 Mayıs, 2003), s. 239.

21- Frederic Mishkin, "Financial Policies and Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries", NBER Conference: Economic and Financial Crises in Emerging Market, (19-21 E-

kim, 2000), s. 1-3.

22- Nalan Ölmezoğulları, "Yeni Ekonomi ve Etkileri", İktisat Dergisi, S. 406, (Ekim, 2000), s. 50.

23- Büyükakın, s. 111.

24- Akyazı, s. 82.

25- Yazıcı, s. 139.

26- Jerry L. Jordan ve Edward J. Stevens, "Money in the Twenty-First Century", Financial Services Working Paper, Series No. 02-96, (September, 1996), s. 4.

27- Mehmet Barca ve Mahmut Geyik, "Bilişim Teknolojileri Rekabet Kurallarını Değiştirdi mi?", içinde Kocaeli Üniversitesi II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, (17-18 Mayıs, 2003), s. 205.

28- Serap Durusoy ve Meltem Velioglu, "Yeni Ekonomi Kavramına Farklı Bir Bakış-Tekno-Ekonomi ve Elektronik Ticaretin Türkiye Üzerine Yansımaları" içinde Kocaeli Üniversitesi I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, İzmit, (10-11 Mayıs, 2002), s. 51.

29- Yüksel Birinci, "'Yeni Ekonomi' ve İktisat Politikası", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, C. 17, S. 1, İstanbul, 2002, s. 63.

30- "Yeni Ekonomi", T.C. Başbakanlık ve Dış Ticaret Müsteşarlığı. <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/Say13/yeniekon.htm>

31- Birinci, s. 63.

32- Birinci, s. 66.

33- Münevver Soyak, "Yeni Ekonomi ve Yansımaları". <http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/yeni.ekonomi.ve.yansimalari.htm>

Araştırma

YRD. DOÇ. DR. BİRDOĞAN BAKİ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü Öğretim Görevlisi

Türkiye'de E-Ticaret Üzerine Bir Araştırma*

Üçüncü bin yıla girdiğimiz şu günlerde bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı ve çarpıcı gelişmeler sonucu yeni bir paradigma olarak ortaya çıkan elektronik ticaret giderek yaygınlaşmaktadır. E-ticaret geliştikçe, hem makro ekonomik performans ve ekonomi politikalarına hem de sektörlere etkisi fazla olacaktır. Diğer taraftan unutulmaması gereken bir konu da uluslararası rekabette üstünlük sağlayan ülkelerin bilişim teknolojilerini yoğun kullanan ülkeler olduğudur. Bu çalışmanın amacı; Türkiye'deki e-ticaret profilini ortaya koymaktır.

1. Giriş

Son zamanlarda pek çok insan yeni ekonomi kavramından bahsetmektedir. Yeni ekonominin göstergeleri üç grupta incelenebilir. Birinci grup; endüstriyel ve mesleki değişim, globalleşme, ekonomik dinamizm ve rekabetin değişen doğası, bilgi teknolojilerindeki devrimin sürmesidir. İkinci grup; gelir, ekonomik büyüme, iş ve istihdam dinamiklerindeki geçişlerdir. Üçüncü grup ise dijital ekonomiye geçiş için işletme ve devlet tarafından yapılan yatırımlardır (<http://www.neweconomyindex.org>).

Yeni ekonominin temelini oluşturan unsurlardan biri olan internet üzerinden yapılan ticaret, yani e-ticaret oluşturmaktadır. E-ticaret ile ilgili pek çok tanım yapılmaktadır.

Bunların bazıları şöyledir: E-ticaret; en basit ifadeyle internet üzerinden iş yapmaktır (Coppel, 2000, s.4). E-ticaret; bilgisayardan bilgisayara bilginin değişimiyle birlikte mal veya paranın değiş tokuşudur (http://www.cio.com/archive/enterprise/061599_curve_content.html). E-ticaret; telekomünikasyon ağları vasıtasıyla işletmedeki bilgilerin paylaşılması, işletme ilişkilerinin sürdürülmesi ve işletmedeki işlerin yürütülmesini ifade etmektedir (Riggins-Rhee, 1998, s.89).

Elektronik ticaretin temel araçları; telefon, faks, televizyon, elektronik ödeme ve para transfer sistemleri, elektronik veri değişimi (Electronic Data Interchange EDI) ve internettir (<http://www.etkk.gov.tr/genelbilgiler.htm>). Ancak, çoğu zaman elektronik ticaret terimi -bu çalışmada olduğu gibi- internet üzerinden yapılan alışverişler için kullanıl-

(*) II. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

maktadır. Öte yandan, Amerika'da verimliliğin büyüme eğilimi e-ticaretin ortaya çıktığı dönemlerde daha hızlı artmıştır. Şöyle ki, 1973-1995 yılları arasında yıllık verimlilik artışı % 1.4 iken, 1995'ten sonra ikiye katlanarak % 2.9 olmuştur (NEZU, http://www1.oecd.org/subgeect/growth/speech_nezu_final.pdf).

Elektronik ticareti 4 gruba ayırabiliriz (<http://www.ispo.cec.be/ecommerce/answers/introduction.html>):

Firmadan Firmaya (Business - to - Business - B2B): Tedarikçilerden sipariş alırken ağı kullanılması, faturaların alınması ve ödemelerin yapılması bu gruba girer. Business-to-business (B2B) şu anda hacim olarak e-ticaretin en önemli kısmını oluşturmaktadır; çelik, kimya ve araba parçaları gibi endüstriyel çıktıları alırken büyük firmalar tarafından kullanılır (Goldstein-O'connor, 2000, s.4).

Firmadan Tüketicieye (Business - to - Customer-B2C): Elektronik bankacılık ve sigortacılık en iyi örnektir.

Firmadan Yönetime / Kamuya (Business-to - Administration): Kamu ihalelerinin elektronik ortamda duyurulması.

Tüketiciden Yönetime/Kamuya (Customer-to-Administration): Sosyal güvenlik ve kişilerin hesapladığı vergilerin ödenmesi bu gruba girer.

Tablo 1: E-Ticaretin Boyutları

Yıllar	B2B (Milyar Dolar)	B2C (Milyar Dolar)
1997	8	-
1998	36	14.9
1999	-	36
2002	340	94
2003	800	-
2003	1000	-

Tablo 1'de e-ticaretin boyutları görülmektedir (Öğütçen, 2001, s.54). Tablo 2'de ise bazı danışman şirketlerinin dünyadaki e-ticaret hacmiyle ilgili tahminleri görülmektedir. (Coppel, 2000, s.7)

Yeni ekonomi her şeyden önce fiyatlar üzerinde aşağıya doğru bir baskı yaratmıştır (Sahlman, 1999, s.101). E-ticaretin geleneksel ticaret karşısındaki üstünlüklerini şöyle sıralayabiliriz (http://www.etkk.gov.tr/genel_bilgiler.htm):

Tablo 2
E-Ticaretin Dünyadaki Boyutları

	Milyar Dolar		Ortalama Yıllık Büyüme
	1998	2003	
E-Marketer	98.4	1244	89
IDC	111.4	1317	85
Activ Media	95	1324	93
Forrester Low	70	1800	125
Forrester High	170	3200	108
Boston Consulting Group	1000	4600	46

-Ticari işlemlerin yürütülmesi için gerekli bilgiler, işlemi başlatan kişi tarafından, ticaret sürecine dahil tüm tarafların birbirine bağlı bilgisayarlarından birisine önceden belirlenmiş standart formatta bir kez girildiğinde kısa bir süre içinde tüm tarafların bilgisayarlarına ulaşmaktadır. Gereken belgeler elektronik ortamda hazırlanmakta, bu bilgi ve belgeler ilgililerin kullanımına sunulmaktadır. Böylece, işlemler minimum hata ile kısa bir süre içinde ve kırtasiye masrafı ödenmeksizin tamamlanmaktadır.

-Malların üretiminden satışına kadar olan zincirde değişiklikler olmakta, alıcı ve satıcının bir araya gelmesi gerekmediğinden özellikle hizmet ticaretinde işlem maliyetleri düşmekte, araçların yerini web sayfaları veya elektronik bülten panoları almaktadır.

-Firmaların pek çok faaliyetinin daha düşük maliyetle yapılması ve üreticiler arasında rekabetin artmasının yanı sıra bilgilerin hızlı ve etkin biçimde iletilmesi sağlanmaktadır.

-Daha hızlı bir şekilde ürün geliştirilmesi, test edilmesi ve müşteri ihtiyaçlarının tespit

Tablo 3

İnternet Kullanıcılarının Yaş Dağılımları

Yaş	Adet	%
< 15	34	7.2
15 - 24	292	61.9
25 - 34	110	23.3
35 - 44	32	6.8
> 45	4	0.8
Toplam	472	100

edilmesi mümkün kılındığından, talebe karşı arz tarafı daha fazla uyum göstermektedir.

- Perakende satışlarda önemli değişiklikler olması beklenmektedir. Alıcılar kendi evlerinden sipariş verme ve istedikleri ürünleri kendi evlerinde teslim alma imkanına kavuşmaktadır. Firmalar bu ortamda müşterilerine çok daha fazla sayıda ürün seçeneği sunabilmektedir.

Tablo 4

İnternet Kullanıcılarının Cinsiyet Dağılımları

Cinsiyet	Adet	%
Bayan	66	14.0
Erkek	406	86.0
Toplam	472	100

- Tüketiciler için işlem maliyetleri ve nakliye masrafları düşmektedir.

- Ürünlerin sipariş edilmesi ile teslim alınması arasında geçen süreden kaynaklanan maliyetler ile stok maliyetleri düşmektedir.

- İnternetin yaygınlaşması ve bu ortamda sunulabilen bilgilerin artmasıyla bilgi ve iletişim piyasalarında değişiklikler beklenmektedir. Tüketicilerin daha yüksek kalitede bilgi talep etmesi, bilgi toplama ve işleme alanında uzmanlaşmayı gerektirmektedir. Bu da bilgi işlem sektöründe yeni iş imkanları yaratacaktır. Yeni fikirlere sahip bir girişim-

Tablo 5

İnternet Kullanıcılarının Medeni Durumları

Medeni Durumu	Adet	%
Evli	132	28.0
Bekar	318	67.4
Boşanmış/Dul	22	4.6
Toplam	472	100

Tablo 6

İnternet Kullanıcılarının Eğitim Durumları

Eğitim Durumları	Adet	%
İlköğretim	16	3.3
Lise	172	36.5
Ön Lisans	84	17.8
Lisans	178	37.7
Lisans Üstü	22	4.7
Toplam	472	100

Tablo 7

İnternet Kullanıcılarının Yaşadığı Bölgeleri

Bölge	Adet	%
Karadeniz	121	25.6
Marmara	134	28.4
Ege	63	13.3
Akdeniz	84	17.8
İç Anadolu	30	6.4
Doğu Anadolu	22	4.7
Güneydoğu Anadolu	18	3.8
Toplam	472	100

cinin bu ortamda tanınması ve yer edinmesi daha kolay olacaktır.

2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

21. yüzyıla damgasını vuracak olan e-ticaret ürünlerin üretiminden dağıtımına, satış, sigorta ve ödeme işlemlerinin bilgisayar ağları üzerinden yapılmasıdır. Maliyet ve zamandan tasarruf sağlamaktadır. Bir taraftan büyüme, yeni iş imkanları ve yeni meslekler yaratırken, diğer taraftan da toplumsal yaşam, sosyal ilişkiler, ticari ahlak, özel hayat, geleneksel alışveriş, ödeme yöntemleri gibi konuların da yeniden sorgulanmasına yol açmaktadır. İşte böyle bir ortamda hazırlanan bu çalışmanın temel amacı; Türkiye'de e-ticaretin ne durumda olduğunu ortaya koymaktır. Bu temel amaçtan hareketle e-ticaret yapılarının ne tür ürünler aldıkları, ödemelerini nasıl yaptıkları, bir alışveriş sitesinden neler bekledikleri, e-ticaret yapmamalarının sebepleri ve devletin e-ticaret konusunda yapması gerekenleri belirlemek diğer alt amaçlardır.

Tablo 8
İnternet Kullanıcılarının Mesleki Durumları

Meslek	Adet	%
Öğretim Üyesi/Öğretmen	18	3.8
Bilgisayar/Donanım/Yazılım	62	13.1
Avukat/Hakim/Savcı	16	3.4
Mühendis/Mimar	89	18.9
Bankacı	34	7.2
Doktor/Veteriner/Eczacı	22	4.7
İşçi	16	3.4
Memur	24	5.1
Pazarlama/Satış/Halkla ilişkiler	22	4.7
Ev Hanımı	6	1.3
Teknisyen	16	3.4
Gazeteci/TV/Radyo	20	4.2
Sporcu	4	0.8
Sanayici/İşadamı	8	1.6
Esnaf	49	10.4
Diğer	66	14.0

3. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmada ana kütle olarak ülkemizdeki tüm internet kullanıcıları (02.10.2001 itibarıyla 3.284.600 kişi) seçilmiştir. Oluşturulan anket soruları <http://www.mavi-mor.com/anket> isimli siteye aktarılarak, araştırma tamamen internet ortamında gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan anket soruları, internet ortamına aktarılmadan önce 40 kişiyle yüz yüze görüşülerek ön çalışma yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda 6 soru ihmal edilmiştir. Diğer taraftan daha öncede bahsedildiği gibi <http://www.mavi-mor.com/anket> isimle web ortamına aktarılan anket soruları iyi.net, Turk top100.com, zirve100.com, arabul.com, net bul.com, Turkservers.com gibi arama motorlarına da aktarılmıştır.

Tablo 9: İnternet Kullanıcılarının E- Ticaret Yapma Durumu

E- Ticaret Yapma Durumu	Adet	%
Evet	26	5.5
Hayır	446	94.5
Toplam	472	100

Örnek büyüklüğünün tespitinde, ana kütle olarak Türkiye'deki tüm internet kullanıcıları dikkate alındığında (3.284.600 kişi) % 5

güvenirlilik düzeyinde 322 kişinin ana kütleli temsil edeceğine karar verilmiştir (KURTULUŞ, 1998, s.236). Buradan hareketle ankete katılan toplam 472 kişinin yeterli olduğu düşünülmüştür. 38 anket gelişigüzel doldurulduğundan değerlendirme dışı bırakılmıştır. Öte yandan, yapılan araştırma yaklaşık 1 yıl sürmüştür.

Tablo 10: İnternet Kullanıcılarının Son 1 Yılda Yaptığı E-Ticaret Sayısı

E-Ticaret Sayısı	Adet	%
1 - 2	15	57.7
3 - 4	5	19.2
5 - 6	6	23.1
> 7	-	-
Toplam	26	100

Tablo 11: İnternet Kullanıcılarının Son 1 Yılda Yaptığı E-Ticaret Hacmi

E-Ticaret Hacmi	Adet	%
< 25 Dolar	5	19.2
25- 50 Dolar	9	34.6
51- 100 Dolar	4	15.4
101 - 200 Dolar	1	3.9
> 200 Dolar	7	26.9
Toplam	26	100

Ankete katılan internet kullanıcılarına iki bölümden oluşan bir anket formu sunulmuştur. Bu anket formunun birinci bölümünde demografik, ikinci bölümünde e-ticaret ile ilgili sorular sorulmuştur. Hazırlanan soruların tümü kapalı uçlu sorulardır. Diğer taraftan hazırlanan anket soruları, hem geniş kapsamlı literatür araştırmasına hem de akademisyenlerle yapılan tartışmalara dayandırılmıştır. Sonuç olarak soruların yeterlilik düzeyi ve anlaşılabilirliği tartışılarak yeniden düzenleme yapılmıştır. Böylece anket formunun güvenilirliğinin sağlandığı düşünülmektedir.

Web ortamında gerçekleştirilen anket yöntemiyle elde edilen verileri değerlendirmede alınan cevaplar frekans dağılımına göre değerlendirilmiş ve % yöntemiyle çizelge haline getirilmiştir. Öte yandan elde edilen veri-

leri değerlendirmede SPSS-Statistical Package for Social Sciences) programı kullanılmıştır. Ayrıca çeşitli hipotezler oluşturularak kare ile test edilmiştir.

Tablo 12
E-Ticaret Alışveriş Ürünleri

Alışveriş Ürünleri	Adet	%
Kitap/CD	18	18,7
Çiçek	4	4,2
BT/Telekom/GSM	5	5,2
Giyim	8	8,3
Kozmetik	3	3,1
Hırdavat	-	-
Tatil/Yolculuk Bileti	6	6,2
Hediyelik Eşya	3	3,1
Oyun	7	7,3
Sinema/Konser	8	8,3
Bilgisayar/İnternet Ürünleri	17	17,8
Elektronik Ürün	4	4,2
Yiyecek	2	2,1
Banka/Finans	7	7,3
Diğer	4	4,2
Toplam	96	100

4. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi ve Analizi

Araştırma sonuçlarına göre; ankete katılan internet kullanıcılarının % 61,9'u 15-24, % 23,3'ü 25-34 yaşları arasındadır (Tablo 3). Ankete katılan internet kullanıcılarının % 86'sı erkek, %14'ü kadındır (Tablo 4). Tablo 3'e bakıldığında ankete katılan derneklerin % 67,4'ünün bekar, % 28'inin evli ve % 4,6'sının ise boşanmış/du/ olduğu görülmektedir.

Tablo 13
E-Ticaret Yapanların Ödeme Durumları

Ödeme Biçimi	Adet	%
Eve Teslimde Nakit	6	23,1
Kredi Kartı	16	61,6
Sanal Kart	1	3,8
Havale	3	11,5
Toplam	26	100

Ankete katılan deneklerin % 37,7'si lisans (üniversite), % 36,5'i lise mezunudur (Tablo 6). İnternet kullanıcıların yaşadığı bölgelere

bakıldığında % 28,4'ünün Marmara, % 25,6'sının Karadeniz Bölgesinde yaşadığı Tablo 7'den görülmektedir. Mesleki olarak incelendiğinde ise, internet kullanıcılarının % 18,9'unun Mühendis/Mimar, % 13,1'inin bilgisayar donanım/yazılım işiyle uğraştığı görülmektedir (Tablo 8).

İnternet kullananların % 5,5'inin e-ticaret yaptıkları, % 94,5'inin ise yapmadıkları Tablo 9'dan görülmektedir. Tablo 10'a bakıldığında ise son 1 yılda e-ticaret yapanların % 57,7'si 1-2 kez, % 23,1'i ise 5-6 kez alışveriş yaptıkları görülmektedir. Diğer taraftan son 1 yılda 7 defadan fazla alışveriş yapan hiç kimsenin olmaması dikkat çekicidir. İnternet üzerinden alışveriş yapanların % 34,6'sı 25-50 dolar % 26,9'u ise 200 doların üzerinde harcama yapmaktadır (Tablo 11). İnternet üzerinden alışveriş yapanların (26 kişi) % 18,7'si Kitap/CD % 17,8'i Bilgisayar/İnternet ürünleri satın almaktadır (Tablo 12). Tablo 13'e bakıldığında e-ticaret yapanların (26 kişi) % 61,6'sı ödemelerini kredi kartıyla % 23,1'i ise eve teslimde nakit olarak ödediği görülmektedir. Sanal kartla ödeme yapanların sayısı sadece 1 kişidir (% 3,8).

İnternet kullananların en önemli beklentileri, sırasıyla siparişlerin zamanında gönderilmesi (% 12,4) ve güvenlik sorununun tamamen çözülmesi (% 12,2) olarak Tablo 14'den görülmektedir. 5'li likert ölçeğine göre değerlendirme yapıldığında hem siparişlerin zamanında gönderilmesi (3,21) hem de güvenlik sorununun tamamen çözülmüş olmasının (3,18) "Normalin" üzerinde olduğu yine aynı tablodan görülmektedir. İnternet kullanıcılarının satın alacağı ürünlerden beklentileri incelendiğinde en önemli iki beklentinin söz konusu ürünlerin benzer ürünlerle yan yana karşılaştırılması (% 29,6), büyük ve ayrıntılı resim (% 25,1) olduğu görülmektedir (Tablo 15). Likert ölçeğine göre değerlendirme yapıldığında benzer ürünlerle yan yana karşılaştırmanın "Normalin" biraz altında (2,83) olduğu görülmektedir.

Tablo 16 incelendiğinde alışveriş siteleri-

nin tüketicileri ikna etmedeki faktörlerden en önemlisinin internet kullanıcılarına e-mail göndermek (% 21.3) olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, internet kullanıcıları e-ticaret yapmayı etkileyecek en önemli iki faktörü sitenin güvenilirliğini ispat etmiş olması (% 18.5) ve müşteri memnuniyetine önem vermesi (% 17.3) olarak belirtmişlerdir (Tablo 17). Araştırmaya katılanlara e-ticaret yapma sebepleri sorulduğunda sisteme güvenmemek (% 13.6) ve ürünlere yakından bakma, kontrol etme imkanının olmaması (% 13.5) en önemli iki sebep olarak göze çarpmaktadır. E-ticaret yapmamayı en az etkileyen faktör olarak internette alışverişin karmaşık ve yorucu olduğu (% 8.4) aynı tablodan görülmektedir (Tablo 18).

Tablo 14: İnternet Kullanıcıların Alışveriş Sitesinden Beklentileri

Beklenti	Puan	%	Ortalama
Ürünlerin resimleri-ne, özelliklerine kolayca ulaşılabilmek	1308	10.7	2.77
Teslim edilen ürünle sipariş verilen ürünün farklı olması	1294	10.6	2.74
Siparişlerin zamanında gönderilmesi	1518	12.4	3.21
Site içinde ürün arama becerisinin bulunması	1272	10.3	2.69
Bir çok farklı ürün sunulması	1288	10.5	2.72
Güvenlik sorununun tamamen çözülmüş olması	1502	12.2	3.18
Müşteri memnuniyetine önem verilmesi	1374	11.3	2.91
Fiyatların cazip olması	1342	10.9	2.84
Bilgilendirmenin daha iyi olması	1358	11.1	2.87
Toplam	12256	100	

1- Hiç, 2- Az, 3- Normal, 4- Fazla, 5- Çok fazla.

İnternet üzerinden alışveriş yapanların kredi kartı numarasını vermeleri için ikna edici en önemli faktörün güvenilir uluslararası

bir kredi kartı sisteminin olması (% 19) olduğu Tablo 19'dan görülmektedir. Daha sonra sırasıyla sitenin saygın bir firmaya ait olması (% 17.3), sitenin güvenlik sistemiyle ilgili açıklamaların yeterliliği (% 16.7) gibi faktörler gelmektedir.

Diğer taraftan sanal kartın e-ticarete etkisi olup olmayacağı sorulduğunda % 75'i evet, % 11.4'ü hayır, % 13.6'sı sanal kart hakkında bilgileri olmadığını ifade etmişlerdir. (Tablo 20). İnternet üzerinden banka işlemlerinin kullanımı incelendiğinde; çalışmaya katılan deneklerin % 13.7'sinin kredi, banka kartı işlemleri, % 12.4'ünde fatura işlemleri için kullanıldığı Tablo 21'den görülmektedir. Aynı tabloya bakıldığında internet üzerinden banka işlemlerinin en az kullanılacağı işle-

Tablo 15: İnternet Kullanıcıların Satın Alacakları Ürünlerden Beklentileri

Beklenti	Puan	%	Ortalama
Büyük ve ayrıntılı resim	1136	25.1	2.40
Ayrıntılı bilgi	1062	23.5	2.45
Benzer ürünlerle yan yana karşılaştırılması	1336	29.6	2.83
Ürünü daha önce satın alan kişilerin yorumları	986	21.8	2.08
Toplam	4520	100	

1- Hiç, 2- Az, 3- Normal, 4- Fazla, 5- Çok fazla.

Tablo 16
Alışveriş Sitelerinin Tüketicisi İkna Faktörleri

Beklenti	Puan	%	Ortalama
İnternet kullanıcılarına e-mail göndermek	1168	21.3	2.47
Başka sitelere reklam kutucukları koymak	988	18.0	2.09
Billboard ilanları	1020	18.6	2.16
Televizyon, radyo reklamları	1154	21.0	2.44
Gazete, dergi reklamları	1158	21.1	2.45
Toplam	5488	100	

1- Hiç, 2- Az, 3- Normal, 4- Fazla, 5- Çok fazla.

min vadeli mevduat işlemleri (% 9.7) olduğu görülmektedir.

Tablo 17: Web Sitelerinde E-Ticaret Yapmayı Etkileyecek Faktörler

Beklenti	Puan	%	Ortalama
Güvenirliliğini ispat etmiş olması	1476	18.5	3.12
Müşteri memnuniyetine önem vermesi	1376	17.3	2.91
Uygun Fiyat	1370	17.2	2.90
Kendini devamlı yenilemesi, beni bundan haberdar etmesi	1310	16.5	2.77
Siteye bağlandığımda özel bir sayfa gelmesi	1096	13.8	2.32
Ürün çeşitliliği	1330	16.7	2.82
Toplam	7958	100	

1- Hiç, 2- Az, 3- Normal, 4- Fazla, 5- Çok Fazla.

Tablo 18
Tüketicilerin E-Ticaret Yapmama Sebepleri

Sebebi	Puan	%	Ortalama
Sisteme güvenmemek	1056	13.6	2.23
Ürünlere yakından bakma, kontrol etme imkanının olmaması	1042	13.5	2.20
Kredi kartının olmaması	748	9.7	1.58
İnternette alışverişin antipatik olması	772	10.0	1.63
Ürün gönderme ücretinin alınması	804	10.4	1.70
Kredi kartı numarasını vermeyi istememek	1024	13.2	2.16
Kişisel bilgilerimin başkalarına verilme korkusu	924	11.9	1.95
İnternette alışverişin karmaşık ve yorucu olması	652	8.4	1.38
Geleneksel alışveriş alışkanlıklarını değiştirmemek	720	9.3	1.53
Toplam	7742	100.0	

1- Hiç, 2- Az, 3- Normal, 4- Fazla, 5- Çok Fazla.

Tablo 19: Kredi Kartı Numarasını Vermeyi İkna Eden Faktörler

Faktör	Puan	%	Ortalama
Güvenilir, uluslararası bir kredi kartı sisteminin olması	1264	19.0	2.67
Sitenin satış hacminin yüksek olması	1016	15.3	2.15
Sitenin saygın bir firmaya ait olması	1150	17.3	2.43
Şirket, kişi ismi, telefon numarasının yazması	1002	15.1	2.12
Daha önce siteden alışveriş yapan kişilerin varlığı	1100	16.6	2.33
Sitede güvenlik sistemleriyle ilgili açıklamaların yeterliliği	1108	16.7	2.34
Toplam	6640	100	

1- Hiç, 2- Az, 3- Normal, 4- Fazla, 5- Çok Fazla.

Yapılan çalışmaya katılan kişilerin % 58.9'u yerli siteler hakkında bilgi sahibi olmadıklarını belirtirken, % 19.5'i yerli siteleri "Ne İyi Ne Kötü" bulduklarının ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılanların sadece % 3.8'i yerli siteleri "Çok İyi" bulduklarını ifade etmişlerdir (Tablo 22). Tablo 23'e bakıldığında internet üzerinden alışveriş yapanların % 34.6'sı (9 kişi) Tansaş, % 26.9'u (7 kişi) Migros'tan alışveriş yaptıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan deneklerin % 75.9'u e-ticareti emekleme, % 22.4'ü büyüme ve % 1.7'si olgunluk aşamasında bulduklarını ifade etmişlerdir (Tablo 24). Öte yandan Tablo 25'e bakıldığında araştırmaya katılanların % 63.1'i e-ticaretin hacmi konusunda bilgi sahibi olmadıklarını, % 32.7'si e-ticaret hacmini yetersiz bulduklarını ifade etmişlerdir. Aynı tabloya bakıldığında yeterli bulanların çok düşük oranda (% 4.2) olduğu görülmektedir.

Tablo 26 incelendiğinde e-ticaretin gelişmesi için devletin yapması gerekenlerin sırasıyla, hukuki yapının oluşturulması (% 26.7), teknik ve idari altyapının kurulması (% 26.0), ulusal politika ve uygulamaların uluslararası

politikalarla uyumun sağlanması (% 24.7) ve e-ticareti teşvik edecek tedbirlerin alınması (% 22.6) olarak görülmektedir.

Tablo 20: Sanal Kartın E-Ticarete Etkisi

Sanal Kartın Etkisi	Adet	%
Evet	354	75.0
Hayır	54	11.4
Sanal Kart Hakkında Bilgim Yok	64	13.6
Toplam	472	100

Ankete katılanların e-ticaretin rekabete etkisi sorulduğunda; % 43.6'sı e-ticaretin rekabeti artırdığını, % 36.5'i rekabeti azalttığını ifade etmişlerdir (Tablo 27). Benzer şekilde e-ticaretin mal/hizmet fiyatlarına etkisi sorulduğunda % 61.9'u e-ticaretin fiyatları düşürücü etki yaptıklarını ifade etmişlerdir (Tablo 28). Tablo 29'a bakıldığında internet üzerinden yapılan ticaretin, ticarete yeni bir ivme kazandıracağına inananların oranı % 86.4 iken, inanmayanların oranı % 13.6 olduğu görülmektedir. Tablo 30 incelendiğinde % 30.9'luk bir oranla e-ticaretin rutin hale gelmesinin 7 yıldan daha uzun süreceği % 25'lik oranla 1 yıldan daha kısa süreceği görülmektedir. Diğer taraftan internet kullanıcılarının % 60.6'sı geleneksel ticareti, % 39.4'ü e-ticareti tercih edeceğini ifade etmiştir (Tablo 31).

Tablo 21: İnternet Üzerinden Banka İşlemlerinin Kullanımı

İşlem	Puan	%	Ortalama
Kredi, banka kartı işlemleri	772	13.7	1.64
Vadeli mevduat işlemleri	544	9.7	1.15
Otomatik ödemeler	656	11.7	1.39
EFT, havale işlemleri	664	11.8	1.40
Fatura işlemleri	694	14.3	1.47
Hisse senedi alım satımı	596	10.6	1.26
Repo	596	10.6	1.26
Tahvil, bono alım satımı	548	9.8	1.16
Yatırım fonu alım satımı	550	9.8	1.17

1- Hiç, 2- Az, 3- Normal, 4- Fazla, 5- Çok Fazla

Tablo 22: Alışveriş Yapılan Yerli Siteler Hakkında Düşünceler

Yerli Siteler Hakkında Düşünülenler	Adet	%
Bilgi Sahibi Değilim	278	58.9
Kötü	28	5.9
Ne İyi, Ne Kötü	92	19.5
İyi	56	11.9
Çok İyi	18	3.8
Toplam	472	100

Tablo 23: En Çok Kullanılan Alışveriş Siteleri

Alışveriş Siteleri	Adet	%
Tansaş	9	34.6
Migros	7	26.9
Kangurum	3	11.6
Depo	-	-
Sanal Çarşı	2	7.7
Zakki	1	3.8
Super Online Shop	2	7.7
Diğer	2	7.7
Toplam	26	100

Tablo 24 E-Ticaretin Ülkemizdeki Dönemi

Dönem	Adet	%
Emekleme	358	75.9
Büyüme	106	22.4
Olgunluk	8	1.7
Toplam	472	100

Tablo 25 Ülkemizdeki E-Ticaret Hacmi

E-Ticaret Hacmi	Adet	%
Bilgi Sahibi Değilim	298	63.1
Yeterli	20	4.2
Yetersiz	154	32.7
Toplam	472	100

5. Değişkenler Arası İlgili Analizi

Burada çeşitli hipotezler kurularak, kurulan hipotezler Ki-kare ile analiz edilmiştir.

H_{01} : İnternet kullananların yaş dağılımıyla e-ticaret yapımları arasında ilişki yoktur.

$$\chi^2 = 7,960$$

$$\alpha = 0,05$$

Karar: $7.960 < 21,0$ (df:12) ($0.788 > 0.05$) olduğu için H_{01} hipotezi kabul edilir.

H_{02} : İnternet kullananların cinsiyetleriyle

e-ticaret yapımları arasında ilişki yoktur.

$$\chi^2=6.309 \quad \alpha=0.05$$

Karar: $6.309 > 5.99$ (df:2) ($0.043 < 0.05$) olduğu için H_{02} hipotezi red edilir.

H_{03} : İnternet kullananların medeni durumlarıyla, e-ticaretin ürün fiyatına etkisi arasında ilişki yoktur.

$$\chi^2=6,232 \quad \alpha=0,05$$

Tablo 26: E-Ticaretin Gelişimi İçin Devletin Yapması Gerekenler

Devletin Yapması Gerekenler	Puan	%	Ortalama
Teknik ve idari alt yapı	1104	26.0	2.33
Hukuki yapının oluşturulması	1132	26.7	2.40
E-ticareti özendirecek önlemler	960	22.6	2.03
Ulusal politika ve uygulamaların uluslararası politikalarla uyumunun sağlanması	1046	24.7	2.22
Toplam	4242	100	

1- Hiç, 2- Az, 3- Normal, 4- Fazla, 5- Çok Fazla.

Karar: $6.232 > 16.9$ (df:9) ($0.716 > 0.05$) olduğu için H_{03} hipotezi kabul edilir.

H_{04} : İnternet kullananların eğitim durumlarıyla e-ticaret yapımları arasında ilişki yoktur.

$$df:10 \quad 0.628$$

$$\chi^2= 8,010 \quad \alpha=0,05$$

Karar: $8.010 < 18.3$ (df:10) ($0.628 > 0.05$) olduğu için H_{04} hipotezi kabul edilir.

H_{05} : İnternet kullananların yaşadığı bölgeyle e-ticaret yapımları arasında ilişki yoktur.

$$\chi^2= 19.689 \quad \alpha=0.05$$

Karar: $19.689 < 21.0$ (df:12) ($0.643 > 0.05$) olduğu için H_{05} hipotezi kabul edilir.

H_{06} : İnternet kullananların meslekleriyle e-ticaret yapımları arasında ilişki yoktur.

$$\chi^2=65.771 \quad 6.309 \quad \alpha=0.05$$

Karar: $65.771 < 101.9$ (df:76) ($0.793 > 0.05$) olduğu için H_{06} hipotezi kabul edilir.

Tablo 27 E-Ticaretin Rekabete Etkisi

Rekabet Etkisi	Adet	%
Bilgi Sahibi Değilim	20	4.2
Rekabet Yaratıyor	206	43.6
Rekabeti Azaltıyor	172	36.5
Etkilemez	74	15.7
Toplam	472	100

Sonuç olarak kurulan hipotezlerden internet kullananların cinsiyetiyle e-ticaret yapımları arasında ilişki yoktur şeklindeki H_{02} hipotezi red edilmiş, diğerleri kabul edilmiştir. Red edilen hipotezden hareketle internet kullanıcıların cinsiyetiyle e-ticaret yapımları arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan incelemede de e-ticaret yapan 26 kişinin, % 92.3'ünün erkek (24 kişi) ve % 7.7'sinin bayan (2 kişi) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 28: E-Ticaretin Ürün Fiyatlarına Etkisi

Ürün Fiyatlarına Etkisi	Adet	%
Bilgi Sahibi Değilim	72	15.2
Fiyatları Düşürücü Etki Yapıyor	292	61.9
Fiyatları Arttırıyor	40	8.5
Fiyatları Etkilemiyor	68	14.4
Toplam	472	100

Tablo 29: E-Ticaretin Ticarete Yeni Hareket Getirmesi

Seçenek	Adet	%
Evet	408	86.4
Hayır	64	13.6
Toplam	472	100

6. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde yeni yeni gelişmekte olan e-ticaretle ilgili toplam 472 kişinin katıldığı anket çalışmasından elde edilen bulguların bazıları şu şekilde özetlenmiştir. Ankete katılanların % 61.9'u 15-24 yaşları arasında, % 86'sı erkek ve % 67.4'ü bekarıdır. Diğer taraftan araştırmaya katılanların % 37.7'si üniversite mezunudur. Ayrıca, ankete katılan de-

neklerin % 18.9'u Mühendis/Mimardır. Araştırmaya katılanların % 5.5'i e-ticaret yapmaktadır. E-ticaret yapanların % 57.7'si 1-2 kez e-ticaret yaptıklarını ifade etmişlerdir. Diğer taraftan e-ticaret yapanların çoğunluğu (% 34.6) 25-50 dolar arasında alışveriş yaptıkları tespit edilmiştir. Bütün bu rakamlar e-ticaret konusunda alınması gereken çok mesafe olduğunu göstermektedir. İnternet üzerinden yapılan alışverişlerde % 18.7'lik oranla Kitap/CD alındığı tespit edilmiştir. Ayrıca, e-ticaret yapanların çoğunluğu (% 61.6) ödemelerini kredi kartıyla yaptıkları tespit edilmiştir.

Tablo 30
E-Ticaretin Ülkemizde Rutin Hale Gelmesi

Zaman	Adet	%
< 1 Yıl	118	25.0
1 - 3 Yıl	102	21.6
3 - 5 Yıl	72	15.3
5 - 7 Yıl	34	7.2
> 7 Yıl	136	30.9

Tablo 31: İnternet Kullanıcılarının
E-Ticaret Veya Geleneksel Ticaret Tercihi

Tercih	Adet	%
E-Ticaret	186	39.4
Geleneksel Ticaret	286	60.6
Toplam	472	100

İnternet kullanıcılarının alışveriş sitelerinden en önemli beklentilerinin siparişlerin zamanında gönderilmesi (% 12.4) ve güvenlik sorununun çözümü (% 12.2) olduğu belirlenmiştir. Yine benzer şekilde tüketicilerin e-ticaret yapmama sebepleri incelendiğinde % 13.6'lık oranla sisteme güvenmemek olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle internet üzerinden yapılan ticarete sisteme güvenin mutlaka sağlanması sonucu çıkmaktadır. Yapılan çalışmada denekler e-ticaretin gelişmesi için devletin yapması gereken en

önemli unsuru hukuki yapının oluşturması (% 26.7) olarak belirtmişlerdir. Araştırmaya katılanların % 43.6'sı e-ticaretin rekabeti artırdığını ve % 61.9'u fiyatları düşürücü etki yaptığını ifade etmişlerdir. En çarpıcı sonuçlardan biri de internet kullanıcılarının % 60.6'sının geleneksel ticareti, e-ticarete tercih ettiğidir.

Kaynaklar

- COPPEL, Jonathon: "E-commerce: Impacts And Policy Challenges" OECD, organization for Economic Co-operation and Development, 2000 <http://www.oecd.org/eco/eco>

- GOLDSTEIN, Andrea, O'CONNOR, David: "E-Commerce for Development: Propects And Policy Issues", OECD Development Centre 94, Rue Chardon Lagache-75016 Paris, <http://www.oecd.org/dev>

- KURTULUŞ, Kemal: Pazarlama Araştırmaları, Genişletilmiş Altıncı Baskı, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayın No:274, İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayın No:406, İstanbul, 1998.

- NEZU, Risaburo: "E-commerce: A Revolution With Power" http://www1.oecd.org/subject/growth/speech_nezu_final.pdf

- RIGGINS, Frederick J, RHEE, Hyeun-Suk(Sue): "Toward A Unified View of Electronic Commerce" Communications of the ACM, October 1998, Vol:41 No:10, pp.88-95.

- SAHLMAN, William A: "The New Economy Is Stronger Than You Think" Harvard Business Review, November-December 1999, p.99-106.

- <http://www.neweconomyindex.org>

- <http://www.etkk.gov.tr/genelbilgiler.htm>

- <http://www.ispo.cec.be/ecommerce/answers/introduction.html>

- http://www.cio.com/archive/enterprise/061599_curve_content.html

Görüşler

YRD. DOÇ. DR. CENGİZ TORAMAN

Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Ç. İ.İ.B.F., İşletme Bölümü Öğretim Görevlisi

E-Para ve E-Ticaret Sanal Yeniliklere Farklı Bir Bakış Açısı*

Finansal kurumların (özellikle bankalar) önemli bir kısmı kredi kartı, normal banka kartı, smart kart, e-para, elektronik fatura ödeme sistemi, finansal elektronik data takası gibi uygulamaları değişen oranlarda müşterilerine sunmaktadırlar. Bu sanal yenilikler hızlıca yaygınlaşsa da, yaygınlaşmasa da, üzerinde durulması gereken iki konu vardır. Birincisi, finansal kurumların en önemli gelir kaynaklarından birisi olan ödeme hizmetlerinden gelecekte elde edilmesi planlanan gelirlerin, teknolojide oluşan değişimlerden etkilenerek azalması, ikincisi ise güvenlidir. Güvenlik ile ilgili konuların köşe taşlarından birisi olan yapılan finansal işlemlerin doğruluk, geçerlilik ve güvenilirliği ile müşterinin korunması gibi konularda temel öngörü, finansal hizmetlerdeki hareketlenmelerin güvenilir finansal kurumlara doğru olduğudur.

Bu çalışmada e-para ve e-ticaret kısaca anlatıldıktan sonra neden olabilecek değişimlere ve bu değişimlerin yan etkilerine değinilerek, sebep olabileceği diğer olumsuzluklar ele alınacaktır. E-para alanındaki gelişme ve değişimlerin finansal kurumlar ve ticari hayatta neden olacağı değişimlerin yan etkileri belirlenecek ve önceki teorilerin incelenmesi ve karşılaştırılmasıyla yeni bir model geliştirilmeye çalışılacaktır.

Sonuçta, finansal kurumlar ve ödemeler mekanizması için teknolojinin neden olduğu değişimlerinin yan etkilerinin tam olarak anlaşılabilmesi, politika yapıcılar, finansal kurumlar ve kamu için çok önemlidir.

1- GİRİŞ

Finans sektörünün kredi kartı, normal banka kartı, smart kart, e-para, elektronik fatura ödeme sistemi, finansal elektronik data takası gibi teknolojik ürünleri benimsemesi ve kullanımı sektörde yer alan

kurumlara göre değişmektedir. Özellikle bankacılık sektörü bu teknolojik ürünleri oldukça yaygın bir şekilde kullanmaktadır. Ancak bu teknolojik ürünlerin yaygınlaşması ve müşterilerin banka personeliyle karşı-

laşmadan birçok bankacılık hizmetini alabilmesi ile bankaların ödeme hizmetlerinden (havale, hesaplar arası transfer vb) elde ettikleri/edecekleri gelirlerde ciddi bir azalmaya neden olurken, yapılacak teknolojik yatırımlar nedeniyle de, giderlerde de artış olacaktır. Teknolojik yatırımlarda güvenilirlik, hızlilik ve geçerlilik gibi konularda üstünlük müşteri akışını da yönlendirecektir. Teknolojik yatırımların kısa sürede yenilenmesinin gerekliliği de yapılan giderleri artırıcı yönde etki yapacaktır. (Schmid, 2000)

Gelecekte elektronik ödeme sistemlerinin alacağı şekil nasıl belirlenecektir. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmaların bir kısmı e-ödeme sisteminde pek çok zorluk ve engeller olduğunu öne sürmekte ve e-ödemeye teknolojilerinde başarının yakalanabilmesi için bu engellerin aşılması gerektiğini iddia etmektedirler. Diğer çalışmalar ise, internetin gelmesiyle birlikte bankacılık ve ticaret sektörlerinin yeni bir ödeme sistemi geliştirilmesi gerektiğini iddia etmektedirler. (Gowrisankaran ve Stavins, 1999)

Bu tartışmaların temelinde birkaç soru yatmaktadır. Bazı yenilikler neden başarılı olurken bazıları başarısız olmaktadır. Bunun nedeni e-para ile ilgili yenilikler, destekleyici hukuki yapı ve teknolojik alt yapıyı yönlendiren gelecekteki ihtiyaçlara göre yapılandırılan planlar mı, yoksa meydana gelen problemler midir? Veya yenilikleri teşvik edecek olan finansal kurumlar mı, yoksa yenilik isteyen müşterilerin talepleri mi olacaktır? (Chirstianson, 1997)

2- GELENEKSEL TİCARETİN DEĞİŞEN DOĞASI

İnternetin hızlı gelişimi ve www (world wide web)'in yaygınlaşması klasik ticaret anlayışını geri dönülemez bir şekilde değiştirmiş ve değiştirmeye de devam etmektedir. ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunda www yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Hatta ABD'deki hane halklarının www'i benimsemeleri telefonun

benimsenmesinden çok daha hızlı olmuştur. ABD'de bulunan The Gartner Group tarafından yapılan tahminlere göre, 2003 yılında B2C'in (business-to-consumer firmadan tüketiciye e-ticaret) 380 milyar ABD dolarlık bir ticaret hacmine, 2004 yılında ise B2B'nin boyutlarının (business-to-business-firmalara arası e-ticaret) 7 trilyon ABD Dolarlık bir ticaret hacmine ulaşacağı tahmin edilmektedir. (Mathieu, 1999).

Son beş yıl içerisinde firmalar ürünlerinin reklama uygunluğu ve satış indirimli satış gibi uygulamaları internet üzerinden gerçekleştirerek önemli deneyimler kazanmışlardır. Bu deneyimler ticaretin klasik yapısında radikal değişikliklerin oluşmasına neden olmuştur. Örneğin, Ebay isimli internet üzerinden e-ticaret yapan bir firmayı göz önüne aldığımızda, herhangi bir aracı olmadan tamamen klasik piyasa yapısından farklı olan ve tam anlamıyla yeni bir alıcı ve satıcıdan oluşan piyasa görmekteyiz. Ancak yeni ticaret yapısı olan e-ticaret sağladığı faydalar yanında, özellikle alıcı konumunda olan tüketici için bazı riskler içermektedir. Örneğin satın alınan ürünlerin zamanında teslim edilmemesi veya düşük kaliteye sahip olması ve ödemelerin kesinliği gibi durumlarda tüketiciler alışık oldukları şekilde bu olumsuzlukları çözemeyeceklerdir. Benzer şekilde internet temelli B2B'ler de piyasa katılımcılarına ciddi kolaylıklar ve fırsatlar sunarken, aynı zamanda ciddi riskler de içerebilmektedir. Bu risklere örnek olarak satıcının performansı, alıcının finansal durumu ve potansiyel anlaşmazlıkların çözümü gösterilebilir.

3- ÖDEME SİSTEMLERİNDEKİ DEĞİŞİM

Ödeme sistemleri, alıcı ve satıcıların değişen ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde gelişim göstermiştir. Yeni ödeme araçları, ödeme işlemlerini yıllardır mahkum olduğu binalardan kurtararak, ödeme işlemlerinin yapılabilmesini kolaylaştırmıştır. Tamamen yeni ödeme sistemleri geliştirildiği gibi mevcut

ödeme sistemleri de yavaş yavaş değiştirilmeye başlamıştır. Örneğin, e-ödeme sistemlerinden olan e-cash sistemi henüz gelişmekte iken, internet üzerinden bir ödeme aracı olan PayPal mevcut kredi kartlarını kullanarak ACH (automated clearing house) sistemini geliştirdi. Bu sistem bir tüketicinin başka bir tüketiciye para gönderebilmesi olanağı tanımaktaydı. Kağıt çekler, elektronik işlemlere dönüştü ve ACH veya ATM'ler (automated teller machine) ile ödeme işlemleri gerçekleşmiş oldu. Bu durum bazı perakendeci müşterilerin çek tahsilat masraflarını azalttı ve bir çoğunu çek kullanmaktan vazgeçirdi. Bir çok organizasyon internet işlemlerinde kredi kartlarına en düşük maliyeti uygulayanları belirleyebilmek için ACH ve ATM'leri incelemektedir. Bazı firmalar da firmaya özel kredi kartları çıkartarak iş hacminin büyümesine paralel olarak gelişen müşteri ilişkileri karşısında düşük maliyeti yakalamaya çalışmaktadırlar.

Benzer ticari amaçlar için farklı ödeme network'leriyle (ağlarıyla) çalışan firmalar ile farklı ticari nedenler için aynı ödeme network'leriyle çalışan firmalar yeni bir olgu değildir. Örneğin, yıllardır pek çok firma büyük meblağlı ödemeler için nakit ödeme yapmak, yani gerçek anlı fon transferini uygulamak yerine, çek kullanmayı tercih etmişlerdir. Diğer firmalar ise nakit kullanmayı tercih etmişlerdir. Ancak ödemelerde nakit kullanmak ancak orta büyüklükte ödeme işlemleri için kullanılmaya uygundur. Bu olguları motive eden, seyrek olarak gerçekleşen işlemleri için yeni sistemler oluşturmak yerine önceden belirlenmiş araçları kullanarak ödemeleri yerine getirmenin daha kolay olduğu gerçeğidir. Diğer zamanlarda kararların verilmesine temel olan ödeme araçlarının sahip olduğu spesifik özelliklerdir. Örneğin, firma fonların değişim sürecini yavaşlatmak veya tedarikçiyle yapılan pazarlığı iyileştirebilmek için büyük çaplı ödemelerde çek kullanılabilir. Diğer durumlarda ise firma ödemeyi garanti altına almak için büyük çaplı öde-

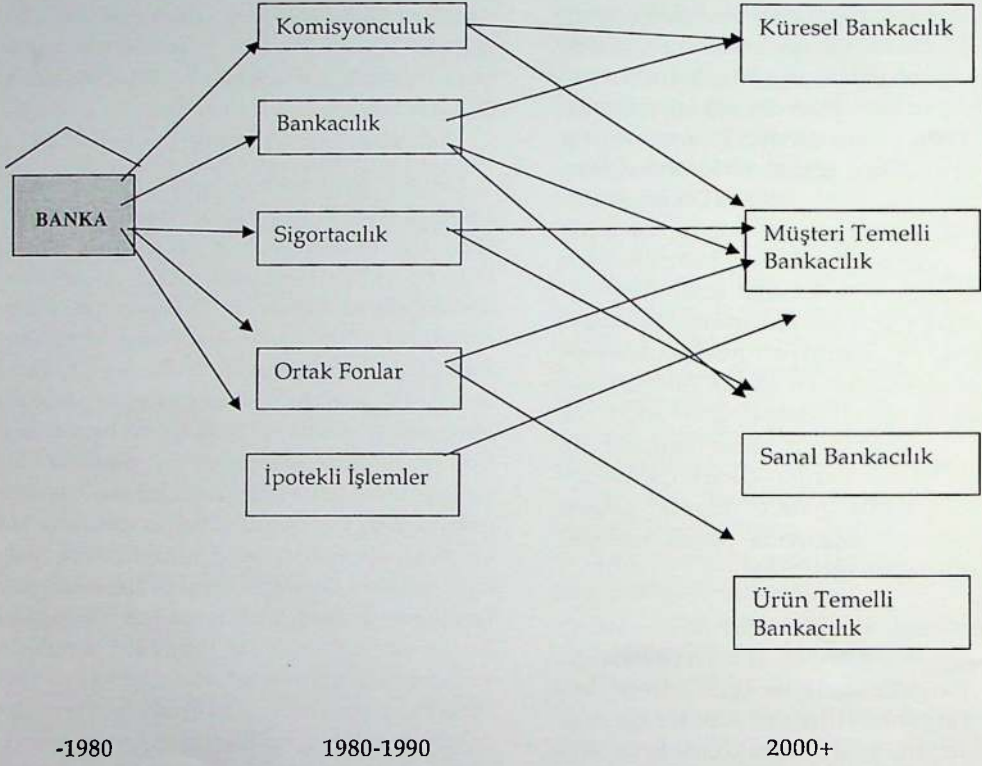
melerde nakit ödeme yolunu tercih edebilir. Bunun için yeni ödeme araçlarının oluşturulmasında temel etkenler belli karakteristiklere sahip yenilikler için bazı kesimlerin harekete geçmesi veya diğer ödeme enstrümanlarının nispi üstünlüğü ile oluşan kaldıraç etkisidir. (Mantel, 2001)

4- ÖDEME YENİLİKLERİ

Ödeme sistemindeki yeniliklerin meydana gelmesiyle ilgili iki genel teori bulunmaktadır. Birinci teori, yeni ürün yayılma modelidir. Bu teoriye göre yeni ürünün benimsenmesinde temel belirleyici kullanıcı müşterilerin ürünü öğrenmeleri için geçen zamandır. Bu teori kullanıcının yeni ürün veya hizmetlere bakış açısının, eskisinin yerine geçebilmesine göre, yani eski ürünün bir nevi iyileştirilmiş devamı, şekillendiğini esas alır. Bu tip yenilikler daha çok mevcut ürün veya uygulamaların genellikle süresini uzatmak veya mevcudiyetini devam ettirebilmesi amacıyla yapılır. Piyasaya yeni girenler rakipler karşısında başarılı olabilmek için oldukça efor sarf etmek zorunda kalacaklar ve ancak kullanıcı olacak müşterilerin ürün veya hizmetleri benimsemesi ile kâr söz konusu olacaktır. Yapılan yenilikler hem fon tedarikçilerinin, hem de fon talep edenlerin kârlarının maksimizasyonlarında önemli rol oynayacaktır. (Ferguson, 2000)

İkinci teori ise yeni piyasa geliştirme modelidir. Bu teori, bazı yeniliklerin (disruptive technology -tamamen yeni ve eski teknolojileri ortadan kaldıran yenilikler-) yeni mal ve hizmetlerin oluşumuna neden olmaktadır. Teori, yoğun bir piyasaya ulaşmak için firmaların ilave ürün özelliklerine ve/veya alt yapısına, yeni kullanıcı veya modern kullanıcı (non-traditional) olan müşteriler için ürünlere biçim vererek sunmak zorunda olduklarını kabul eder. Yeni veya klasik olmayan müşteriler yoğun piyasa ihtiyaçlarından ziyade, daha yanal ve ikincil kârlar peşinde kostukları için piyasada bulunması zorunlu firmalardan daha avantajlı durumdadırlar. (Katz ve Shapiro, 1993)

Şekil 1 Finansal Hizmetler Endüstrisinin Yapısı

5- E-ÖDEME SİSTEMLERİNDE BEKLENEN BAŞARININ SAĞLANAMAMASININ NEDENLERİ

Bu konu ile ilgili olarak literatürde iki teori bulunmaktadır. Bu teorilerden birincisi, ürünün yaygınlaşması teorisidir. Teori, e-ödeme sistemlerine ait yeniliklerinin önündeki yol üzerinde yer alan zorluklara ilişkin bir liste oluşturmuştur. Bu listenin müşteriye bakan yönünde en önemli sorunlar müşteri konumundaki kullanıcıların yeni sisteme dirençleri, ilgisizlikleri, eksik motivasyonu veya yeterli bildirim yapılamamasından kaynaklanmaktadır. E-ödeme sisteminin kurucuları tarafında yer alan olumsuzluklar ise, standartların net olarak belirlenmemesi, çok

sayıda farklı alt endüstrinin üstesinden gelme zorunluluğu, sektörde yer alanların yeterli güdüye sahip olmamaları, e-ödeme sistemlerine ait makinelerin yerleştirilmesi şeklinde sıralanmaktadır. Teori, e-ödeme sistemlerine ait yeniliklerinin önemli bir kısmının net bir şekilde mevcut sistemlerin yerine geçmek üzerine yapıldığını kabul etmektedir. Dolayısıyla piyasada bulunan firmaların tek başlarına veya ortaklaşa yapacakları çalışmalarla yenilikler kabul görecektir.

İkinci teori ise, yeni piyasa oluşumları teorisidir. Bu teori, teknoloji bağlamında oluşan daha geniş yapısal değişikliklere sahiptir. Bu değişikliklerde bankacılık ve ticari sektör arasındaki çizgi bulanık bir hat şeklindedir.

Piyasada yer alan firmalar için deneyim sahibi olmak doğal olduğu kadar kritik bir öneme de sahiptir. Ancak e-ödeme sistemlerinde oluşan yenilikler kısa sürede başka yeniliklere sebep olduğundan kısa veya orta vadede piyasada yer alan firmalar tarafından kârlı olamayabilecektir. Bazı gözlemciler piyasada yer alan firmaların geleceğe yeterince yatırım yapmadıklarını veya piyasayı yeterince anlayamadıklarını iddia etmektedirler. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, bir firmanın amacı kârını maksimize etmektir. Bir yeniliğin öncüsü olmak değildir. Dolayısıyla firmaları bu konuda suçlamak çok adil bir yaklaşım olmamaktadır. (Mantel, 2001)

6- BANKACILIK VE TİCARET ARASINDAKİ BULANIK ÇİZGİLER

Şekil 1’de, finansal hizmetler endüstrisindeki değişim gösterilmektedir. (Moyer,1999) 20-30 yıl geriye gittiğimizde bankacılık hizmetlerinin daha çok coğrafya temelli oluştuğu görülmektedir. Değişim ve teknolojinin gelişimiyle 1980 ve 1990’larda daha çok ürün temelli kurumların yaygınlaşması önemli değişiklikleri tetiklemiştir. 21.yy’da endüstrinin alacağı şekli kestirebilmek çok zordur. Ancak geleceğin finansal hizmetlerinin şunları içerebileceğini söyleyebiliriz:

- Müşterilere verilebilecek tüm hizmetleri içeren ve finansal ürün ve hizmetlerin büyük bir kısmını kapsayan küresel bankacılık. (Moyer, 1999)

- Piyasanın belirli bir kısmının finansal veya finansal olmayan ihtiyaçlarına odaklanmış kurum. (Wallison, 1999)

- Özelleşmiş müşterilerin ihtiyacı olan finansal hizmetleri sanal portal (giriş kapısı niteliğindeki site) şeklindeki teknolojilerle karşılanması. (Snel, 1999)

- Sınırlı sayıda finansal ürüne odaklanmış klasik finansal kurumlar.

Yeni piyasa gelişimi teorisine göre, yenilikle beraber gelen zorluk ve engeller, oluşan değişikliklerin belirtileri olarak daha iyi göz-

lemlenebilir. Örneğin, finansal kurumların büyük kısmı müşterileriyle daha fazla ilişki kurma ihtiyacı hissedebilecektir. Bu tip durumlarda müşterilerin genişleyen ve farklılaşan işlerine uygun olarak, daha fazla kâr etmek amacıyla değil, verilecek hizmetlerin maliyetini azaltmak için e-ödeme sistemlerine yatırım yapabileceklerdir. Müşterilerin büyük kısmı yığın hizmet almak yerine, ücret temelli hizmetleri kabul etmeye daha istekli olabileceklerdir. Bu durumda müşterinin ilericiliğinin artması ve ücret karşılığı hizmet almasıyla yeniliklerin devam etmesini sağlayacak teşvik de elde edilmiş olur. Bazen de bazı e-para yenilikleri, bankacılıkla ilgili olan ve olmayan fonksiyonlarla daha çok entegre olmadıkça kârlı olmayabilir.

7- MODEL ÖNERİSİ

Gelişmiş ülke uygulamalarında yaşanan sorunlar göz önüne alındığında e-ticaret ve e-para sistemlerinin gelişimi için uygulanacak modelde öncelikli olarak müşteri kitlesidir. Yeni sisteme olası dirençleri ve ilgisizlikleri önlemek amacıyla e-para ve e-ticareti teşvik edecek uygulamalar yapılmalıdır. Bu uygulamalar bonus, promosyon, daha düşük maliyetli hizmet sunumu gibi farklı kategorilerde olabilir. Zaten sistemi farklı kılan en önemli özellikler, çabukluk ve ucuzluktur. Belki 10 yıl sonra finansal hizmetlerin tamamına yakını sanal ortamdan sağlanacaktır. Yapılacak promotif çabalar ile e-para ve e-ticaret uygulamalarının yaygınlığı gittikçe artacaktır. Dolayısıyla reklam yoluyla bu avantajların müşterilere tanıtılarak, ikna edilmesi ve müşteride sisteme güven duygusunun oluşturulması gerekmektedir.

Devletin internet bağlantı hızlarını artırması, bağlantı maliyetlerini düşürmesi ve belli ölçüde teşvik etmesi, e-para ve e-ödeme sistemlerini olumlu etkileyecektir. Ancak özellikle doların hızla değer kazanması nedeniyle, gerek müşteriler için bilgisayar sahibi olma ve internet açısından, gerekse hizmet sunucuları için de ileri teknoloji yatırımları a-

cısından, ortaya çıkan yüksek maliyetler ciddi bir olumsuzluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla ekonomik refahın yükselmesi e-para ve e-ticaret uygulamalarına hızlandırıcı bir etki yapacaktır. Ülkemiz gibi gelişen ülke piyasalarında kısa vadeli olan para piyasası araçlarının rağbet görmesi, finansal kurumların e-para ve e-ticaret uygulamaları için gerekli alt yatırım faaliyetlerine girişmesine engel olmaktadır.

E-para ve e-ticaret işlemlerinde uygulanacak yasal ve kurumsal standartların derhal geliştirilmesi gerekmektedir. Halen önemli ölçüde yasal boşluk bulunmaktadır. Bu boşluklar kötü niyetli kişilere fırsat vererek e-para sistemlerine darbe vurmaktadır. Mevcut güvenlik ölçütü hemen hemen aynı olup, SSL 3.0 128-bit şifreleme teknolojisi kullanılmaktadır. Dolayısıyla güvenlik kriterlerinin artırılması ve Ar-Ge departmanlarıyla desteklenerek güvenliğin devamlı geliştirilmesi gerekmektedir.

8- SONUÇ

Ödeme sistemleri ile ilgili oluşan soruların karmaşık ticari ilişkilerle ilgili olan pek çok konuyla yakından ilişkili, teknoloji, hukuk, iş uygulamaları ve çakışan veya aynı yönlü çıkarlar arasında eş güdüm gerektiren sorular olduğu açıktır. Bu karmaşıklığa ek olarak, ödeme sistemlerine yapılacak yatırımlar uzun vadeli alt yapı yatırımlarını da gerektirmektedir. Sonuç olarak, geniş bağlamda ödeme sistemlerini değerlendirmek oldukça kritik bir konudur. Ayrıca, kullanılan ödeme sistemlerinin doğası kadar, ticari ilişkilerin doğasını bilmeyi de içeren tamamlayıcı faktörleri de tanımlamak gereklidir.

Bu çalışmada, e-para yeniliklerinin, "niçin istendiği kadar çabuk başarıya ulaşamadığını" açıklamak için alternatif görüş üretmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda e-ödeme sistemlerini kimin, ne zaman, nerede, nasıl geliştirdiğini bilmek kadar, bu sistemleri karakterize etmek için temel yapılarına da dikkat edilmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Güvenlik

dönemlerinde, banka olmayan kurumların büyüyen rolü, güvenliğe ait önemli soru ve sorunları beraberinde getirecektir. Yeni piyasa geliştirme teorisi, banka olmayan kurumların bankaların fonksiyonlarını yerine getirmelerini iddia etmemektedir. Ancak bankaların karşılaştırmalı olarak yapmak istemedikleri hizmetleri yapacaklardır.

Tüketiciyi koruma ile ilgili politikaların çoğu genel bankacılık hizmetleriyle ilgili genel koruma sağlamak üzerinedir. Ticaret ve bankacılık birbiriyle girift olmaya devam edecektir. Kamu otoriteleri görece haklar, garantiler ve alternatif e-para uygulamaları ile birleşik güdülerini dikkatlice bir şekilde düzenlemeye ihtiyaç duyabilirler. (Perritt, 1999)

Ülkemiz açısından e-para ve e-ticaret sistemlerinin önündeki en önemli engel enflasyondan kaynaklanmaktadır. Yüksek enflasyon ve beraberindeki yüksek kur, hem teknoloji yatırımlarını baltalamakta, hem de para piyasası araçlarını daha cazip hale getirecek, finansal kurumların bu tip orta ve uzun vadeli yatırımlara girişmesini engellemektedir.

Kuşkusuz yapılan tüm çalışmalara rağmen yeni sorunlar çıkmaya devam ettiği sürece yeni sorular da çıkmaya devam edecektir. Bu soruların cevaplanabilmesi yeni yeniliklerin oluşumuna yardım edecektir. Açıkça, halen çözülememiş pek çok soru bulunmaktadır. Daha da önemlisi geliştirilecek politikalar ve bu gelişimlerin olası etkileri, kamu ve özel sektör liderleri için piyasa katılımcılarının algıladıklarından çok daha farklı olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Christensen, C. M., (1997), "The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail", HBS Press Book, No:5851, Boston.
- Ferguson, R. W. Jr, (2000), "Remarks, Electronic Commerce, Banking, and Payments", The 36th Annual Conference on Bank Structure and Competition, Chicago, Illinois, May 4.
- Govriskaran, G., Stavins, J. (1999), "Are The-

re Network Externalities in Electronic Payments", *Global Financial Crises: Implications for Banking and Regulation*, The 1999 Federal Reserve Bank of Chicago Conference on Bank Structure and Competition, May 6-7 in Chicago, Illinois.

- Katz, M.L., Shapiro, C., (1993), "Net work Externalities, Competition and Compatibility", Discussion Paper, Economics Section, No:54, Princeton University, September.

- Mantel, B., (2001), E-Money and E-Commerce, Chicago Fed Letter Special Issue, The Federal Reserve Bank of Chicago, Number 163a, March.

- Mathieu, B., (1999), "Global Consumers E-Commerce Forecast Update", *Trends and Directions Note*, Gartner Group, Stamford.

- Moyer, L., (1999), "Citigroup's Strategy", *American Banker*, Vol.164, No:191, October.

- Perritt, H., H., (1999), "Remarks", Workshop on Promoting The Use of Electronic Payments: Assessing The Business, Legal and Technological Infrastructures", Chicago.

- Schmid, F., A., (2000), "E-Cash, *Monetary T-*

rends, The Federal Reserve Bank of St. Louis, June.

- Snel, R., (1999), "Intuit Offers View of Accountants With More Than One Provider", *American Banker*, Vol:164, No:220, November

- Wallison, P.J., (2000), "The Gramm-Leach-Bliley Act Eliminated the Separation of Banking and Commerce - How This Will Affect the Future of the Safety Net The Gramm-Leach-Bliley Act Eliminated Separation Banking and Commerce", *The Changing Financial Industry Structure and Regulation: Bridging States, Countries and Industries* Resident Fellow, American Enterprise Institute, 36th Annual Bank Structure Conference, May 5, Chicago, Illinois.

- <http://www.ebay.com/>

- <http://www.paypal.com/>

(*) Bu çalışma İTÜ tarafından düzenlenen II. Ulusal Üretim Yönetimi Sempozyumunda tebliğ olarak sunulmuştur.

Sevgili Okurlar,

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Eski Rektörü ve Eski Maliye Bakanı Sayın KEMAL KURDAŞ'ın "Bitmeyen Gaflet ve Türkiye Ekonomisinin Çöküşü" başlıklı yeni kitabı Nisan 2003 tarihinde ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş. tarafından çıkarılmıştır. Bu kitapta Türkiye'nin 1920 - 1980 arasındaki 60 yıllık dönemde izlediği ekonomik politikalar, toplu bir bakış çerçevesinde anlatıldıktan sonra, 1980 - 2002 dönemi üzerinde özellikle ve ayrıntıları ile durulmuştur.

Fiyatı : 16.000.000.-TL.

KEMAL KURDAŞ

BİTMEYEN GAFLET VE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN ÇÖKÜŞÜ

İsteme Adresi: Binbirdirek Mah. Suterazisi Sokak No. 6/2 Sultanahmet - İSTANBUL

Tel: (0212) 516 11 45 - 518 17 32, Faks: (0212) 518 66 43

<http://www.ekonomikyorumlar.com>

e-mail: ekonomikyorumlar@ekonomikyorumlar.com

Görüşler

AYHAN GÜNEY

Fatih Üniversitesi, İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi

“Bilgi Ekonomisi” Konsepti Üzerine Bir Kesit

Son dönemlerde iktisat literatüründe belli bir çerçevede ele alınan ve sıklıkla tartışılan bir terim vardır. İngilizce “the economics of information”, “the economics of information technology”, “the economics of education” gibi kavramlarla ifade edilen, Türkçe, “bilgi ekonomisi” veya “bilgi iktisadi” olarak dilimize çevirebileceğimiz bu kavram, iktisadi disiplin içinde tam anlamıyla yer almamakla birlikte adından söz ettirir olmuştur. Birçok iktisatçı tarafından üzerinde düşünülen ve yazılan bu konuyu gündeme getirenlerden birisi de P. Drucker olmuştur. P. Drucker’in de ifade ettiği gibi henüz bu alanda bir Adam Smith veya David Ricardo çıkmamıştır ancak konu giderek daha bir ilgi odağı haline gelmektedir. Bu istikamette California Berkeley Üniversitesinde “The Information Economy” adı altında bir bölüm açılmış ve bununla ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Bu makalede “bilgi ekonomisi kavramı ile ne kastedilmektedir?” ve “bilgi ekonomisi neyi öngörmektedir?” öncelikle bu izah edildikten sonra, bilgi ekonomisi ile ilgili bizim düşündüğümüz birkaç nokta belirtilecektir.

Bilgi Ekonomisi

Bilgi ekonomisi kavramı bilgi toplumundaki ekonomik yapıyı ifade ediyor. Yani, “bilgi toplumunda iktisadi teoriler hangi kavramlar üzerinde şekillenecek?”, “iktisat politikaları neye göre belirlenecek?”, “bilgi teknolojilerindeki yenilikler iktisadi terminolojiye nasıl etki edecek?”, “bilgi, büyüme, istihdam, kalkınma ve enflasyon gibi kavramlara ne yönde tesir edecek?”. Bunları kestirebilmek spekülatif dairesinde mümkün olmakla birlikte, bilginin reel anlamda ekonomik davranışın test edilebilir birer henüz olası gözükmemektedir.

İktisadi literatüre yeni yerleşmekte olan bilgi ekonomisi kavramı ile öncelikle ifade edilmek istenen, iktisat teorilerinde yer alan ve geleneksel olarak, üretim = emek + sermaye + toprak (doğal kaynaklar) şeklinde ifade edilen, üretim sürecini ve yapısını belirleyen temel üretim faktörlerinin artık emek veya sermaye değil, bilgi olacaktır. İki, sermayenin ve emeğin gereksiz ve önemsiz olduğu anlamına gelmiyor elbette. Sermaye ve emek zaten gerekli unsurlardır. Onlarsız üretimin gerçekleşmesi mümkün değildir. Fakat, bilgi toplumunda üstünlüğü belirleyecek

olan bilginin rekabetidir. Yani, bilgi üretiminin kendi başına bir sanayi dalı haline gelecek olması ve bilgi üretim sistemi ve mekanizmalarının ve bunun işlevselliğinin rekabeti ve gelişmişlik farklarını belirleyecek olmasıdır. Piyasa, yine ekonomik faaliyetleri düzenlemeye devam edecektir. Piyasanın üstünlüğü de zaten ekonomik faaliyetleri enformasyon çevresinde düzenliyor olmasıdır. Yani, Enformatik Çağ'da haberleşme ve iletişim teknolojilerindeki süratli gelişmeler, piyasada bulunan üretici ve tüketicilerin tam bilgiye sahip olabilmesini mümkün kılıyor. Çünkü, iletişim ve haberleşmede yaşanan baş döndürücü gelişme sayesinde artık bilgiye ulaşmak da çok kolay. Bu da, mikro iktisat teorilerinde ifade edilen tam rekabet piyasasına, yani belki de gerçekleşmesi hiç olası olmayan ideal duruma, piyasanın biraz daha yaklaşmasını sağlıyor. Fakat bilgiye ulaşabilmenin kolaylığı bilgiye ihtiyacı olan herkesi aynı kolaylıkta ulaşabilir kılmıyor. Böyle olabilmesi içi bilgiye ulaşabilme ve bunu en iyi şekilde işleyebilme yeteneğine sahip uzman bir kadronun yetişmesi gerekli görülüyor. Bu da ancak eğitilmiş insan modeliyle mümkün olabilir ki bilgi toplumunun ve bilgi ekonomisinin ayrı bir yönünü ifade ediyor.

Eğitim ve Bilgi Ekonomisi

Nitelikli ve farklı becerilere sahip yeni emek, bir ülkenin önemli potansiyel kaynaklarından birisi olarak görülmekte ve bu beşeri sermayenin ekonomik büyüme, kalkınma üzerinde çok önemli bir fonksiyona sahip olduğu düşünülmektedir. Bu yüzyılda Amerikan ekonomisinde yaşanan büyüme ve verimliliğin ardındaki en önemli faktörlerin teorik ve uygulamalı eğitim olduğu, önümüzdeki yüzyılda da ABD'nin ekonomik gelişmişlik düzeyini bu etmenlerin belirleyeceği ifade edilmiştir. Araştırmalar, 1929 ile 1982 arasında ABD'deki üretim kapasitesinin artmasına eğitimin önemli miktarda katkı (teorik % 26 ve uygulamalı % 55) yaptığını göstermektedir.⁽¹⁾ Bu çalışmalar makro ve

mikro düzeyde gerçekleştirilmektedir. Makro ekonomik analizler daha çok beşeri sermaye miktarının büyüme oranına etkisi üzerinde yoğunlaşmaktadır ve beşeri sermaye ile ilgili makro ekonomik modeller alan daraltılıp formal eğitim düzeyine indirgenerek yapılmaktadır. Mikro ekonomik analizler ise formal eğitimden ayrı olarak, mesleki eğitim ve tecrübe üzerinde kurgulanmaktadır ve bu faktörlerin beşeri sermaye üzerinde etkisi incelenmektedir.⁽²⁾ Mark Schonewille, beşeri sermayenin farklı bileşenlerinin, emek verimliliği üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. "Human Capital and Labour Productivity" adlı makalesinde beşeri sermayeye yapılan yatırımın büyüme üzerindeki etkisini saptamaya çalışmıştır. Schonewille eğitime yapılan yatırımın, emeğin verimliliği üzerinde katkısının yüksek olduğunu gözlemlemiştir.⁽²⁾

Günümüzde eğitilmiş insanın edindiği formasyon, sanayi toplumunda üretim sürecine katılan emeğin temel karakteristiğini yansıtmaktadır. Halbuki, bilgi ekonomisindeki belirleyici olan temel unsurlar çok farklı olduğu gibi, emeğin temel karakteristiği de alabildiğine farklılaşmıştır. Bu açıdan, günümüz neslinin bilgi çağına uyum problemi mevcuttur. Çünkü, çağın gereklerine uygun formasyon alamamıştır. Şayet, yeni yetişen nesil de bilim ve teknoloji ile tanıştıramazsa, devletin, globalleşme sürecinde iktisadi ve daha birçok açıdan karar alma mekanizmalarının içinde yer alması mümkün olmayacaktır. Bundan dolayı, eğitim kurumlarında bilim ve teknoloji zemininin süratle inşa edilmesini sağlayacak reformist kararlar alınmalıdır. Bilgisayarlaşma oranı artırılmalı, iletişim imkanları mutlaka genişletilmeli ve internet olabildiğince yaygınlaştırılmalıdır. İletişim teknolojileri eğitim ve öğretime uyarlanmalı ve süratle bilgisayar destekli eğitime geçilmelidir. Bu sayede, hem bilgisayar destekli eğitimle, öğrenme daha da kolaylaşacak, zevkli ve keyifli bir hal kazanacaktır, hem de, yeni neslin bilgi çağının genel alet ve

araçlarını kullanabilmesi mümkün olacak.

Geleceğin dünyasının şekillenmesi özellikle beşeri sermayeye yapılacak olan yatırımlara bağlıdır. Zaten Türkiye sanayileşme sürecine geç başlamış ve henüz bu süreci tamamlayamamıştır. Fakat, dünya yeni bir dönemin eşliğindedir ve bütün ülkeler bu yeni eşikte başlangıç veya sıfır noktasındadır. Bu yönüyle, hiçbir ülke Türkiye'ye karşı herhangi bir avantaja da sahip değildir. Hatta mevcut dinamikler ve potansiyel yönüyle avantajlı konumda bulunan bir ülkenin varlığından söz edilecekse bu ülke Türkiye'dir. Zira, Türkiye'nin diğer ülkelerde bulunmayan bir üstünlüğü vardır ki, o da genç ve dinamik nüfusa sahip oluşudur. Sanayileşmiş ülkelerdeki en önemli problemlerden birisi ise yaşlanan nüfustur. (Örneğin, yapılan araştırmalara göre, Japonya'da çalışan nüfusun yaklaşık 15-20 sene içinde istihdamdan çekileceği ifade edilmektedir.) Halbuki yaşlı nüfusun yeni sistemlere, teknolojilere adapte olması ve uyum göstermesi oldukça güçtür. Genç ve dinamik nüfus ise yeniliklere daha çabuk adapte olabilecek nitelik arz eder. Türkiye yeni dönemde sahip olduğu böylesine önemli potansiyelin farkına varır ve bu potansiyeli iyi değerlendirebilirse sanayileşme sürecine geç başlamaktan ötürü kaybettiklerini telafi edebilir ve hatta rahatlıkla diğer devletlere karşı rekabette üstün konuma geçebilir. Buna ulaşmak ise eğitim politikalarını yeni insan modeline uygun şekilde programlamakla ve düzenlemekle mümkün olabilir. Türkiye'nin diğer bir avantajlı konumu ise, genç ve dinamik nüfusun araştırmacı, müteşebbis, cesur ve atılgan, risk alabilen nitelik taşımasıdır. Yani genç nüfusun en önemli özelliklerinden birisi kaşif ve mucit karaktere sahip potansiyel barındırmasıdır. Toplumdaki kaşif ve mucitleri tespit etmeye ve bu potansiyelden maximum seviyede verim elde etmeye yönelik eğitim politikaları sayesinde çok süratli bir ekonomik kalkınma temin etmek mümkün olabilir. Zira, rahatlıkla görülebilir ki, batının sınai kalkınmasının

ve ekonomik zenginliğinin arkasında yatan en önemli faktör kaşif ve mucitlerdir. Kaşif ve mucitler bir ülkenin nitelikli işgücünü temsil etmektedir. Kaşif ve mucitler tarafından ortaya konan yeni buluş, yeni ürünler ve modeller sayesinde bilimde ve teknolojiye süratli bir gelişme kaydedilmiştir. Zaten, eğitimin verimlilik üzerindeki etkisi teknolojik gelişmeyi hızlandırmasından kaynaklanmaktadır.⁽⁴⁾ Bunun önemini kavramış olan gelişmiş ülkeler, bilgi toplumunun gereği olan ARGE'ye daha fazla fon tahsis etmekte, "venture capital"⁽⁵⁾ gibi farklı finansal enstrümanlarla yeni tasarımları ve projeleri finanse etmekte ve bu bağlamda teknolojik gelişmeyi reel politikalarla, araştırmacılara verdikleri önem ve değerle desteklemekte, üniversitelere ve araştırma merkezlerine önemli fonksiyonlar yüklemektedir. Bu ülkeler, teknoloji parkları inşa ederek sanayi ve üniversite işbirliğini gerçekleştirmişlerdir.

Muhtemel Problemler

Tam rekabet piyasasının temel özelliklerinden birisi olan piyasadaki üretici ve tüketicilerin tam bilgiye sahip olması, iletişim teknolojisindeki devrim sayesinde gerçekleşebilir. Fakat, bilgiye erişim olanaklarının artırıldığı ölçüde tam rekabet piyasasına yaklaşmak mümkün olmakla birlikte, asimetrik bilgi ve "moral hazard" gibi problemler bilgi piyasasındaki tam rekabet ortamını zedeleyecek mevcut unsurlar gibi gözüküyor. Bilgi piyasasında eksik rekabete örnek teşkil edebilecek "insider trading" kavramı bünyesinde, hem "asimetrik information" hem de "moral hazard" gibi bilgi monopoline yol açan problemler içerilmiş durumda. Bu açıdan, "insider trading" diye ifade edilen ve içerden beslenenlerin ticareti anlamına gelen bu kavram, bilgi piyasasında eksik rekabet ortamına yol açarak, bilginin ticaretinden elde edilen ekonomik ve sosyal sonuçların sürekli belli bir kesime transfer edilmesini netice vermektedir. Örneğin, devlet kurumunda çalışan bir yetkilinin haksız rekabete yol açacak şekilde önceden edindiği

bilgi, menkul kıymetler borsasında büyük kazançlar elde etmesine vesile olabiliyor. Bu ise, bilginin asimetrik dağılımı dolayısıyla gelir dağılımındaki adaletsizliği daha da artırıyor. Burada ifade edilen problemler salt ekonomik nitelik taşımaktan ziyade ahlaki yönü daha ağır basıyor.

Bu açıdan, iktisat araçlarını kullanarak bu problemlerin çözülmesi mümkün gözüküyor. İktisadın araçları (para ve maliye politikaları) anayasal ve yasal çerçevede uygulanmakla güç kazansa bile yukarıda ifade edilen problemleri çözecek kadar güçlü değildir. Çünkü yasal düzenlemeler mekaniktir⁽⁶⁾ ve ancak görünürdeki problemleri giderebilir. Oysa burada görünmeyen bir problem mevcuttur. Aslında bu nokta, ekonomi biliminde sürekli tekrar edile gelen "ahlaki kaygının olmaması" ilkesini de artık anlamsız kılıyor. Çünkü, mevcut problemlere dikkat çekilerek asgari ahlaki standartların gerekliliği yönünde bir kapı açılmış oluyor. Bu problemler, bilgi toplumunda artık bilgiye erişmek çok kolay olsa da yukarıda da ifade edildiği gibi herkesi aynı ölçüde erişebilir kilmadığının da bir göstergesi olarak karşımıza çıkıyor.

İşlevsel Akıl

Bilgi ve enformatik çağa geçiş süreci olarak ifade edilen içinde bulunduğumuz ve yaşadığımız dönemde bilgi çok önemli bir referans ve kaynak olmakla birlikte tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü, günümüzde en bilgili aletler artık kompütürler ve CD-ROM'lar oluvermiştir. Kütüphaneler dolusu bilgi hard-disklere ve CD-Rom'lara yüklenebilmektedir. Fakat kompütürlerin kendi başlarına bu enformasyona işlevsellik kazandırmaları mümkün değildir. Bu açıdan bilginin veya enformasyonun anlam kazanabilmesi soyut düzlemden somut düzleme intikal etmesiyle mümkün olabilmektedir. P. Drucker tarafından bilginin enformasyon olmaktan çıkartılıp performansa dönüştürülmesi olarak ifade edilen anlamdır ki, yüzyil-

lar önce yaşamış olan Kant, bunu "işlevsel akıl" veya "pratik akıl" olarak ifade etmiştir.⁽⁷⁾ Yani ham bilginin işlenerek bir sonuca varılması, bir eser vücuda getirilmesidir ki bu sayede bilgi performansa da dönüştürülmüş olacaktır. Burada da P. Drucker bilginin önemine işaret ederken bilgiyi soyut bir kavram olarak ele almamış bilakis onun işlevselliğine ve bunun sonuçlarına dikkat çekmiştir. Bilginin aletlere, süreçlere ve ürünlere uygulanmasıyla Sanayi Devrimi'nin, bilginin işlere uygulanmasıyla da Produktivite Devrimi'nin gerçekleştiğini belirterek önemli bir tespitte bulunmuştur.⁽⁸⁾

Bilginin işlevsellik kazanmasının önemine dikkat çektikten sonra mesele biraz daha somutlaştırılabilir. Yine burada P. Drucker konuyu somutlaştırırken "bilginin verimliliği" kavramı çerçevesinde irdelemiştir. "Bilginin verimliliğinin" ekonomik ve sosyal başarının belirleyici faktörü, hatta bütün ekonomik performansın da tek belirleyicisi konumuna geldiğini ifade etmiştir. P. Drucker'in "bilginin verimliliği" ile kastettiği; önemli olan bilgiye ulaşmak değil bilgiyi çok iyi derecede işleyerek çok farklı ürün ve hizmetlere dönüştürebilmeyi gerçekleştirebilmektir. Yani, bilgi ne derece ürün ve hizmete dönüştürülebiliyorsa o derece verimliliği artacaktır. İngiltere İkinci Dünya Savaşı sonrasında bilimsel ve teknik bilgi üretimi açısından dünyanın ekonomik lideri iken; yine aynı şekilde Amerika firmaları hightech alanında her türlü ürünü üretebiliyor iken ve tartışmasız üstünlüğe sahip iken; her iki devlette bu üstünlüklerini bilginin verimliliği noktasında daha ileri giden Japonya'ya kaptırmışlardır. Halbuki, Japonya bilgi üretmekten ziyade bilgiyi en fazla ithal eden devlet olmakla birlikte hangi bilgiyi eline geçirmişse bunu olağanüstü bir başarıyla işlemiş ve verime dönüştürmesini bilmiştir.⁽⁹⁾

Hızlı Değişim

Dünyada hızlı bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanıyor. Teknoloji süratli bir ivme

kaydederken her alanda yeni anlayışlar beliriyor. Bu anlayışların hemen hepsinin temelinde insan ve insana hizmet unsuru ön plana çıkıyor. Teknolojik gelişmenin zirvelere ulaşması negatif yönde kullanılacağı takdirde insanlığı tehdit eden bir gerçek olmakla birlikte, insanlığa hizmeti temel almış bir felsefenin, ekolün her sahada (devlet anlayışında, işletme yönetiminde,...) kendisini daha güçlü hissettiriyor olması sevindirici bir gelişme olarak karşımıza çıkıyor.

Merkeziyetçi ve anti-merkeziyetçi devlet anlayışından insana toplumsal hayattaki yeri ve konumu itibarıyla güvence temin eden bir sosyal devlet anlayışının yeniden ön plana çıkması, insan kaynakları yönetim modeli ve toplam kalite yöntemlerinin büyük firmalar tarafından benimsenmesiyle birlikte onların önderliğinde hızla tabana yayılıyor olması ve insana hizmeti hedef alan benzeri gelişmeler insan unsurunun daha da belirginleştiğini gösteriyor.

Son dönemlerde artık devletlerin AR-GE faaliyetlerine ayırdıkları fonlar giderek artmakta ve insan kaynakları yöntemi benimsenerek, performans ve üretkenlikte artırılmaya çalışılmakta ve bu yönde kalitatif yöntemler geliştirilerek özellikle toplam kalite yöntemi üzerinde durulmaktadır. Buna sebep teşkil eden temel faktör ise, globalleşen dünyada geçmişte rekabette üstünlüğü belirleyen geleneksel faktörlerin giderek güç kaybetmesidir. Ürün ve süreç teknolojileri, finansal kaynaklara ulaşabilme ve ölçek ekonomileri gibi geleneksel rekabet kaynakları hala rekabette üstünlük sunabilmekle birlikte eski gücünü kaybetmiştir.⁽¹⁰⁾ Yeni ortaya çıkan bir bilgi ve ürün, iletişim teknolojileri sayesinde çok süratli bir şekilde yayılabilmektedir. Bilginin hızlı yayılma özelliği taklidi kolaylaştırmış ve patent korumasını etkisizleştirmiştir. Bu açıdan rekabette üstünlüğü belirleyecek yeni temel faktör insandır. Konunun bu tarafı dikkate alındığında bir grup yazara göre, bilginin bu denli süratli yayılma gösterebilmesi geleneksel üstünlük

belirleyici faktörler açısından rekabeti olanaksız hale getirmekte bu da gelecekte rekabet edilecek alan olarak hizmet sektörünü öne çıkarmaktadır. Hizmet sektörünün merkezinde ise insan bulunmaktadır. Ayrıca, teknolojik gelişme, bir yandan piyasaya yeni ürünlerin çıkışını hızlandırırken diğer taraftan yeni ürünlerin çok çabuk demode olabilmesi gibi bir problem doğurmaktadır. Neticice itibarıyla, bu durum insan unsurunu ve insanı merkez alan yaklaşımları ön plana çıkartmakta ve piyasa ve teknolojideki değişimlere hızla ayak uydurabilecek üstün niteliklere sahip bilgi ve fikir işçilerinin varlığını gerekli kılmaktadır.

Prodüktivite ve Enflasyon Etkisi

Bilgi toplumunda enformasyonu işlere uygulamak mümkün olacağından üretkenlikte artış olacaktır. Üretkenlikteki artışın enflasyonist etki yapan unsurların nispeten etkisini kırıncak ve sınırlayacaktır. Şöyle ki, üretkenlikteki artışına dayanan ücret artışlarının enflasyonist etki yapmadığı ileri sürülmektedir. Maliyet itişli, talep çekişli enflasyon spirali göz önüne alındığında, üretkenlikteki artışın maliyet yönünden gelen baskıların dizginlenmesine vesile olacaktır. Nitekim bu konuya dikkat çeken Chicago Üniversitesi ekonomistleri (bilirkişiler) ABD ve dünya ekonomilerinin 2000 yılı ile ilgili değerlendirmesinde, aşırı likiditenin enflasyon baskısını artıracak ve bu etkinin üretkenlikte düşüş yaşanması durumunda daha da etkili olacağını kaydetmişler ve üretkenliğin enflasyon önleyici etkisini belirtmişlerdir.⁽¹¹⁾

Buna ilaveten eğitilmiş insan modeliyle sınırsız tüketim felsefesinin yerini dengeli tüketim-ihhtiyaç miktarı tüketim anlayışı alacağından talep yönünden gelen baskıların frenlenmesini sağlayacaktır. Ne var ki, bunlar enflasyonun çözümüne yönelik kısa vadeli anti-enflasyonist politikalar olamayacağı bir gerçek olmakla birlikte kabul edilemez olması da doğru değildir. Mutlaka orta ve uzun vadeli denge politikaları olarak düşü-

nülmeli ve bilgi çağına uygun bir eğitim politikası belirlenmelidir.

Sonuç

Bilginin işlere uygulanmasını sağlayacak olan insandır ve bunun içinde eğitilmiş, bilgi ve beceri düzeyi geliştirilmiş ve dönemselleştirilmiş (esnek) insana ihtiyaç vardır. Burada, bilgi ve beceri düzeyinin dönemselleştirilmesiyle kastedilen, bilginin ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurabilecek olmasıdır ve her devirde kendisine yüklenen anlamların farklı olması açısından ele alınmasıdır. Günümüzde de bilgi yüklendiği anlam ve misyon itibarıyla de farklı bir zemine kaymıştır. Sokrat'ın bilgiyi kavramsal düzlemde ele alırken yaptığı sınıflandırma yönüyle "techne" olarak ifade edilen düzeyde kabul görmektedir. Yani, insanın artık her mevzuu bilmesi gerekmiyor. Dar bir alanda yoğunlaşması, bilgi ve beceri düzeyini artırarak uzmanlaşması gerekiyor ki, bilgi ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurabilsin. Bunun olabilmesi için de eğitim politikalarının, bilgi çağının gerektirdiği koşullara uygun olarak yeniden regüle edilmesi gerekmektedir. Her meslek grubu ve bilimsel disiplini içinde çalışanlara öncelikle, o alan içindeki araçları maksimum düzeyde kullanabilecekleri bilgi ve beceri düzeyi kazandırılmalı, bütünden kopmamak için de diğer alanlarla optimal düzeyde yatay ilişkisini temin edecek bir eğitim-öğretim verilmelidir. Bu sayede beşeri sermaye israf edilmeyecek, optimum düzeyde kullanılmış olacak ve ekonomik kalkınma da hız kazanacaktır.

Dipnotlar

- 1- Jeffrey, Pfeffer, Rekabette Üstünlüğün Sırrı: İnsan, (Çev: Sinem Gül), Sabah Kitapları, İkinci Baskı, İstanbul, 1995, Sh. 13.
- 2- Mark SCHONEWİLLE, Human Capital and Labour Productivity, Integration of Institutions and Endogenous Growth Paper for the EALE Conference in Regensburg, 23-26 September, 1999, Sh.2.
- 3- Mark SCHONEWİLLE, Aqm, Sh. 17.
- 4- Nusret EKİN, Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik İstihdam, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1997-43, İstanbul, 1997, Sh. 241.

5- Geniş bilgi için bakınız : (George, KOZMET-SKY, Michael D. GILL and Raymond W. SMILOR, Financing and Managing Fast-Growth Companies, (The Venture Capital Process), D.C. Health and Company, United States, 1985.)

6- William Knoke, Cesur Yeni Dünya, (Çev: Zülfi Dicleli), Türk-Henkel Dergisi Yayınları, İstanbul, 1997, Sh. 349.

7- Immanuel, KANT, Ruhun Gücü Hakkında, (Çev: Hulusi Yazıcıoğlu), Çeviri Eserler Dizisi, Ankara, 1998, Sh. 2.

8- P.Drucker, Kapitalist Ötesi Toplum, İnkılap Yayınevi, İstanbul, Sh. 33-34.

9- Age, 259, 260, 261, 262.

10- Jeffrey, Pfeffer, Rekabette Üstünlüğün Sırrı: İnsan, (Çev: Sinem Gül), Sabah Kitapları, İkinci Baskı, İstanbul, 1995, Sh. 5.

11- Finansal Forum, 3 Aralık 1999, Sh: 19.

KAYNAKLAR

- Peter F. DRUCKER, Kapitalist Ötesi Toplum, (Çev: Belkıs Çorakçı), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994.

- Nusret EKİN, Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik İstihdam, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1997-43, İstanbul, 1997.

- Alvin TOFFLER, (Çev: Murat Çiftkaya) Dünyayı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997.

- Peter F. DRUCKER, "The Global Economy and the Nation State", Foreign Affairs, Vol. 76, no. 5(1997).

- William, KNOCKE, Cesur Yeni Dünya, (Çev: Zülfi Dicleli), Türk-Henkel Dergisi Yayınları, İstanbul, 1997.

- Jeffrey, PFEFFER, Rekabette Üstünlüğün Sırrı: İnsan, (Çev: Sinem Gül), Sabah Kitapları, İkinci Baskı, İstanbul, 1995.

- Hüsnü ERKAN, Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, Haziran 1997.

- Yurdakul CEYHUN, M. Ufuk, ÇAĞLAYAN, Bilgi Teknolojileri Türkiye için Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Haziran 1997.

- Mark SCHONEWİLLE, Human Capital and Labour Productivity, Integration of Institutions and Endogenous.

Görüşler

DOÇ. DR. NALAN GÜREL

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Öğretim Üyesi

Türkiye 'de Bilgisayar Kullanımının Yarattığı Etkiler

Giriş

Günümüzde teknoloji baş döndürücü bir hızla ilerlemektedir. Bu hıza yetişmek çoğu zaman olanaksız hale gelmektedir. Bu hızlı gelişmelerin görüldüğü en büyük alanlardan biri de bilgisayarlardır.

Çok kısa bir geçmişe sahip olmasına karşın bilgisayarlar hayatımızın hemen hemen her noktasında karşımıza çıkmakta ve kullanılmadığı alan sayısının yok denecek kadar azaldığı görülmektedir. Ekonomik birimlerin tamamı şu ya da bu şekilde bu durumdan etkilenmektedir. Bu alandaki gelişmelerin yarattığı olumlu etkilerin yanında bazı olumsuz etkilerde ortaya çıkmaktadır.

Çalışmamızda Türkiye 'de bilgisayar kullanımının birey, toplum ve ekonomi üzerindeki etkilerine yer verilerek genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Tanım ve Tarihçe

En basit tanımlamasıyla bilgisayar, bilgi işleyen, mantıksal bağlantılara dayalı olarak uzun ve çok karmaşık hesapları bile süratle yapabilen elektronik bir makinedir⁽¹⁾.

Bilgisayarı başlangıç noktasında abeküs'e dayandırmak mümkün ise de, insanoğlunun yaptığı ilk işlevsel bilgisayar, 1943 yılında, Pennsylvania üniversitesinden J.P.Erkert'in yaptığı 30 ton ağırlığında, 9x15 metre eba-

dında ve saniyede 5 bin işlem yapan ENIAC'dır. İzleyen yıllarda ise giderek daha az yer kaplayan ve daha geniş kapasiteli ve daha farklı kullanım şekillerine sahip bilgisayarlar üretilmiştir. Örneğin, 1951-1959 yılları arasında üretilen bilgisayarlarda vakum tüpler, 1959-1964 yılları arasında transistörler, 1964-1970 yılları arasında entegre devreler, 1970'li yıllardan sonra ise büyük çaplı tümlşik devreler kullanılmaya başlanmıştır. Tüm-

leşik devrelerin kullanımıyla birlikte 1970 sonrası, bilgisayarların hesaplama hızları ve güvenilirliği artmış ve hacimleri küçülmüştür⁽²⁾.

1981 yılında IBM firması, ilk kişisel bilgisayarı kullanıma sunmuştur. Amerikalı IBM firması 1981 yılı ve devamında özellikle kişisel bilgisayarların gelişiminde önderlik etmiştir. 1984 yılında IBM'in mikro işlemcili bilgisayarları kullanıma sunması ve 1990'lı yıllardan itibaren mikro işlemci teknolojisindeki gelişmelerin hızla artmasıyla bilgisayar dünyası dönüm noktasına gelmiştir.

1990'lı yıllardan sonra teknolojideki yoğun gelişmeler, özellikle kişisel bilgisayarlar da etkili olmuş, bilgisayarlar evlere ve işyerlerine girebilecek maliyetlerle üretilmeye başlanmıştır. Günümüzde ise, bu alanda, teknoloji çok hızlı, baş döndürücü bir şekilde ilerlemekte ve yaşamın her noktasında kullanılmaktadır. Bilgisayarların bu kadar yaygın olmasında internetin toplum yaşamına girmesinin de büyük bir etkisi olmuştur.

Bilgisayar Kullanımının Sağladığı Başlıca Faydalar

Bilgisayar ve internet kullanımının insan oğluna sağladığı başlıca faydalar şunlardır; (i) İşlem ve zaman maliyetlerinin azalması. (ii) Personel giderleri ve genel giderlerin azalması. (iii) Dünya genelinde rekabet imkanını yaratması. (iv) Ülkenin ve dünyanın tamamına ürün ve hizmet tanıtımı yoluyla ürünlerin daha geniş bir alanda pazarlanabilmesine olanak sağlaması. (v) Firmaların internet yoluyla çok düşük maliyetlerle reklam yapabilmeleri, reklam maliyetlerinin azalması. (vi) Ürün çeşitliliğinin sağlanması. (vii) Tüketicinin internet kullanımı ile istediği ürünü özelliklerine göre seçip, fiyat karşılaştırması yapıp, istediği zamanda, istediği yerde teslim alabilmesi.

Bilgisayar Kullanımının Başlıca Sorunları

1- Maliyeti yüksek yatırımları gerektirmesi.

2- Hukuki alt yapısının yetersizliği nedeniyle oluşan sorunlar.

3- Sürekli teknolojik yenilikleri takip etme gereğinin yarattığı maliyetler.

4- Yetişmiş personele duyulan ihtiyaç, bu ihtiyacın yarattığı maliyet artışları ve yetişmiş personel tedarikinde yaşanan sorunlar.

5- İnternette karşılaşılan güvenlik sorunları ve bu sorunların yarattığı güvensizlik eğilimleri.

Birey ve Toplum Açısından Bilgisayar Kullanımı

Bilgisayar kullanımının bireye ve topluma sağladığı getiri ve götürüler nelerdir? Bu sorunun cevaplarını düşündüğümüzde ya da bilgisayar kullanımını birey açısından irdelediğimizde aşağıdaki sonuçlarla karşılaşmaktadırlar:

a) Türkiye 'de bilgisayar kullanımı toplum içerisinde giderek daha fazla yaygınlaşmaktadır. Bilgisayar kullanımını çoğunlukla büyük şehirlerde yaşayan bireyler tercih etmektedir. Bu durumda büyük şehirlerde olanakların ve kullanım alanlarının fazlalığı rol oynamaktadır.

b) Bilgisayarlar bireylerin gerek günlük yaşamlarında gerekse iş yaşamlarında kullandıkları en önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Bilgisayar kullanımının yukarıda anılan faydaları ve bu faydaların her geçen gün biraz daha artması bireyleri bilgisayara daha bağımlı hale getirmektedir.

c) Toplumdaki bireylerin pek çoğu satın alma güçlerinin yetersizliği nedeniyle bilgisayar sahibi olamamaktadırlar. Bununla birlikte bilgisayar sahibi olmadan bilgisayar kullanıcısı durumunda olan bireylerin sayısı oldukça fazladır.

d) Bireyler açısından bilgisayar kullanımında görülen en büyük hata amacına uygun olmayan kullanımlardır. Bu tür kullanımlar bireyleri yalnızlığa ve sanal alemde yaşamak gibi çeşitli psikolojik sorunlara it-

mektedir.

e) Yanlış kullanımın birey üzerinde yarattığı olumsuz etkiler arasında, öğrenim çağındaki genç ve çocukları tembelliğe ya da ezberciliğe itmesi de yer almaktadır. Ayrıca çeşitli sağlık sorunları da yaratabilmektedir.

f) Bireylerin bir çoğu fayda ve maliyetini bilmeden ve ölçmeden bilgisayar sahibi olmaya çalışmaktadırlar. Bilinçsizce alınan bilgisayarlar neredeyse ülkeyi teknoloji mezarlığı haline getirmekte ve yurt dışına büyük miktarlarda döviz çıkışına neden olmaktadır. Sık sık yükseltile modeller ile bu durum sürekli hale getirilmektedir.

Kamu ve Özel Sektör Açısından Bilgisayar Kullanımı

Kamuda bilgisayar kullanımının yoğunlaşmasıyla birlikte hizmetler daha hızlı bir şekilde bireyin ayağına gitmeye başlamış, kişiler tarafından internet yoluyla yapılan şikayet, öneri ve istekler doğrudan ilgiliye ulaşır hale gelmiştir.

Kamuda bilgisayar kullanımının sağladığı ekonomik ve toplumsal faydalarla birlikte karşılaşılan bazı sorunlarda vardır. Bu sorunların başlıcaları şunlardır; (i) Maliyetlerin fazla olması ve nitelikli elaman gerektirmesi nedeniyle karşılaşılan dirençler. (ii) Bürokratik nedenlerle bilgisayar kullanımına yeteri kadar önem verilmemesi. (iii) Var olan gelişmelerin zorunluluktan yapılmış olması gö-nüllülük esasına yada teknolojinin gereği esasına dayanmaması nedeniyle yeterli düzeyde gelişimin sağlanmamış olması. (iv) Kamu kurumlarının bilgisayar teknolojilerinin birbirlerini desteklememesi. (v) Kamu kurumlarının bilgilerini birbirlerine açamamaları, diğer ifade ile kamudan kamuya senkronizasyonun sağlanmaması. (vi) Kamu Sektörü-Özel sektör senkronizasyonun sağlanamaması. (vii) Kamu kurumları birbirinden bağımsız hareket ettiklerinden dolayı mevcut bir standart oluşturulmadığı için zaman ve maliyet sorunları hızla büyümektedir. (viii) Kamuda bilgisayar kullanımının geliştirilme-

si konusunda yeterli stratejik planlamalar yoktur, optimal yatırımlar yapılmamaktadır.

Özel sektörde bilgisayar kullanımının kamu sektörüne göre daha yaygın olduğu görülmektedir. Kamuda olduğu gibi özel sektörün de en önemli sorunlarından biri, Türkiye'de bilgisayar teknolojileri üretilmediği için yaşanan dışa bağımlılıktır. Bu dışa bağımlılık bilgisayar kullanımının maliyetlerini yükseltici yönde etki yapmaktadır. Bilgisayar kullanımı açısından özel sektöre baktığımızda aşağıdaki durumlar görülmektedir.

1- Özel sektördeki firmaların tamamına yakın bir kısmı bilgisayar kullanımı ile faaliyetlerini sürdürmektedir.

2- Bilgisayar kullanımının özel sektörde sağladığı verimlilik artışı kamu sektöründen daha fazladır.

3- Özel sektördeki kişi ve firmaların kamuya göre çok daha az bir kısmında bilgisayar kullanımına karşı bir direnç vardır. Bu direnç mevcut üretim kalıplarının değiştirilmemesi isteğinden kaynaklanmaktadır.

4- Özel sektörde bilgisayar kullanımında bankaların önde olduğu düşüncesi hakimdir.

5- E-ticaret siteleri kullanıcılarına sağladığı avantajlardan dolayı artmakta ve yüksek kâr marjları sağlamaktadır.

6- KOBİ'ler bilgisayar kullanımı açısından bankalar tarafından desteklenmektedir.

Sonuç

Çalışmada da görüldüğü gibi Türkiye'de bilgisayar kullanımı gerek bireysel gerek toplumsal ve gerekse ekonomik olarak sağladığı faydalarla birlikte çeşitli olumsuz etkiler de yaratmaktadır. Bilgisayar kullanımı ile gerçekleştirilen üretimde yaratılan katma değer klasik üretim yöntemlerine göre daha fazla olduğundan bu alana önem verilmeli özellikle yazılım (software) alanında çalışmalar artırılmalı ve bu çalışmalar gerek özel sektör gerekse kamu sektörü tarafından desteklenmelidir.

Türkiye'de bilgisayar kullanımının yarattığı olumlu etkilerin artırılması olumsuz etkilerin ise bertaraf edilebilmesi için bu alanda gereken fiziki ve beşeri alt yapı yatırımları artırılmalıdır. Özellikle eğitim veren kurumların sayısı ve niteliğinin artırılması, Ar-Ge çalışmalarına önem verilmesi önem taşımaktadır.

Toplum ve birey açısından bilgisayar kullanımının yarattığı olumsuz etkileri en aza indirebilmek için eğitim kurumlarında teknik bilgilerin yanı sıra sosyal ve psikolojik bilgiler de verilmelidir. Ayrıca sağlık kurumlarında da bu alanda gerek aileye gerekse bireye destek veren "Aile Hekimleri"nin de bu konulara eğilmesi gerekmektedir. Özellikle küçük yaşta çocukların ve gençlerin korunması açısından bu durum ayrıca önem taşımaktadır.

Bu alandaki gelişmelerin desteklenebilmesi, uygulamada daha fazla başarı ve gelir elde edilebilmesi için hukuki sorunların çok kısa bir sürede çözümlenmesi de gerekmektedir. Çünkü bu alanda görülen en büyük eksiklik güven mekanizmasında yatmaktadır ve bunu ise hukuki alt yapı çözmek zorundadır.

Gelişmiş ülkelerde bu sektör ekonomik bi-

rimlerin vazgeçemediği en büyük araç haline gelmiştir. Bu sektörün büyüklüğü ise dünya çapında başlı başına ayrı bir inceleme konusu olmaktadır.

Ekonomi genelinde Türkiye büyük bilgisayar pazarındaki bu pastadan payını almak istiyorsa dış yatırımları çekmeli, bu alanda yatırım yapacak olan firmalara değişik kolaylıklar göstermelidir. Ayrıca bu alanda teknoloji transferine de ağırlık verilmelidir. Çünkü bilgisayar pazarı beklenenin üzerinde ve büyük bir hızla ilerlemektedir. Bu noktada Türkiye mevcut yapısı gereği bu teknolojileri geliştirme gücüne sahip olmadığı için Çin, Tayvan, Kore örneğinde olduğu gibi en azından bazı ürünlerin fason üreticisi konumuna geçerek pazardaki payını arttırması iyi bir başlangıç olur.

Dipnotlar

1-http://eekremyonar.sitemynet.com/Bilgisayar_dosyalar/Bilgisayar_Tanimi_Tarihcesi.htm (Erişim Tarihi: 01.05.2004).

2- <http://www.jenerik.com.tr/tarihce.html> (Erişim Tarihi: 01.05.2004).
<http://www.btturk.net/page.php?id=15> (Erişim Tarihi: 01.05.2004).

Görüşler

YRD. DOÇ. DR. MEVLÜDİYE ŞİMŞEK

Dumlupınar Üniversitesi, Bilecik İ.İ.B.F., Öğretim Üyesi

Bilgi Toplumu Ekseninde Türkiye ve Bir Karşılaştırma

Bilgi Toplumu bilgini toplandığı, işlendiği ve dağıtıldığı toplumlardır. Dünyadaki gelişmelere bakıldığında ülkeler tarım toplumundan sanayi toplumuna, sonra da bilgi toplumuna doğru bir dönüşüm ve değişim yaşamışlardır. Yaşadığımız çağda bilgi toplumlarının en önemli kriterleri AR-GE harcamaları ve teknolojiye yapılan yatırımlar ve tüketimidir. Bu göstergeler açısından Türkiye ile bazı ülkeler karşılaştırıldığında Türkiye bir çok dünya ülkesinin arkasında yer almaktadır.

Giriş

Yaşadığımız çağda dünya adete küresel bir köy konumuna gelmiştir. Kuşkusuz bu sonuç elektronik ve iletişimdeki hızlı değişim ve gelişme ile gerçekleşmektedir. Kişisel bilgisayarların ve iş istasyonlarının uygun fiyatla ve kullanımı rahat programlarla ortaya çıkması yaşam biçimimizi değiştiren yeni teknolojileri meydana getirmiştir.

Dünya ülkelerinde tarımdan sanayiye ve sanayiden bilgi toplumuna doğru bir değişim yaşanmış ve bu değişim halâ devam etmektedir. Teknolojideki baş döndürücü gelişme ülkelerin sosyo-ekonomik değişimini hızlandırmış ve ülkeleri bilgi toplumu gibi yeni bir olgu ile karşı karşıya getirmiştir. Ç-

lışmamızın amacı, bilgi toplumunun genel özelliklerini saptayıp, Türkiye'nin bilgi toplumu özelliklerini ne ölçüde yakaladığını belirlemektir. Bunun için bilgi toplumunun ekonomik kriterlerinden, araştırma geliştirme harcamaları ve teknoloji harcamaları dikkate alınarak bazı ülkelerle karşılaştırma yapılacaktır.

I- Bilgi Toplumu Genel Bir Bakış

Bilgi toplumu bilgini toplanması, işlenmesi ve dağıtılmasıyla ilgili faaliyetlerin arttığı bir toplum olarak tanımlanabilir (Dura, 1990: 150). İlk olarak gelişmiş ülkelerde şekillenen ve daha sonra tüm dünya ülkelerini kısa zamanda etkisi altına alan bilgi toplumun-

daki gelişmeler özellikle sanayileşme sürecini tamamlayamamış ya da sanayileşme sürecinde olan gelişmekte olan ülkeler için son derece önem kazanmıştır. Bilgi toplumu, başta emek faktörü olmak üzere tüm üretim faktörlerinin, kamu ve özel sektör işletmelerinin, bireylerin ve devletin teknolojik gelişmeler karşısında yeniden yapılanmasını, yeni bir dünya görüşü ve yaşam felsefesini kazanmalarını gerektirmektedir.

Bilgi toplumu, yeni temel teknolojilerin gelişimiyle bilgi sektörünün, bilgi üretiminin, bilgi sermayesinin ve nitelikli insan faktörünün önem kazandığı, eğitimin sürekliliğinin ön plana çıktığı, iletişim teknolojileri, bilgi otoyolları, elektronik ticaret gibi yeni gelişmeler ile toplumu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan sanayi toplumunun ötesine taşıyan bir gelişme aşaması olarak nitelendirilebilir. Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde başta insan faktörü ve bilgi olmak üzere tüm alanlarda yapısal değişimi gerekli kılan, sanayi toplumunun uzantısı olarak ortaya çıkan bilgi toplumu, "bilgi ekonomisi", "sanayi sonrası toplumu", "bilgi toplumu", "bilgi çağı" ve benzeri şekillerde ifade edilmektedir (<http://canaktan.org.tr> htm).

I- A. Bilgi Toplumu ve Sanayi Toplumu Arasında Bir Karşılaştırma

Alvin Toffler toplumlara tarım, sanayi ve sanayi sonrası şeklinde sınıflandırmış ve tarih boyunca görülen önemli dönüm noktalarından bahsederken, ana hatlarıyla iki önemli dönüşümün gerçekleştiğini ve üçüncü dönemin de yaşanmakta olduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre, toplumsal gelişmenin ilk dönüm noktası tarımın ortaya çıkması, ikincisi de sanayi devrimidir. İlk değişiklik dalgasından önce insanların çoğu küçük göçebe topluluklar halinde yaşamakta ve avlanma, meyve toplama, hayvancılık gibi faaliyetlerle geçinmekteydiler. On bin yıl kadar önce, Tarım Devrimi başlamış ve yavaş yavaş tüm yeryüzüne yayılarak köyleri, ekili toprakları ve yeni bir yaşama

biçimini oluşturmuştur. 17.yüzyılın sonlarından itibaren ise, birinci dalga hızını henüz kaybetmemişken Avrupa'da ikinci büyük değişiklikler dalgasına yol açan Sanayi Devrimi başlamıştır. (<http://www.dergi.net.com>). Sanayileşme adı verilen bu süreç ülkeden ülkeye, kıtadan kıtaya çok daha çabuk yayılmıştır. Böylece, farklı hızlara sahip iki büyük değişiklik süreci aynı anda dünyayı kuşatmaya devam etmiştir. Birinci dalga, bir kaç küçük topluluk dışında hemen hemen durulmuştur. Son iki yüzyıldır Avrupa, Kuzey Amerika ve dünyanın birkaç yerinde daha yavaş yavaş köklü değişiklikler yapan ikinci dalga yayılmaya devam etmektedir. Bir çok tarım ülkesi süratle çelik üretme tesisleri, otomobil fabrikası, dokuma fabrikaları, demiryolları kurma çabası içindedirler. Dünyanın bir çok yerinde ikinci dalganın gücü devam etmektedir. Sanayi Devriminin etkileri sürerken, çok daha başka ve önemli bir süreç ortaya çıkmış ve yayılmaya başlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda sanayileşme dalgası en üst noktasına vardığında, tam olarak ne olduğu anlaşılamayan, ancak her şeyi etkisi altına alan bir Üçüncü Dalga başlamıştır. Üçüncü Dalga, 1950'li yılların ortalarında ABD'de başlamış, daha sonra diğer dünya ülkelerine doğru yayılmıştır.

Tablo 1'de İkinci Dalga ile Üçüncü Dalga ekonomileri karşılaştırıldığında ulaşılan gözlemler gösterilmektedir.

Sanayi toplumunda üretim faktörleri emek, sermaye ve toprak iken, bilgi toplumunda sadece bilgidir. Sanayi toplumunun varlıkları maddi varlıklar iken bilgi toplumunda maddi olmayan varlıklardır. Sanayi toplumunda üretimin yapısı kitlesel ve seri üretime dayalı iken bilgi toplumunda üretimin yapısı esnek teknoloji ve ürün esnekliği sonucunda bireyselleşmeye dayalıdır. Emegin yapısı açısından yapılan karşılaştırmaya göre sanayi toplumunda emek fiziki gücü ile ön planda iken bilgi toplumunda yaratıcılığı ile ön plandadır. Diğer yandan, sanayi toplumunda yenilik seyrek iken bilgi toplumun-

Tablo 1
İkinci ve Üçüncü Dalga Ekonomilerinin Karşılaştırmalı Analizi

DİNAMİKLER	İKİNCİ DALGA	ÜÇÜNCÜ DALGA
Üretim unsurları	Toprak, emek, sermaye	Özellikle bilgi (veri, imaj, kültür, ideoloji, değer)
Varlıklar	Maddi varlıklara dayalı	Maddi olmayan varlıklara dayalı
Üretim ve ürün yapısı	Seri üretim, kitle üretimi	Esnek teknoloji, ürün esnekliği sonucunda bireyselleşme
Emek yapısı	Fiziksel (kol gücü) emeği ile tekrarlanan, mekanik emek, tam zamanlı çalışma, fabrikada çalışma	Bilgi işçiliği ile yaratıcı emek, yarı zamanlı çalışma, evden çalışma
Yenilik	Seyrek	Sürekli
Ölçek	Büyük ölçek (Ölçek ekonomisi)	Küçük ölçek, uygun ölçek
Organizasyon	Dikey, bürokratik, sert, uzun vadeli	Değişim mühendisliği: faaliyet bazlı, ağ örgütler, esnek, anti bürokratik
Altyapı	Önem nakliyede. Otobanlar, yollar, köprüler, liman tesisleri	Önem iletişimde. Ağlara dayalı elektronik sistemler
Hız	Vakit nakittir kuralı ile sıralı ve adım adım mühendislik	Eşanlı mühendislik ile gerçek zamana yaklaşım
Sosyo politik yapıyla ekonomik yapının ilişkileri	Ev dışı iş, büyük ve güçlü devlet, dev kentler, aşırı kentleşme, ekonomik çatışmaların önemi, çoğunluk egemenliği, yapay demokrasi, dolaylı demokrasi	Ev içi iş, küçük ve etkin devlet, kent dışına çıkma ve yayılma, sosyo-politik düzenlemelerin önemi, azınlığın önemsenmesi, koalisyonlar, doğrudan demokrasi

Kaynak: İ. Melih Baş, "Dalgalarla Gelen Gelecek Kurgubilimci Guru: Alvin Toffler", AD Business Notebook, Mart 1998, s.28.

da sürekli. Sanayi toplumunda büyük ölçekli ekonomi söz konusu iken bilgi toplumunda ölçek küçüktür. Sanayi toplumu bürokratik, bilgi toplumu anti demokratiktir. Sanayi toplumunda. Sanayi mallarının ve hizmetlerin üretimi yapılmaktadır. Bilgi toplumunda ise bilgi ve teknolojinin üretimi gerçekleşmekte ve bilgi sektörünün ürünü olarak bilgisayar, iletişim ve elektronik araçlar, elektronik haberleşme, robotlar, yeni gelişmiş malzeme teknolojileri gündeme gelmektedir. Sanayi toplumundaki fabrikaların yerini bilgi toplumunda bilgi kullanımını içeren ilgi ağları ve veri bankaları (iletişim ağ sistemi) almaktadır. Bilgi, dünyanın her tarafında üretilmekte ve iletişim teknolojisi aracılığıyla anında her tarafa yayılmaktadır. Sanayi toplumunda; birincil, ikincil ve üçüncül sektörlerin yanı sıra dördüncül sektör olan

bilgi sektörü ortaya çıkmaktadır. Sanayi toplumundaki özel ve kamu iktisadi kuruluşlardan farklı olarak bilgi toplumunda gönüllü kuruluşların önem kazandığını görüyoruz. Sanayi toplumunda başlıca üretim faktörleri emek, tabiat, sermaye, girişimci iken, bilgi toplumunda üretim sürecinde bu üretim faktörlerinin yanı sıra beşinci üretim faktörü "teknik "bilgi" ön plana çıkmaktadır. Sanayi toplumunda üretilen mal ve hizmetlerin bir yerden bir yere taşınmasında uzaklık ve maliyet önemli iken, bilgi toplumunda bilgi otoyolları ile tüketici ile bilgi arasındaki uzaklık önemini kaybetmekte ve maliyetler minimuma inmektedir. Sanayi toplumunda üretilen mal ve hizmetlerin kıtlığı söz konusu iken, bilgi toplumunda bilgi kıt değildir. Bilgi, sürekli artmakta ve artan verimler özelliği içermektedir. Sanayi toplumunda tüketici-

ci taleplerinin karşılanmasında mal ve hizmetlerin mobilitesi oldukça düşük, bilgi toplumunda ise bilginin mobilitesi kolaydır. Bu durum, bilginin sınırsız bir tüketici tarafından tüketilmesine ve yenilikleri teşvik etmesine yol açmaktadır. Sanayi toplumunda temel bilgiyi, fizik, kimya bilimleri, bilgi toplumunda ise; kuantum elektronığı, moleküler biyoloji ve çevresel bilimler gibi yeni araştırma alanları oluşturmaktadır. Sanayi toplumunda politik sistem temsili demokrasi iken, bilgi toplumunda katılımcı demokrasi anlayışının daha belirgin bir önem kazanaacağı düşünülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler neticesinde adına "Tele-Demokrasi" denilen bir değişimin ileri yıllarda yaşanacağı tahmin edilmektedir. (<http://canaktan.org.tr.htm>)

I- B. Bilgi Toplumundaki Sosyo-Ekonomik Değişimler

Bilgi toplumu sosyo-ekonomik gelişme için bir çok değişikliğe neden olmaktadır. Bunlar, mal üretiminden hizmet üretimine doğru bir değişim yaratması, profesyonel, teknik, eğitim, sağlık ve fast-food gibi hizmet sektörlerindeki hızlı artışın olması, iş niteliklerinde değişimin gerçekleşmesi, işgücünde teknik eleman ve profesyonellerin, yani bilgi sınıfının artması, yüksek teknolojilere doğru teknolojik değişimin gerçekleşmesi, mikro elektronik ve yarı iletkenler aracılığıyla bilginin toplanıp yönetilmesine yarayan küçük ve yetenekli makinelerin yayılması. Yeni bilişim teknolojilerinin yayılması ve bilgisayarların gelişmesine paralel olarak uzak noktalarla koordinasyon amacıyla telekomünikasyonun ileri ölçülerde kullanılması (<http://www.dergi.net.com>).

Bilgi toplumunun yukarıda belirtilen temel özelliklerinden hareketle bilgi toplumu, sanayi toplumunun sosyo-ekonomik gelişme sürecinde yol açtığı gelişmelerden daha farklı, ekonomik alandaki tüm karar birimlerinin ve kurumların yapısında hızlı değişimi ve yeniden yapılanmayı gerektiren bir aşama

olarak nitelendirilebilir. Bilgi teknolojilerinin hızla gelişimi, bu gelişmelere aynı hızda ayak uydurabilecek bir toplum yapısını gerektirmektedir. Daha çok gelişmiş ülkelerin ulaştığı olduğu ve henüz sanayileşme sürecini tamamlamış olmasa da gelişmekte olan ülkeleri de etkisi altına alan bilgi toplumu aşamasında, ekonomik politika önceliklerinin bilgi üretimi ve kullanımı yönünde oluşturulması önem kazanmaktadır. Bilgi toplumu aşamasına ulaşmış bir çok gelişmiş ülkede ulaşılan gelişmişlik düzeyinin sürekliliğinin korunması amacıyla, giderek bilime, teknolojiye ve insana yatırım unsuru eğitime daha fazla önem verilmektedir. Türkiye'nin ve diğer gelişmekte olan ülkelerin uluslararası alanda gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkının daha fazla açılmaması, ulusal alanda ise kalkınmanın sağlanması açısından, bu ülkelerin bilgi toplumundaki gelişmelere ne ölçüde uyum gösterdikleri önemlidir. (Aktan ve Tunç, 1998: 118-134)

Bilginin ve bilgi teknolojilerinin hızla gelişimiyle şekillenen ve ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanları kısa zamanda etkisi altına alan bilgi toplumu aşaması, sosyo-ekonomik gelişme sürecinde tarım toplumu ve sanayi toplumunun ötesinde üretimin ve verimliliğin hızla artmasına yol açmaktadır. Bilgi sektöründeki baş döndürücü gelişmeler, başta insan faktörünün verimliliğine etkilerinden dolayı ekonomik sonuçları yanı sıra sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda da hızla yapısal değişimleri beraberinde getirmektedir.

Bilgi toplumundaki gelişmeler, insanın verimliliğinin artmasına, ekonomik gelişme düzeyinin artmasına, ayrıca bilimde ve teknolojide yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Daha çok gelişmiş ülkelerin ulaştığı olduğu bir aşama olan bilgi toplumu, gelişmekte olan ülkelerin de kalkınmaları ve globalleşme sürecine entegrasyonu açısından süratle ulaşmak için çaba içerisinde olmaları gereken bir aşamadır.

Tablo 2
Bilgi Endeksini Oluşturan Parametreler

Temel Gruplar	Her gruptaki Parametreler
Bilgi Miktarı	Kişi başına yıllık telefon konuşmalarının sayısı. Her yüz kişiye düşen günlük gazete sayısı. Her 1000 kişiye düşen yayınlanmış kitap sayısı. Nüfus yoğunluğu
Haberleşme Araçlarının Dağılımı	Her 100 kişiye düşen telefon alıcısı. Her 100 aileye düşen radyo sayısı. Her 100 aileye düşen televizyon sayısı.
Bilgi Faaliyetlerinin Kalitesi	Hizmet sektöründe istihdam edilenlerin toplam nüfusa oranı. Öğrencilerin öğrenim çağındaki nüfusa oranı.
Bilgi Oranı	Bilgi harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı.

Kaynak: Youichi Ito, "The Johoka Shakai Approach to the Study of Communication in Japan" Mass Communication Review Yearbook, ed. Cleveland Wilhoit and Harold de Block, California: Sage Publication, 1981 s.676.

II- Bilgi Toplumunun Altyapı Parametreleri

Bilgi toplumunun altyapı parametrelerini belirlemeye dönük ilk çalışmayı yapan ülke Japonya olmuş ve Japon Haberleşme ve Ekonomi Araştırma Kurumu (RITE) Japonya'nın bilgi toplumu yolunda kaydettiği gelişmeyi saptamaya çalışmış, konuyla ilgili bazı parametre ve endeksler geliştirmiştir. RITE bilgi toplumu olma yolundaki gelişmeyi belirlemek amacıyla üç farklı değişkene bakmıştır. Bunlar bilgi oranı, bilgi endeksi ve JIPDEC endeksidir. (Dura ve Atik, 2002: 176-177).

II- A. Bilgi Oranı

Bilgi oranı, engel kanunlarındaki engel oranlarına benzetilmiş⁽¹⁾ ve bilgiyle ilgili harcamaların toplam harcamalar içindeki payı olarak tanımlanmıştır. Bunu belirlerken direkt olarak bilgiyle bağlantılı olmayan harcamalar toplam harcamalardan çıkarılarak hesaplanmıştır (Ito 1981: 674). Engel kanunlarına göre gelir düzeyi yükseldikçe gelirin daha

küçük bir kısmı tüketim harcamalarında kullanılır. Yani engel oranı ile gelir arasında ters yönde bir ilişki söz konusudur. Oysa bilgi oranı ile gelir arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Ülkelerin kişi başına düşen gelirleri yükseldikçe bilgi için yapacakları harcamaların toplam harcamaları içindeki oranı da yükselecektir.

II- B. Bilgi Endeksi

Bilgi altyapısını belirleyen parametrelerden birisi de RITE'nin düzenlediği bilgi endeksi olup, endeks de yer alan başlıca parametreler bilgi miktarı, haberleşme araçlarının dağılımı, bilgi faaliyetlerinin kalitesi ve bilgi oranıdır (Dura ve Atik, 2002: 178). Bilgi endeksini oluşturan başlıca parametreler tablo 2'de sunulmuştur.

Daha sonra yine RITE tarafından yapılan bir çalışmaya göre bilgi toplumunun başlıca parametreleri şu şekilde belirlenmiştir (Dordick ve Wang, 1993: 132). Bunlar; (i) Bilgi oranı minimum % 50 olacak. (ii) Kişi başına düşen gelir 10 bin doların üstünde olacak. (iii) İşgücünün en az yarısı bilgi sektöründe istihdam edilecek. (iv) İlgili yaş grubunun % 50'si yüksek öğrenim yapacaktır.

II- C. JIPDEC Endeksi

Japon Bilgi İşleme ve Geliştirme Merkezi (JIPDEC)⁽²⁾ 1986 yılında bilgi toplumunun parametrelerini kapsayan bir endeks geliştirmiştir. Söz konusu endeksin üç göstergesi vardır (Dura ve Atik, 2002: 180-181).

1- Donanım Oranı: Bir endüstrideki bilgisayar donanımının değeri ilgili endüstride çalışan işgücü sayısına bölünerek hesaplanmaktadır.

2- Yazılım Oranı: Bir endüstride son beş yıllık zaman süresi içinde kullanılan yazılım programlarının değeri ilgili endüstrideki işgücü sayısına bölünerek bulunmaktadır.

3- İletişim Oranı: Bir endüstrideki bilgi taşıma kapasitesi⁽³⁾ çalışan sayısına bölünerek hesaplanmaktadır.

III- Bilgi Toplumunun Ekonomik Parametreleri

Bir ülkenin sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçtiğini anlamak için bazı göstergelere bakmak gerekecektir. Aslında bilgi toplumunun iki temel ekonomik parametresi vardır. Bunlar bilgi sektöründeki istihdam oranı ve bilgi sektörünün GSMH'ya katkısıdır. Bilgi sektörünün GSMH'ya katkısı ilk kez Amerika ekonomisi için denenmiştir. Machlup (1962), Porat (1977) ve Bell (1972) bilgi sektörünün Amerika'nın toplam üretimi içerisindeki payını belirleyen araştırmacılar olmuştur (Dura ve Atik, 2002: 250). Bunlardan Örneğin Machlup'un analizine göre bilgi sektörü beş farklı faaliyet grubundan oluşturulmuştur. Bunlar; (Machlup, 1962: 354-357). (i) Eğitim. (ii) Araştırma ve Geliştirme. (iii) İletişim araçları. (iv) Bilgi Makineleri. (v) Bilgi Hizmetleridir.

Bilgi sektörünün GSMH'ya yaptığı katkıyı ölçmek için yapılan en son çalışma Atik (1999) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada ele alınan değişkenler eğitim harcamalarının GSMH'deki payı, araştırma geliştirme harcamalarının GSMH'deki payı ve bilgi haberleşme teknolojisi harcamalarının GSMH'deki payıdır. (Atik, 1998: 90)

III- A. Bilgi Sektörünün Türk Ekonomisi İçindeki Payı ve Bazı Ülkelerle Karşılaştırması

Türkiye'de bilgi sektörünün ağırlığına bakarken Atik'in değişkenlerinden araştırma geliştirme harcamaları ve bilgi-haberleşme teknolojisi harcamaları değişkenlerine bakılacaktır. Bilgi toplumu göstergelerinden kuşkusuz en önemlisi ülkelerdeki toplam araştırma ve geliştirme (AR-GE) harcamalarıdır. 2002 yılına göre toplam AR-GE harcamasında ilk beş sırayı ABD, Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere almıştır. Birinciliğe sahip ABD'nin AR-GE harcaması 250 milyar dolara yakındır. Toplam AR-GE harcamasında Türkiye 1 milyar doları ancak aşabilmiş ve İrlanda'nın ardından 30. sırada yer almıştır. Bu sı-

ralama ile ülkemiz Polonya hariç araştırma kapsamındaki diğer AB yeni üye ülkeleri ile AB üyesi olan Portekiz ve Yunanistan'ı geride bırakmıştır (www.tisk.org.tr). Teknolojik yenilik yapma kapasitesine ilişkin kategoride ülkeler sahip oldukları toplam AR-GE personeli açısından incelendiğinde, Japonya, Rusya ve Çin'in ilk üç sırada yer aldıkları görülmektedir. Söz konusu ülkelerde 800-900 bin AR-GE personeli tam zamanlı olarak çalışmaktadır. Almanya ve Fransa'da ise 350-500 bin arasında AR-GE personeli bulunmaktadır. Türkiye'de yaklaşık 30 bin AR-GE personeli çalışmaktadır ve Ülkemiz dünyanın genel durumuna göre başarısız değildir. Kişi başına AR-GE harcamasında 48 ülke içinde İsveç'e 1200 dolara yaklaşan değeri ile birinci olmuştur. Türkiye ise ancak 39. sıradadır (www.tisk.org.tr).

Bilgi ekonomisine geçişi değerlendirmek açısından 1000 kişiye düşen bilgisayar sayısına bakıldığında 2000 yılına göre, ülke sıralamasında ABD 2002'de birinci sıradaki yerini korurken, İsveç'in 16. sıradan 2. sıraya, Finlandiya 23. sıradan 3. sıraya ve İzlanda 45. sıradan 4. sıraya çıkarak küresel yarışta önemli çıkış göstermişlerdir. Diğer taraftan 2000'de 2. ve 3. sıralarda yer alan Japonya ve Almanya 18. ve 19. sıralara gerileyen ülkelerdir. Çin ve Hindistan 2000'e göre sırasıyla 8. ve 18. sıralardaki yerlerini kaybederek 46. ve 48. sıralara inen ülkelerdir. Türkiye bilgisayar sayısı açısından dünya ortalamasının oldukça altında olup her 1000 kişiye 50 bilgisayar dahi düşmemektedir. Bunu en kısa zamanda çözülmesi gerekecektir (www.tisk.org.tr).

İnternet hizmetlerine ilişkin arz ve talebin gelişmişlik derecesi, bilgi ekonomisi sürecinin değerlendirilmesi bakımından üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur. 1000 kişiye düşen internet sunucusu OECD ülkelerinde ortalama 101'dir. Bu sayı ABD'de 273 ile tepe noktadadır. 2. sırada Finlandiya, 3. sırada Kanada gelmektedir. Ülkemiz ise 3.6 değeri ile Meksika'nın dahi altında kala-

rak, sonuncu olmuştur (www.tisk.org.tr).

Kanımızca yaşadığımız çağda bilgi toplumunun en önemli göstergelerinden birisi de bireylerin ne kadarının internet kullandığıdır. Dünya ülkelerine baktığımızda İsveç'te her yüz kişiden 68'inin internet başında olduğu görülmektedir. Bu sonuçla İsveç ilk sırayı almaktadır. Söz konusu oran İtalya'da % 19'dur. Ülkemizde ise ülkenin tümü yerine yalnızca kentler esas alınmış olmasına rağmen her 100 kişiden 9'unun interneti sıklıkla kullandığı sonucu çıkmıştır. Türkiye geneli esas alındığında sonucun % 4'e inerek, Meksika'nın da altında bir değer ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin küresel teknolojik gelişiminin ölçülmesinde önemli olan bir diğer kategori dijital ekonomiye dönüşüm hızıdır. Bu kategoride araştırılan göstergelerden biri, 1000 kişi başına internet kullanıcıları olmuştur. 2000 araştırmasına kıyasla, 2002'de internet kullanıcılarının sayısında önemli artışlar meydana gelmiştir. İlk 6 sırada olan Kanada, İsveç, Norveç, ABD, Danimarka ve Finlandiya, her 2 kişiden 1'ini internet kullanıcısı yapmayı başarmıştır. Buna karşılık, Ülkemiz 36. sıradadır ve yalnızca her 100 kişiden 5'ini internet kullanıcısı yapabilmıştır. Ülkemiz 2002'de sadece Arjantin, Meksika, Kolombiya ve Venezuela'yı geride bırakabilmıştır. 2000'de 30. sırada olan Kore 2002'de 7. sıraya fırlamıştır (www.tisk.org.tr).

İnternete erişimin maliyeti, bu çok önemli bilgi aracına erişimi sınırlandırmaktadır. 20 saatlik bağlantının satın alma gücü paritesine göre fiyatı OECD ortalamasında 56.4 dolardır. Türkiye, en ciddi atılımı yapması ve toplumda internete talep yaratması gereken ülke olarak, OECD ortalamasına yakın, yani Türkiye için yüksek bir fiyata sahiptir (54.1 dolar). Diğer ülkelerde anılan fiyat düzeyi 30-37 dolardır (ABD 32, Güney Kore 37, Finlandiya 31 dolar). En yüksek fiyat ise 88 dolarla Çek Cumhuriyeti'ndedir.

Bilgi toplumunun en önemli göstergelerinden birisi de bilgi ve iletişim teknolojileri

ne yapılan yatırım ve tüketim oranıdır. OECD Ülkelerinin çoğunda olduğu gibi, Ülkemizde de Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) yatırım oranı, tüketim oranından yüksektir. Ancak, 1999 yılı itibariyle BİT yatırımlarının GSYİH'ya oranı (% 3.1) 15 OECD ülkesinin altındadır. En yüksek oran, ABD ve İsveç'tedir (% 5.3). Tüketim oranı ise Türkiye'de milli gelirin % 1.9'u düzeyinde olup, OECD ortalamasının (% 2.2) biraz altındadır.

Bilgi ekonomisinin bir diğer göstergesi e-ticaretin gelişmişlik derecesidir. Elektronik ticarete 2000'de olduğu gibi 2002'de de Finlandiya ve İzlanda ilk iki sıradadır; ABD ise 3.'dür. 2002'de Almanya ve İrlanda'nın 7'şer basamak, Hollanda'nın 12 basamak ve Çek Cumhuriyeti'nin 14 basamak yükseldiği, buna karşılık Norveç'in 10, Rusya'nın 29, Polonya'nın 19 basamak gerilediği dikkati çekmektedir. Türkiye ise elektronik ticarete 2002'de Japonya, Arjantin, İspanya, Filipinler, Slovakya, Çin, Rusya ve Polonya'yı geride bırakarak 30. sıraya yükselmiştir (www.tisk.org.tr). Ülkemizin e-ticarete önem vermesi halinde bu üstünlüğünü artırması mümkün olacaktır.

Sonuç ve Bulgular

Bilgi ekonomisinin en önemli göstergelerinden ARGE harcamaları ve teknoloji yatırımları bakımından Türkiye ile OECD ülkeleri arasında bir karşılaştırma yapıldığında Türkiye'nin dünya ülkeleri sıralamasında geri planlarda kaldığı görülmüştür. Ancak gerekli ve yeterli gayret gösterildiğinde üstünlük yakalayabileceği alanlar da vardır. Örneğin e-ticarete göstermiş olduğu performans göz ardı edilemez. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin küreselleşen dünyada mevcut durumunu korumasının bile oldukça zor olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin yapması gereken eksik yönlerini saptayıp bir an önce bunları gidermesi zorunluluğudur. Bilgi Ekonomisine geçiş sürecini hızlandırmak için yapılması gerekenler kanımızca şunlar olmalıdır. (i) Dijital ekono-

miye dönüşüm hızlandırılmalı. (ii) Yenilikçilik ruhu artırılmalı. (iii) Bilgi işlem gücüne önem verilmeli. (iv) Eğitim harcamaları artırılmalı. (v) İşgücünün verimliliği yükseltilmeli. (vi) Araştırma Geliştirme Harcamaları artırılmalı. (vii) Eğitim sistemi ve eğitimde kalite üzerinde önemle durulmalıdır. (viii) Kişi başına düşen internet kullanımı artırılmalı. (ix) Kişi başına düşen gelir seviyesi yükseltilmelidir.

KAYNAKLAR

- AKTAN, C. Can ve Mehtap Tunç, (1998), "Bilgi Toplumu ve Türkiye", Yeni Türkiye Dergisi, Ocak-Şubat. ss.118-134.

- ATİK, Hayriye, "Employment in the Information Sector: The Case in Turkey", Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, sayı 13, 1988, ss.81-95.

- BAŞ, İ. Melih, (1998), "Dalgalarla Gelen Gelecek Kurgubilimci Guru: Alvin Tofler", AD Business Notebook, s.28-37.

- DORDİCK, Helbert s. Ve Georgette Wang. (1993), The Information Society: A Retrospective View. California: Sage Publication.

- DURA, Cihan, Bilgi Toplumu, Ankara:

Kültür Bakanlığı Yayını, 1990.

- DURA, Cihan ve Hayriye Atik, (2002), Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi ve Türkiye, Literatür Yayınları, İstanbul.

- (<http://canaktan.org.tr.htm>).

- (<http://www.dergi.net.com>).

- (<http://www.tisk.org.tr>).

- ITO, Yuichi, "The Johoko Shakai Approach to the Study of Communication in Japan" Mass Communication Review Yearbook. Ed. Cleveland Wilhoit ve Harold de Block, California: Sage Publication, 1981, 671-698.

- MACHLUP, Fritz (1962) The Production and Distribution of Knowledge in United States, Princeton University Press.

Dipnotlar

1- Engel oranı bir ailenin gıda maddeleri-ne yaptığı harcamaların toplam bütçesi içindeki payı.

2- JIPDEC: Japon Information Processing and Development Center.

3- Bilgi taşıma kapasitesinden bilgi akışı kastedilmektedir.

Görüşler

YRD. DOÇ. DR. NEVZAT TETİK

İnönü Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü Muhasebe Finansman Öğretim Üyesi

Kriz Sezme Yöntemi: Erken Uyarı Sistemi (Early Warning System) ve Etkinliği

Hızla değişen ve kompleks bir yapıya bürünen global yeni dünya düzeninde, artık konvansiyonel ekonomi gündeme gelmiş olup hiper rekabet koşullarında ve risk ortamında faaliyetleri zorunlu kılmuştur. Bu değişim zaman zaman beraberinde getirdiği küresel ekonomik kriz şartlarında işletmeler için öncelikle önemli olan kriz girdabına girildiğinde krizi atlatacak veya geçiştirmenin yollarını aramak değildir. Kriz handikabına girmeden önce bir sistem yaklaşımı ile krizin gelmekte olduğunu sezebilen, krizi atlatabilen hatta işletme lehine kullanabilen, işletmenin süreçlerine yeni bir ivme kazandırabilen yönetim yapısının hazırlanmış olması fevkalade önemlidir.

Şu halde söz konusu süreçsel devinim ve değişimde riskin artmasıyla birlikte hussun kriz ortamında, işletmenin performansını değerlendirmek ve krizin derecesini önceden algılayabilmek için etkin ve sağlıklı kantitatif verilere dayalı modern finansal analizlere ihtiyaç doğmuştur. Bu bağlamda, çalışmamızda geleneksel finansal analiz tekniklerinin ötesinde geliştirilmiş modern bir kantitatif finansal analiz tekniği olan erken uyarı sisteminin dünyada ve ülkemizdeki uygulama boyutları irdelenecektir. Ayrıca ülkemiz koşullarında işlerliğinin arttırılması için bir takım öneriler geliştirilmeye çalışılacaktır.

I- Genel Olarak Erken Uyarı Sistemi

Bu bölümde erken uyarı sisteminin temel esasları üzerinde durularak genel bir çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır.

I- 1- Tanımı

Erken uyarı sistemi temelde bir finansal analiz tekniğidir. Genel anlamda ele alınırsa, işe yarayacak olan her türlü sözlü ve yazılı verilerin toplamı esas alınarak⁽¹⁾ denetimin sıklaştırılmasıdır⁽²⁾. Bir başka tanıma göre, fi-

nansal oranlardan hareketle işletmenin başarı seviyesini tespit edebilmek için oranları tek tek dikkate alma yerine bunları başarılı, başarısız işletme grupları içinde birlikte değerlendirme sürecidir⁽³⁾.

I- 2- Erken Uyarı Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Erken uyarı sistemi geleneksel olarak stratejik bir kavram olduğundan esasen ilk kul-

lanım alanı askeri sahadır⁽⁴⁾. Söz konusu sistemin başta bankacılık alanında olmak üzere diğer işletmelerin gündeminde olması 19. yüzyılın 2. yarısından sonra Amerika'da yaşanan sanayi gelişimi ile birlikte önem kazanmıştır⁽⁵⁾. İlerleyen yıllarda sistemin daha modern bir yapıya kavuşturulmasında özellikle; ekonomide finansal kesimin öneminin artmış olması, işletmelerin bir çoğunda yönetimin, girişim sahibinden profesyonel yöneticilere kaydırılmış olmasının etkin olduğu söylenebilir⁽⁶⁾.

I- 3- Sistemin Amacı

Erken uyarı sisteminin temel amaçları şu alt başlıklar altında özetlenebilir⁽⁷⁾. (i) Bankacılık sahasında, fon fazlası olanlardan toplanan kaynakların bunları talep eden ilgi gruplarına aktarılmasında kredi değerinin tespitinin sağlanması. (ii) Yönetici ve otoritelerin kaynaklarının daha etkin tahsisinin temini. (iii) İşletmelerin başarısızlık nedenlerini belirlemek. (iv) İşletmelerin performanslarını önceden yansıtacak göstergeleri elde etmek. (v) İlgili göstergeleri bir model içinde toplayarak işletme faaliyetleri ile irtibatlı tahminlerde bulunmak. (vi) İşletme ve çevresindeki tehlike unsurlarının somut bir şekle bürünmeden önem derecelerine göre belirleyerek sapmaların seviyesinin tespit edilmesi.

I- 4- Sistemin Kurulması ve Erken Uyarı Sinyallerinin Algılanması

İşletmeler genelde hiçbir uyarı işareti almadan aniden tükenişe gitmezler. Yani daha önceden bir takım parametrelerdeki değişimler birer ikaz lambası rolü oynar. Örneğin öz-kaynak-yabancı kaynak dengesinin bozulması, kredi limitlerinin daralması, alacakların tahsil edilememesi, stok devir hızlarının minimum seviyelere düşmesi vb. uzun dönemli olumsuzluklar işletmenin mali kriz sürecine girdiğinin ayak izleridir. Erken uyarı sinyalleri çok çeşitli olmakla birlikte genelde 4 grupta tasnif edilmektedir⁽⁸⁾. Bunlar; finansal tablolar, işletme yönetimi, işletme faaliyetleri, banka ve finans kurumlarının izlenmesi

şeklinde dir.

Sistemin tesis edilmesinde ve sinyallerin alınmasında ana hatlarıyla 4 aşama söz konusudur⁽⁹⁾. Birinci aşamada aynı sektörü paylaşan işletmelerin yıllara göre analizi yapılarak başarılı ve başarısız olmalarına göre ikili tasnif yapılır. İkinci aşamada bu işletmelerin geriye doğru 5 yılı kapsayan finansal rasyoları hesaplanır. Üçüncü aşamada başarılı ve başarısız işletmelerin oranlarındaki farklılığın hangi yıldan itibaren başladığı tespit edilir. Son aşamada farklılıkların sebepleri bulunarak işletmelerin gelecekle ilgili alaçağı önlemler kararlaştırılır.

II. Dünya'da Erken Uyarı Sistemi Uygulamaları

Erken uyarı sistemi üzerine yapılan çalışmalar 1900'lü yılların başlarından itibaren işlerlik kazanmıştır. Bu çalışmalar ilk aşamada "Tek Değişkenli" basite indirgenmiş çalışmalardır. 1960'lı yıllarda ise önceki yıllardaki çalışmaların eksikliklerini giderecek olan sistemin daha geliştirilmiş modeli olarak tanıtılan "Çok Değişkenli" uygulamalar gündeme gelmiştir⁽¹⁰⁾. Söz konusu çalışmaların temel esasları aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

II- 1- Tek Değişkenli Analiz Yöntemi

Tek değişkenli çalışmaların alt yapısını bugün yaygın olarak kullanılan geleneksel finansal analiz yöntemleri oluşturmuş olup bunların bir adım geliştirilmiş aşamasıdır.

II- 2- Tek Değişkenli Yapılan Çalışmalar

Bu yöntemde yapılan çalışmalar çok sayıda olmakla birlikte yazıda önemli ve özgün olarak değerlendirilen çalışmaların başını Beaver çekmiş, daha sonra Wiebel ve Meir Tamari daha ileri düzeye götürmüştür.

II- 2- 1. Beaver'in Çalışmaları

Beaver, 1954-1964 yıllarını kapsayan dönemde finansal başarısızlığa uğrayan 79 işletmeyi analize almıştır. Bu çalışmada finansal güçlük, işletmelerin finansal yükümlülüklerini yerine getirememesi anlamında kul-

lanılmıştır. Başarısızlık kriterleri olarak da iflas, tahvil faizini vadesinde ödeyememe, banka hesabında eksi bakiye verme, öncelikli hisse senetlerinin kâr paylarını ödeyememe şeklinde belirlenen değişkenler ele alınmıştır. Bu çalışmada her başarısız işletme için finansal başarısızlığa uğramış aynı büyüklükte ve aynı sektörde faaliyet gösteren 79 adet başarılı firma eşleştirilmiştir⁽¹¹⁾.

Beaver, finansal oranları tek tek değerlendirerek bir işletmenin başarısızlık ihtimalini tespiti çalışmıştır. İşletmelerin her biri için başarısızlığın başladığı tarihten itibaren 5 yıllık bir süre geriye gidilerek 30 finansal oran ortalamaları hesaplanmış ve karşılaştırılmıştır. Altı gruptan oluşan oranların seçiminde 3 kriter esas alınmıştır. Bunlar; oranların literatürde pek çok araştırmacı tarafından sıkça kullanılıyor olması, daha önceki çalışmaların herhangi birinde oranın kullanım amacına uygun sonuçlar sağlanmış olması ve nakit akım kavramına uygun bulunmasıdır.

Seçilen oran grupları ise şunlardır⁽¹²⁾: Nakit akım oranları (4 oran), Net kâr oranları (4 oran), Toplam borçlar/Toplam varlıklar oranı (4 oran), Likit varlıklar/Toplam varlıklar oranı (4 oran), Likit varlıklar/Kısa vadeli borçlar oranı (3 oran), Devir veya sürüm oranları (11 oran).

Bu oran grupları üzerinde incelemesi ise 3 ana bölümde gerçekleştirilmiştir. Birinci bölüm, başarısızlığın ortaya çıktığı yıldan itibaren geriye doğru giderek bulunan 5 yılın her biri için her iki gruptaki işletmelerin hesaplanan oranların ortalamaları bulunarak gerçekleştirilen profil analizidir. Profil analizi sonucunda başarılı işletme grubuyla, başarısız işletme gruplarının finansal oran ortalamalarının birbirinden anlamlı derecede farklı oldukları ve bu farklılığın başarısızlık yılı yaklaştıkça daha çok belirginleştiği görülmüştür. Profil analizi başarılı işletme grubuyla başarısız işletme grupları arasında bir farkın olduğunu göstermekle birlikte hangi işletmenin başarısızlığa düşeceğini tahminle-

yecek oranların gücü hakkında bilgi vermektedir. Bu açıdan, Beaver çalışmasının ikinci kısmında ikili sınıflandırma testini kullanmıştır⁽¹³⁾. İkili sınıflandırma testi ile bir işletmenin başarısız ya da başarılı olacağını tahmin edilmesi sağlanmıştır. Yapılan test ile alınan sonuçlar tablo 1'de gösterilmiştir.

Beaver üçüncü bölümde her iki dağılımdan gelmiş olma ihtimallerini karşılaştırmak amacıyla iki işletme grubunun oran dağılımlarına bakmıştır. Bu analizde de başarısızlıktan 5 yıl öncesinden oranların tahminleme gücünün yüksek olduğu tespit edilmiştir⁽¹⁴⁾. Çalışmanın neticesinde kullanılan oranlar içerisinde işletme başarısızlıklarını tahminlerine göre en yüksek oranlar olarak; Nakit Akımı/Toplam Borç ve Net Kâr/Toplam Varlık oranları bulunmuştur⁽¹⁵⁾.

II- 2-2. Wiebel'in Çalışmaları

Bu çalışma bir büyük İsviçre Bankasının küçük boy kredi müşteri işletmelerine yönelik yapılmıştır. Bu amaçla, Wiebel 36 finansal başarısızlığa uğramış işletme ile 36 başarılı işletmeyi karşılaştırmıştır. Çiftler seçiminde kullanılan kriterler ise; sektör, işletme büyüklüğü, işletmenin yaşı, hukuki statü kuruluş yeri, konjonktür, taşınmazların sahipliğidir. Analizde Wilcox'un testi yardımıyla 41 finansal oran test edilmiş ve sadece 20 oranın ayrıntılı olarak test edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu oranlar 6 grupta düzenlenmiştir⁽¹⁶⁾. (i) Nakit Akışı/Kısa Süreli Yabancı Kaynak. (ii) Dönen Varlıklar/Kısa Süreli Yabancı Kaynak. (iii) Kısa Süreli Dönen Varlıklar-Borçlar/Amortisman Dışındaki İşletme Harcamaları. (iv) Ortalama Stok Tutarı/Materyel Harcamaları. (v) Ortalama Kredi Tutarı/Alışlar. (vi) Dış Kaynaklar /Tüm Sermaye.

II- 2- 3. Meir Tamari'nin Çalışmaları

Tamari'nin çalışması İsrail'de 1966 yılında 1956-1960 dönemleri arasında faaliyette bulunan 16 başarısız işletme ile 12 başarılı işletmeyi incelemeye yöneliktir. Bu çalışmada Tamari işletmelerin risk durumunu tek bir de-

ğişken yerine çok sayıda orandan meydana gelen bir indeksle tespit etmenin daha etkin olacağını savunarak risk endeksini önermiştir. Araştırmada 6 finansal orana subjektif bir değerlendirmeye katsayılar verilmiştir. Bunların toplamı 100'dür. Endekste yer alan finansal oranlar ve bu oranlara verilen katsayılar şunlardır. Ana Sermaye+Yedekler/Toplam 25. Kâr Trendi 20. Cari Oran 20. Üretim Değeri/Stoklar 10. Satışlar/Kısa Vadeli Alacaklar 10. Üretim Değeri/Çalışma Sermayesi 10.

İnceleme sonucunda, 30'dan daha az puan alan işletmelerin % 50'si iflas ederken, 30'dan fazla puan alan işletmelerin ancak % 3'ü iflas etmiştir. Ayrıca, başarısız işletmelerin finansal oranlarının, başarılı işletmelerden farklı olduğu ve bu farklılığın Beaver'de olduğu gibi 5 yıl öncesine kadar saptanabildiği görülmüştür⁽¹⁷⁾. Tamari'nin çalışması özellikle 1970 sonrası işletme problemlerini açıklamada ve bu problemleri önceden tahmin etmeye yönelik olarak kullanılan tek değişkenli analiz yöntemlerinden, çok değişkenli analiz yöntemlerine geçişte önemli katkı sağlamıştır. Ancak, bu çalışmalarda tahminleme modelinde yer alan ağırlıkların hangi esaslara göre belirlendiğinin açıklık kazanmaması bu alanda kullanılabilirliğini kısıtlamıştır⁽¹⁸⁾.

II-3- Çok Değişkenli Analiz Yöntemi

Çok değişkenli analiz yönteminin ortaya çıkışı, özellikle tek değişkenli çalışmalarda tek tek ele alınan değişkenlerin tek değişkenli istatistiksel tekniklerin kısıtlayıcı varsayımları altında geçerli olması nedeniyle bunların olumsuzluklarını ortadan kaldırmak amacı ile geliştirilmiştir⁽¹⁹⁾. Çok değişkenli model, birden çok değişkendir. Bilginin tek bir model içinde ele alınarak grup üyeliği veya önceden tahmin amacıyla kullanıldığı modeldir⁽²⁰⁾. Modelde kullanılan analiz tekniği ise genelde diskriminant analizidir⁽²¹⁾.

II-4- Çok Değişkenli Yapılan Çalışmalar

Çok değişkenli analiz yöntemine yönelik çalışmalar oldukça fazla sayıda olmakla birlikte literatürde kendisinden en fazla söz edilen Tamari'nin Altma'nın ve Taff'lerin çalışmaları olduğu söylenebilir.

II-4-1. Tamari'nin Çalışmaları

Finansal oranları aynı derecede kullanarak, işletmelerin problemleri problemsiz yapılarının incelenmesi ilk defa 1966 yılında Tamari tarafından yapılmıştır. Tamari herkes tarafından genel kabul görmüş finansal göstergelerden altısını dikkate alarak bu göstergelere öznel ağırlıklar vermiştir. Bu açıdan da aslında oldukça tenkit toplamıştır⁽²²⁾.

Tablo 1
Beaver'in İkili Sınıflandırma Testi ile Aldığı Sonuçlar

Finansal Oranlar	Başarısızlıktan bir yıl önce başarılı ve başarısız olarak işletmelerin doğru sınıflandırma yüzdeleri (%)	
	Esas Grup	İkinci Grup
1-Nakit Alımı/Toplam Borç	90	87
2-Net Kâr/Toplam Varlık	88	87
3-Toplam Borç/Toplam Varlık	81	81
4-İşletme Sermayesi/Topl.Varlık	80	74
5-Cari Oran	80	80
6-Kredisiz Dönem	77	77

Not: Esas Grup, oranların seçimi işleminde kullanılan işletmelerdir. İkinci grup ise elde edilen oranların testinde kullanılan gruptur.

Kaynak: Var, Turgut, "Finansal Raporlar ile İflasların Önceden Tahmini", Finansal Yönetim ve Yatırım Planları Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 4, 1979, s. 361.

Tablo: 2 Altman'ın (Z) Fonksiyonunu Kullanarak Elde Ettiği Sonuçlar

İflastan Önceki Yıllar	Doğruluk Tahmin Yüzdeleri
Birinci Yıl	95
İkinci Yıl	72
Üçüncü Yıl	48
Dördüncü Yıl	29
Beşinci Yıl	36

Kaynak: Var, a.g.e., s. 364

Seçilen finansal oranları ve bunların maksimum ağırlıkları şöyledir: Ana Sermaye + Yedekler/Toplam Borçlar 25 puan. Kârın Gelişme Çizgisi 25 puan. Cari Oran 20 puan. Üretim Değerinin Envantere Oranı 10 puan. Satışlar/Kısa Vadeli Alacaklar 10 puan. Üretim Değeri/İşletme Sermayesi 10 puan.

Tamarı'nın bulunduğu sonuçlara göre 30'dan az puan alan işletmelerin % 50'si başarısızlığa uğradığı halde 30'dan daha fazla puan alan işletmelerin ancak % 3'ü başarısız işletmeler grubuna dahil olmuştur⁽²³⁾.

II- 4- 2. Altma'nın Çalışmaları

Objektif bir yapıya sahip olması açısından ilk ve en önemli çalışma 1968 yılında Edward Altman tarafından gerçekleştirilmiştir⁽²⁴⁾. Altman teknik olarak çok değişkenli diskriminant analiz tekniğini kullanmıştır. 1946-1965 yılları arasında iflas etmiş 33 işletmeyi aynı sektörde ve aynı büyüklükte olma kriterlerini esas alarak 33 başarılı işletmeyle eşleştirmiştir. Başlangıçta analize 22 oranla başlayan Altman çeşitli testler sonucu çok değişkenli temelini koruyan ve kendi yargısına göre işletmelerin iflası hakkında en iyi sonuçları veren 5 oranı diskriminant fonksiyonunun oluşturulmasında yeterli görmüştür⁽²⁵⁾.

Altma'nın bulmuş olduğu diskriminant fonksiyonu: $Z=0,012 X_1 + 0,014X_2 + 0.033 X_3 + 0,006X_4 + 0,010 X_5$

Bu eşitlikle Z değeri bir işletmenin başarılı ya da başarısız işletme gruplarından hangisine dahil edileceğini belirleyen, analizde

kullanılan oran değerlerinin dönüşümüyle elde edilen diskriminant değeri olup ayrımın skoru yada bir işletmenin nokta değeri olarak tanımlanır. Fonksiyonda yer alan değerleri analizde kullanılan finansal parametrelerle işletmeleri başarılı ya da başarısız işletmeler olarak ayırımdaki ağırlıklarını belirleyen diskriminant kat sayıları olarak ifade edilir. Eşitlikle yer alan X_1, X_2, X_3, X_4, X_5 değişkenleri Altman'ın analizinde kullandığı ifadeler olup finansal oranlardır. Bu oranlar sırasıyla şunlardır⁽²⁶⁾:

$X_1 = \text{Dönen varlıklar-Kısa süreli borçlar} / \text{Tüm sermaye.}$

$X_2 = \text{Açık yedekler} / \text{Tüm sermaye.}$

$X_3 = \text{Öz sermayenin pazar değeri} / \text{Tüm sermaye.}$

$X_4 = \text{Öz sermayenin pazar değeri} / \text{Dış kaynak.}$

$X_5 = \text{Satışlar} / \text{Tüm sermaye.}$

Altman, likidite, kârlılık, kaldıraç, ödeme gücü ve faaliyet rasyolarından meydana gelen diskriminant fonksiyonu yardımıyla iflasa iki yıl kalıncaya kadar oldukça isabetli bir biçimde işletme başarısızlıklarını tespit edebilmiştir⁽²⁷⁾. Altman'ın Z fonksiyonu kullanarak tespit ettiği sonuçlar tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2'de görüldüğü üzere işletmelerin iflası 2 yıl öncesinden oldukça isabetli bir şekilde tahminlenmesine karşın, bu tahminlerdeki isabet derecesi giderek azalmaktadır. Dördüncü ve beşinci yıllarda ise tahminleme yeteneği çarpık bir durum yansıtmaktadır. Altman ise bu çelişik tablonun üzerinde fazla durmayarak pratikte kolaylıkla kullanılacak bir kritik değer veya endeks bulunmasına ağırlık vermiştir.

II- 4- 3. Taff'lerin Çalışmaları

Taff'lerin çalışmasının özü, işletmelerin borç ödeme kapasitesini ölçen "Z skoru modeli" olarak adlandırdığı model yardımıyla pratik bir yaklaşım sergilemeye yöneliktir. Termometreye benzettiği söz konusu model-

de, sıfır kritik eşik olarak ele alınmıştır. Bunun alt seviyesinde kalan alan riskli bölge olarak, üstünde kalan alan ise ödeme gücü olan işletmelere ait bölge olarak nitelendirilmiştir. Taffler bazı şirketleri ele alarak kârlılık, çalışma sermayesi, finansal yapı, likidite oranları kullanmış ve aşağıdaki fonksiyona ulaşmıştır: $Z=C_0 + C_1 0,53X_1 + C_2 0,13X_2 + C_3 0,18X_3 + C_4 0,16X_4$

Model İngiltere'de geniş bir sahada kullanılmıştır. Özellikle yatırım ve ticaret bankaları, sermaye piyasası kuruluşları sigorta şirketleri en çok rağbet gören faaliyet alanlarıdır⁽²⁸⁾.

II- 4- 4. Dünyada Yapılan Diğer Çalışmalar

Finansal başarısızlık tahmini üzerine tarihi seyir içerisinde Altman ve Beaver'ın çalışmalarından hareketle bir çok çalışma yapılmış ve önemli gelişmeler sağlanmıştır. Dünya'da, Japonya, Almanya, İsviçre, Brezilya, Avustralya, İngiltere, İrlanda, Kanada, Hollanda ve Fransa'da kredi yönetimi analizleri ile işletme riski tespiti en yaygın analizlerdir⁽²⁹⁾.

III- Türkiye'de Yapılan Çalışmalar ve Değerlendirilmesi

Ülkemizde 1980 sonrası yaşanan ve hızla artış kaydeden banker, banka ve diğer kurum iflasları erken uyarı sisteminin ülkemizde de tatbikinin sağlanması konusunda alt yapıyı hazırlayan ilk ekonomik olaylar olmuştur. İlerleyen tarihlerde de bir dizi çalışmalar yapılmıştır. Bu bölümde, Türkiye'de işletmelerin finansal başarısızlıklarına yönelik yapılan bir çok çalışmanın fazla ayrıntısına girilmeden açıklanıp sistemin işlerlik kazanması açısından bir takım öneriler geliştirilmeye çalışılacaktır.

III- 1- Sektör Ayrımı Yapılmayan Çalışmalar

Ülkemizde finansal başarısızlıkların önceden tahminine ilişkin ilk örneği Erkut Gökten 1981 yılında gerçekleştirmiştir. Analizin

çalışma sahası 1978-1980 dönemleri arasında iflas eden 10 işletme ile bankalar tarafından kredisi durdurulmuş 4 işletme olup son 3 yıllık muhasebe verilerinden hareketle finansal başarısızlık tahmini yapılmıştır. Çok değişkenli diskriminant analiz tekniği kullanılarak yapılan bu çalışmada başarılı işletmeler örnekler ise özel bir çalışmadan alınmıştır⁽³⁰⁾.

İkinci yapılan bir çalışma ise Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Ekonomik Analiz ve Konjonktör Müdürlüğü adına A. Keskin ve E. Öz Selçuk ekibinin 1984 yılında yaptığı çalışmadır. Araştırmada 300 imalatçı işletme hedef alınmıştır. Dönem olarak 1980-1983 yıllarında ait mali tablolardan tespit edilen veriler ile 19 başarılı işletme ve 19 başarısız işletmeye sektör ve aktif büyüklüğü kriter kabul edilerek diskriminant analizi tatbik edilmiştir⁽³¹⁾. Yapılan bu ilk çalışmalar ortalama % 85 isabetli tahminlemeyle neticelenmiştir.

III- 2- Bankacılık Sektörü Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bankacılık sektöründe yapılan ilk çalışma C. Erol ve S. Canbaş ikilisi tarafından 1985 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada finansal başarısızlığa uğrayan 5 banka ile endüstriyi temsilen seçilen başarılı 24 bankanın 1977-1983 dönemlerini kapsayan finansal tablo verilerinden elde edilen diskriminant skorları karşılaştırılmıştır.

Sonuçta, ABD'de kullanılan yöntemlerin Türkiye'de de tatbik edilebileceği ispatlanmıştır. Ayrıca aşağıda sayılan 5 rasyonun bankaların gelecekteki başarısızlıklarının tahmin edilmesinde sağlıklı parametreler olduğu kanıtlanmıştır⁽³²⁾. Bunlar; Öz sermaye/Riskli Varlıklar, Ticari Krediler/Öz sermaye, Likit Değerler/Toplam Varlıklar, Net Kâr/Toplam Varlıklar ve Net Kâr/Öz sermayedir.

Ülkemizde bankacılık hizmet sektörüne yönelik ikinci çalışma A. Ağaoğlu tarafından 1989 yılında yapılmıştır. Analizde 1960-1987 yılları arasında finansal başarısızlığa uğramış 15 banka ile başarılı 36 banka incelenmeye alınmıştır. Regresyon analizi uygulanan araş-

tırmada 7 rasyo kullanılmıştır. Çalışma oldukça başarılı olmuş, başarılı bankalar % 94.45, başarısız bankalar ise, % 93.3 oranında isabetli sınıflara ayrılabilmiştir⁽³³⁾.

Söz konusu sektör üzerine yapılan en son çalışmalardan biri de Önal, Düzakın ve Ak-yüz ekibinin gerçekleştirdiği incelemedir. 1996 yılında yapılan araştırmada oluşturulan model daha sonrada geliştirilmiş ve Türk bankalarına uygulamasıyla risklilik dereceleri ölçülmeye çalışılmıştır. Analizin en önemli sonucu, Türk bankalarının riski yüksek bir ortamda ve genel olarak yetersiz sermaye ile faaliyet gösterdikleri bulunmuştur⁽³⁴⁾.

III- 3- Ülkemizde Yapılan Diğer Çalışmalar

Ülkemizde yakın tarihte banka sektörü dışında yapılan, sektör bazında ve sektör ayırımı yapılmadan gerçekleştirilen başlıca çalışmalar şunlardır:

- Targan Ünal tarafından 1988 yılında, 1979-1984 yıllarını kapsayan gıda sektöründeki başarısız olan 33 adet işletme mercek altına alınarak incelenmiştir. Çok değişkenli model kullanılmış 6 adet finansal oran diskriminant analizinde işleve sokulmuştur. Neticede elde edilen fonksiyonun başarısızlıktan 1 yıl önceki tahmin gücü % 97.2 yıl önceki tahmin gücü % 91 olarak bulunmuştur⁽³⁵⁾.

- Mehmet Bolak tarafından 1987 yılında doküma, çimento ve metal eşya sektörünü kapsayan şirketlerin 1979-1983 yılları kapsayan periyotları çok değişkenli bir model geliştirmek amacıyla incelenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda oldukça olumlu sonuçlar elde edilmiş modelin gelecekte kullanılabilirliği konusunda bir ışık yakmıştır⁽³⁶⁾.

- Sektör bazında yapılan bir diğer çalışma Erdal Polat tarafından 1993 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada 1989-1991 yıllarını içeren 7 tekstil, 7 deri, 3 yağ sektöründen başarısızlığa uğramış işletme ile yine aynı sektörlerden tesadüfen seçilen sırasıyla 25-26-17 başarılı işletme araştırma evrenine dahil e-

dilmiştir. Yapılan incelemede farklı bir yaklaşım sergilenerek alternatif hiçbir varsayıma dayanmayan lojistik regrasyon istatistiksel analiz tekniği kullanılmıştır. Analiz sonunda elde edilen fonksiyonun tahmin gücü % 86.35 olmuştur⁽³⁷⁾.

- Çeşitli sektör bazında yapılan en son çalışmalardan biri de 1998 yılında Mustafa Canbaz tarafından yapılmıştır. Araştırma evrenine SPK'dan temin edilen çimento, tekstil, demir-çelik, gıda ve kimya sektörlerine ait 60 şirketin 1984-1988 yıllarını kapsayan, 5 yıllık dönemin bilanço ve gelir tabloları esas alınmıştır. Geliştirilen 30 model neticesinde, söz konusu dönemlerin itibari olarak kısmen de olsa istikrarlı olması sonucu sınıflandırma oldukça yüksek oranlarda bulunmuştur⁽³⁸⁾.

-1997 yılında Özdiç tarafından İMKB'de işlem gören 29 şirketin derecelendirilmesine yönelik; çok değişkenli varyans analizi, diskriminant ve lojistik regresyon analiz kullanılarak çoklu bir istatistik yaklaşım ortaya konmuştur. Analizin sonunda elde edilen diskriminant fonksiyonunun gruplar arası farklılığı doğru yansıttığı, grupları oldukça iyi ayırdığı tespit edilmiştir⁽³⁹⁾.

III- 4- Ülkemizde Erken Uyarı Sisteminin Etkinlik Kazanmasının Şart ve Koşulları

Hangi sahada olursa olsun herhangi bir tekniğin, sistemin veya yapının başka bir ülkeye adaptasyonunda ülke şartlarının buna uyum kabiliyeti, geçerliliği ve etkinlik boyutlarının mercek altına alınarak titizlikle irdelenmesi zorunludur. Öte yandan, finansal analizin amaca hizmet edebilecek şekilde gerçekleştirilebilmesine ilişkin bütün dünyada kabul edilen bazı temel kriterler vardır. Bununla birlikte analizin sıhhatli yapılabilmesi için finansal tabloların sınırlarının, nitelik ve eksikliklerinin neler olduğunun da bilinmesi gerekir. Erken uyarı sisteminin işlerlik kazanmasında da yukarıdaki ön şartlar geçerlidir. Ancak, dünyada yaygın uygulaması görülen erken uyarı sisteminin ülkemiz koşul-

larında etkinliğin sağlanmasında aşağıda sıralanan özellikle bazı faktörlerin dikkate alınması ve belli düzenlemelerin ivedilikle yerine getirilmesi gerektiği kanaatindeyim.

Ülkemizi uzun yıllardan beri etkisi altında tutan ekonomik istikrarsızlık ve konjonktürel dalgalanmalar, erken uyarı sisteminde oluşturulan modellerin, diğer yıllarda da güvenilir şekilde reel tabloyu yansıtacak kapsamdan uzak bir nitelik kazanmasına neden olmaktadır. Erken uyarı sisteminin kullanıldığı diğer ülke örneklerinde başarılı sonuçlar alınmasının en önemli sebeplerinden birisi en azından ülkemize kıyasla istikrarlı bir ekonomik yapı içinde bulunmalarıdır. Şu halde, erken uyarı sisteminin sihirli bir formül olarak görmek ütopyacıdır. Söz konusu sistemin etkinliğinin sağlanmasında en asli şartlardan biri aşırı düzeyde konjonktürel dalgalamalardan uzak asgari seviyede ekonomik istikrarın bulunması zorunluluğudur.

Erken uyarı sisteminde modellerin oluşturulmasının alt yapısını finansal tablolardan elde edilen bilgiler oluşturmaktadır. Bu perspektiften bakılınca, söz konusu verilerin doğru ve güvenilir olması yanında geliştirilen modellerin sektör bazında veya diğer sektörler arasında geçerliliğinin sağlanabilmesi için finansal tabloların ve muhasebe kavram ve hesaplarında bir standardizasyon ve yeknesaklık göstermesi gerekir. Halbuki ülkemizde mali uygulamalar ve mali piyasaların yönetimi konusunda 1980'li yıllardan itibaren yetki hiyerarşisi ve bölünmüşlüğü yaşanmaktadır. Hazinesinin Maliye Bakanlığı'ndan ayrılarak Başbakanlığa bağlı Müsteşarlık konumuna getirilmesi mali piyasaların yönetim ve düzenlemelerinde fevkalade ciddi bir takım sorunların yaşanmasına ve mali disiplinde sapmalara ve uyumsuzluğa yol açmıştır. Bununla birlikte ülkemizde sermaye piyasasının kurulması ve gelişmesi mali piyasalarda otorite sayısının artışına neden olmuştur. Gerçekten, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, T.C. Merkez Bankası, Sermaye Piyasası Kurulu v.b. mali otorite sayısının artma-

sı ve ilgili birimlerin arasında bilgi ve deneyimin aktarımı, paylaşımı arzu edilen seviye de olmayışı muhasebe uygulamalarının standartlaştırılması mantığına ters düşmekte hatta engel teşkil etmektedir. Her ne kadar şekil ve içerikte bir takım ve kuralların önemli kısmı benzerlik göstermesine rağmen, özellikle muhasebe kavramlarının değerlendirme ve tabloların gösterimi açısından hiç de azımsanmayacak bazı farklılıkların olduğu bir gerçektir⁽⁴⁰⁾. Bu açıdan bakıldığında, erken uyarı sisteminin etkinliğinin sağlanmasında muhasebe verilerinde yeknesaklığın getirilmesi zorunludur. Arzu edilen uygulamanın tatbiki açısından aşağıda sıralanan bir takım tedbirlerin yerine getirilmesinde fayda mülhazaza ediyoruz:

a) Kısa vadeli önlem olarak muhasebe uygulamalarında yeknesaklık oluşumunda Muhasebe Standartları Kurulunun çalışmaları önemli bir gelişmedir. Ancak tam bir yaptırım gücü salahiyetine sahip olunmayışı pratikte arzu edilen neticeleri vermemektedir. Şu halde, söz konusu Kurulun amaca hizmet edecek yetkilerle donatılarak hukuki bir statüye oturtulması lüzumludur.

b) Uzun vadeli radikal bir çözüm önerisi olarak, geniş bir katılım ve uzlaşma ile kapsamlı olarak tesis edilecek yeni bir tek düzen muhasebe sisteminin işlerlik kazandırılmasıdır. Bu çalışmanın da ülke şartlarına koşut olmasına ve süreçsel devinim ve değişime uyumlu bir yapı taşımasına özen gösterilmelidir.

c) Ülkemizde 1993'de yapılan düzenlemelerle serbest muhasebecilik, mali müşavirlik ve yeminli mali müşavirlik meslekleri yasal dayanağı olan bir yapıya kavuşturulmuştur. Böylesine önemli bir gelişmenin ardından muhasebecilik mesleğinin etkinliğini arttıracak daha şeffaf bir şekle bürünmesini sağlayacak çalışmalara destek verilmelidir.

Günümüzde işletmelerin sahip oldukları maddi olmayan varlıkların, maddi varlıklara oranı giderek büyük artış kaydetmekte dolaşısıyla işletmelerin defter değerleri ile piyasa

değerleri arasındaki farkın açılmasına neden olmaktadır. Bu fark literatürde yeni bir kavram olan entelektüel sermaye kalemini karşımıza çıkarmaktadır⁽⁴¹⁾. Entelektüel sermayenin ölçülmesi ve değerlendirilmesi hususunda tam bir fikir birliği ve standardı oluşmamıştır. Buna rağmen yapılan araştırmalar şu gerçeği göstermiştir ki, finansal tabloların sağladıkları bilgilerin güvenilirliği ve kullanılabilirliği gün geçtikçe azalan bir eğri çizmektedir. Bunun sebebi olarak da işletmelerde yaşanan değişim felsefelerinin giderek artış göstermesi buna karşılık muhasebe sisteminin burada yetersiz kalmasıdır⁽⁴²⁾.

Diğer taraftan, Dow, Skandia ve IBM gibi şirketler entelektüel sermayenin ölçülmesi, tanımlanması ve kullanılması konusunda oldukça mesafe kat etmişlerdir⁽⁴³⁾. Ülkemizde ise söz konusu gelişmeleri içeren herhangi bir çalışmaya girilmemiştir. Halbuki erken uyarı sisteminin çalışma mekanizması temelde performans ölçümü olduğuna göre bu konudaki eksikliklerin zamanla giderilerek literatüre yeni giren entelektüel sermaye kavramının oluşturulan modellerde hesaba katılması sıhhatli sonuçların alınması noktasında önemlidir.

SONUÇ

Erken uyarı sistemi yaklaşık 150-200 yıldır dinamik bir gelişme göstererek modern bir finansal analiz tekniği haline kavuşmuştur. Temelde işletmelerin finansal başarısızlıklarını önceden tahmin etmek, performansların ölçmek esasına dayalı bir sistem olan söz konusu teknik, bugün bir çok ülkede farklı amaçlarla, çeşitli sektörlerde uygulama sahası bulmuştur. Yeni dünya düzeninde gözlenen globalizasyon hareketleri finans piyasasını da kapsamına almıştır. Dolayısıyla bir ülkenin mali piyasalarında yaşanan krizin diğer ülkelere yansımaları ihtimali artarak piyasaları daha hassas ve kırılabilir yapıya sokmuştur.

Bugün Türkiye’de ülke içi ve dışı bir takım olumsuz faktörlerin etkisiyle, hemen hemen bütün kurum ve kuruluşları içerisine

dahil eden bir hortum misali iflas ve tüketim enflasyonu yaşanmaktadır. Bu açıdan ülkemizde krizin atlatılması için çeşitli önlemler ve geçiştirme politikaları mikro ve makro bazda tatbik edilmektedir. Ancak kriz aşamasına gelmeden birer ikaz lambası uyarısı yapan erken uyarı sisteminin 1980’lerdeki sıkıntılı dönemlerde olduğu gibi kullanılması, buna göre tedbirlerin önceden alınması mümkündür.

Bununla birlikte sistemin işleyişi ve etkinliğinin sağlanmasında ülkemiz için özellik arz eden aşağıda sıraladığımız bazı hususların altının çizilmesi ve gerekli düzenlemelerin yürürlüğe geçirilmesinde fayda görüyoruz. Erken uyarı sisteminden beklenen sonuçların alınabilmesi için öncelikle ekonomik istikrarın belli bir seviyede bulunması zorunludur.

Oluşturulan modellerin geçerliliği ve diğer sektör veya sektörlerdeki işletmelere uygulanabilmesi açısından finansal tabloların ve hesapların yeknesaklığı en önemli koşullardandır. Literatürde yeni yeni kendisinden söz edilen entelektüel sermaye kaleminin muhasebe sisteminde yer alması için çalışmalara vakit kaybetmeden geçilmesi yapılan analizlerin doğruluk ve güvenilirlik ölçülerini arttıracaktır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Abdülğaffar, “Türk Bankacılık Sistemi Açısından Risk Kavramı”, Ekonomide Ankara, Temmuz – Ağustos, 1989.

- Altan, Masun, “Finansal Krizlerin Önceden Tahmin Edilmesi (Erken Uyarı Sistemi)”, Vergi Dünyası, Sayı: 2000, Nisan-1998.

- Altman, Edward I., “The Success Of Business Failure Prediction Models”, Journal Of Banking And Finance, Sayı:8, 1984.

- Andriole, Stephan J., High Order Corporate Crisis Management, Ed: Stephen J. Andriole, Petrocelli Books, U.S.A., 1985.

- Bayazatlı, Ercan, “Entelektüel Sermaye Gelecek Bin Yılın Katma Değer Başarısında Anahtar”, Muhasebe Ve Denetime Bakış, Yıl:1, Sayı:2, Ekim-2000.

- Berk, Niyazi, Bankacılığın Dışa Açılması ve Dış Kredi İlişkileri, Yapı Ve Kredi Bankası, A.Ş.İ.A.M. Bankacılık Araştırmaları Dizisi, No: 4, İstanbul, 1985.

- Bolak, Mehmet "Firma Başarılarının Değerlendirilmesi, Çok Değişkenli Bir Model Önerisi, Sektörel Bir Uygulama", Banka Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Haziran- 1987.

- Bozkurt, Rüşdü, Ekonomik Krizler Erken Uyarı Sistemi İle Önlenebilir, BİAR Eğitim Hizmetleri Yayını, İstanbul, 1988.

- Brealy, R.A., Myer S.C Ve Marcus, A.J., İşletme Finansının Temelleri, Çeviren: Ünal Bozkurt, Türkan Arıkan, Hatice Doğukanlı, Mc. Graw Hill, İstanbul, 1990.

- Canbaz, Mustafa, Erken Uyarı Göstergeleri Olarak Finansal Oranları ve Çok Değişkenli Model Önerisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 1998.

- Erol, Cengiz, Nakit Akımı Yaklaşımı Yöntemiyle Kredi Değerlendirilmesi, Mali Tablolarda Analizi, T.B.B. Yayını, İstanbul, 1991.

- Gökten, Erkut, Muhasebe Oranları Yardımları ve Diskriminant Analizi Tekniği Kullanarak Endüstri İşletmelerinin Mali Başarısızlığının Tahmini Üzerine Ampirik Bir Araştırma, Bastılmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1981.

- Karacan, Ali İhsan, Bankacılık ve Kriz, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1997.

- Keskin, Aydan ve Özselçuk, Erdiç, İşletme Sonuçları Konusunda Erken Uyarı Sistemi, İstanbul, 1984.

- Kishal, Yunus "Sermaye Piyasası Kurulu ve Tek Düzen Hesap Planına Göre Düzenlenen Temel Mali Tablolardaki Kavram Farklılıkları", Muhasebe Ve Finansman Dergisi, Sayı:8, Ekim- 2000.

- Lev, Baruch ve Zarowin, Paul, Teh Bounderies Of Financial Reporting And How To Extend Them, New York, February- 1999, www.nyu. edu/Blev/

- Meriç, Gülser, Farklı Sanayi Dallarındaki İşletmelerin Finansal Karakteristiklerinin Karşılaştırılması, H.Ü.İ.İ.B.F Yayınları, No:6, Ankara, 1985.

- Önal, Y.B., Düzakın, H.G., Akyüz, M., Türki-

ye'de Mevduat Sigortası ve Sistemin Gelişimi ve Bankaların Risk Değerlendirilmesini de İçeren Aktif Bir Mevduat Sigortası Model Önerisi, T.B.B Yayını, No: 198 Ü., S.B.F., İstanbul, 1997.

- Önce, Saim, Muhasebe Bakış Açısı İle Entelektüel Sermaye, Anadolu Üniversitesi yayınları No: 1100 , Eskişehir, 1999.

- Özdiç, Özer, Hisse Senedi İhraç Eden Firmaların Derecelendirilmesinde İstatiksel Bir Yaklaşım, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, S.B.F, İstanbul , 1997.

- Peterson, P.Pamele, Financial Management And Analysis, Mc.Graw- Hill, 1994.

- Polat, Erdal, Türk Bankacılık Sisteminde Problemleri Kredileri Önceden Belirleyecek Model Geliştirilmesi İçin Bir Çalışma, Pamukbank Eğitim Yayınları, İstanbul, 1993.

- Sabuncuoğlu, Zeyyat, "Kriz Yaratan Sebepler, Krizin Olumlu ve Olumsuz Etkileri", Tepe Yönetici Düzeyinde Yapılan Beyin Fırtınası Sonuçları, 1994.

- Seval, Belkıs, Kredilendirme Süreci ve Kredi Yönetimi, İ.Ü. Muhasebe Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1989.

- Sınkey, J. ve jaseph, F., "Identifying Large Problem, Failed Banks: The Case Of Franklin National Bank Of Newyork", Journal Of Financial and Qantitative Analysis December- 1980.

- Tack, Philip B., Kriz Zaman Yönetimi, Çeviren: Yakut Güneri, İlgı Yayıncılık, İstanbul, 1994.

- Taffler, Richard J., "Emprical Models For The Monitoaring Of UK Corporations," Journal Of Banking And Finance, Sayı:8, 1995.

- Tamari, Meir, "Financial Rations as a Means Of Farecosting Bankruptcy", Management International Review, IV-1966.

- Tatlıdil, Hüseyin, Uygulamalı Çok Değişkenli İstatiksel Analiz, Ergin Yayınları, 1992.

- Ünal, Targan, "An Early Warning Model For Predicting Firm Failure İn Turkey", Studies İn Banking and Finance, Sayı:7, 1988.

- Ünal, Targan, "Firma Başarısızlıklarını Erken Uyarı Göstergeleri, Finansal Oranları," Para ve Sermaye Piyasası Dergisi, Ekim- 1987.

- Var, Turgut, Finansal Raporlar İle İflasların

Önceden Tahmini", Finansal Yönetim Ve Yatırım Planlanma Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 4, 1979.

- Zere, Cemil, İşletme Başarısızlıklarının Önceden Tahmininde Kullanılan Erken Uyarı Modelleri: Diskriminant Analizi ve Turizm Sektörüne Yönelik Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990.

-White, G., Sondhi, A.C., Fried, D., The Analysis and Use Of Financial Statement, Newyork, 1997.

Dipnotlar

1- Tack, Philip B., Kriz Zaman Yönetimi, Çeviren: Yakut Güneri, İlgı Yayıncılık, İstanbul, 1994, s.91.

2- Sabuncuoğlu, Zeyyat, "Kriz Yaratan Sebepler, Krizin Olumlu ve Olumsuz Etkileri", Tepe Yönetici Düzeyinde Yapılan Beyin Fırtınası Sonuçları, 1994, s.36.

3- Keskin, Aydan ve Özselçuk, Erdiñç, İşletme Sonuçları Konusunda Erken Uyarı Sistemi, İstanbul, 1984, s.5.

4- Karacan, Ali İhsan; Bankacılık ve Kriz, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.152.

5- Ünal,Targan, "Firma Başarısızlıklarının Erken Uyarı Göstergeleri, Finansal Oranları", Para ve Sermaye Piyasası Dergisi, Ekim, 1987, s.41.

6- Bolak, Mehmet, "Firma Başarılarının Değerlendirilmesi, Çok Değişkenli Bir Model Önerisi, Sektörel Bir Uygulama", Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Haziran-1987, s.46.

7- Sinkey, Jr ve Joseph, F, "Identifying Large Problem, Failed Banks: The Case Of Franklin National Bank of Newyork" journal of Financial and Quantitative Analysis, December, 1980, s.s. 779-779. Keskin ve Öz Selçuk, a.g.e., s.5. Bozkurt, Rüşti, Ekonomik Krizler, Erken Uyarı Sistemi ile Önlenebilir, BİAR Eğitim Hizmetleri Yayını, İstanbul, 1988, s.10.

8- Seval, Belkis; Kredilendirme Süreci ve Kredi Yönetimi, İ.Ü.Muhasebe Enst. Yayını, İstanbul, 1989, s.34.

9- Andriole, Stephan J. High Order Corporate Crisis Management,Ed:Stephen J.Andriole, Petrocelli Books, U.S.A., 1985, s.265.

10- Peterson, P. Pomele, Financial Manage-

ment and Analysis, Mc Graw-Hill, 1994, s.s.140-142.

11- Meriç, Gülser; Farklı Sanayi Dallarındaki İşletmelerin Finansal Karakteristiklerinin Karşılaştırılması, H.Ü.İ.İ.B.F Yayınları No:6, Ankara, 1985, s.23.

12- Canbaz, Mustafa; Erken Uyarı Göstergeleri Olarak Finansal Oranlar ve Çok Değişkenli Model Önerisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 1998, s.15.

13- Zere, Cemil, İşletme Başarısızlıklarının Önceden Tahmininde Kullanılan Erken Uyarı Modelleri: Diskriminant Analizi ve Turizm Sektörüne Yönelik Bir Uygulama, Yayınlanmayan Yüksek lisans Tezi, İstanbul, 1990,s.31.

14- Ünal, a.g.e., s.43.

15- Zere, a.g.e., s.32.

16- Altman, Edward I, "The Success of Business Failure Prediction Models", Journal of Banking and Finance, sayı:8, 1984, s.173.

17- Tamari, Meir, "Financial Rations as a Means of Forecasting Bankruptcy Manegement International Review, IV- 1966, s.s.15-21.

18- Canbaz, a.g.e., s.19.

19- Tatlıdil, Hüseyin, Uygulamalı Çok Değişkenli İstatiksel Analiz, Ergin Yayınları, 1992, s.119.

20- Özdiñç, Özer; Hisse Senedi İhraç Eden Firmaların Derecelendirilmesinde İstatiksel Bir Yaklaşım, Yayınlanmamış Doktor Tezi, İ.Ü., S.B.F., İstanbul, 1997, s.38.

21- Brealy, R.A., Myer S.C ve Marcus, A.J. İşletme Finansının Temelleri, Çeviren: Ünal Bozkurt, Türkkan Arıkan ve Hatice Doğanlı, Mc Graw Hill, İstanbul, 1990, s.584.

22- Meriç, a.g.e., s.25.

23- Altan, Masun, "Finansal Krizler Önceden Tahmin Edilmesi (Erken Uyarı Sistemi)" Vergi Dünyası, Sayı: 200, Nisan, 1998, s.s.131-132.

24- Altman, a.g.e., 172.

25- Peterson, a.g.e., s.142.

26- Berk, Niyazi, Bankacılığın Dışa Açılması ve Dış Kredi İlişkileri, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.

İ.A.M. Bankacılık Araştırmaları Dizisi, No: 4, İstanbul, 1985, s.101.

27- White, G., Sondhi, A.C., Fried, D., The Analysis and Use of Financial Statement, New York, 1997, s.994.

28- Taffler, Richard J., "Empirical Models For the Monitoring of UK Corporations", Journal of Banking and Finance, Sayı: 8, 1995, s.s.3-24.

29- Canbaz, a.g.e., s.26.

30- Gökmen, Erkut, Muhasebe Oranları Yardımıyla ve Diskriminant Analizi Tekniği Kullanarak Endüstri İşletmelerinin Mali Başarısızlığının Tahmini Üzerine Ampirik Bir Araştırma Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1981. s.81.

31- Keskin ve Özselçuk, a.g.e., s.16.

32- Erol, Cengiz, Nakit Akımı Yaklaşımı Yöntemiyle Kredi Değerlendirilmesi, Mali Tablolar Analizi, T.B.B Yayını, İstanbul, 1991, s.142-149.

33- Ağaoglu, Abdülğaffar, "Türk Bankacılık Sistemi, Açısından Risk Kavramı" Ekonomide Ankara, Temmuz-Ağustos, 1989, s.s.23-41.

34- Önal, Y.B., Düzakın, H.G., Akyüz, M., Türkiye'de Mevduat Sigortası ve Sistemin Gelişimi ve Bankaların Risk Değerlendirmesini de İçeren Aktif Bir Mevduat Sigortası Model Önerisi, T.B.B Yayını No: 198, İstanbul, 1996, s.101.

35- Ünal, Targan, "An Early Warning Model for Predicting Firm Failure in Turkey", Studies in Banking and Finance, Sayı:7, 1988, s.155.

36- Bolak, a.g.e., s.41-48.

37- Polat, Erdal, Türk Bankacılık Sisteminde Problemlı Kredileri Önceden Belirleyecek Model Geliştirilmesi İçin Bir Çalışma, Pamukbank Eğitim Yayınları, İstanbul, 1993, s.10.

38- Canbaz, a.g.e., s.133-135.

39- Özding, a.g.e., s.129.

40- Kışalı, Yunus, "Sermaye Piyasası Kurulu ve Tek Düzen Hesap Planına Göre Düzenlenen Temel Mali Tablolardaki Kavram Farklılıkları", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 8, Ekim, 2000, s.19.

41- Önce, Saim, Muhasebe Bakış Açısı ile Entellektüel Sermaye, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1100, Eskişehir, 1999, s.s.1-2.

42- Lev, Baruch ve Zarowin, Paul, The Boundaries Of Financial Reporting and How To Extend Them, New York, February, 1999, www.stern.nyu.edu/blev/.s.45.

43- Bayazatlı, Ercan, "Entellektüel Sermaye Gelecek Bin Yılıın Katma Değer Başarısında Anahtar", Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:1, Sayı 2, Ekim- 2000, s.126.

Rakamların Dili

Finans – Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi

EKONOMİK GÖSTERGELER DIŞ DÜNYA (AĞUSTOS 2004)

Ülkeler	GSYİH*	Tüketici Fiyatları*	Ücretler Kazançlar*	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Cari İşlem Dengesi** (Milyar \$) (Son 3 Ay)
A.B.D.	3.0	3.3	2.0	5.6	- 572.9	- 537.3
Almanya	1.8	1.8	1.8	10.6	179.6	81.3
Avustralya	0.9	2.5	5.1	5.6	- 16.9	- 33.0
Avusturya	0.8	2.3	2.2	4.2	- 0.5	- 2.0
Belçika	3.0	2.4	2.3	12.4	21.9	12.2
Danimarka	3.8	1.1	3.3	6.4	10.3	6.8
Fransa	3.0	2.4	2.8	9.9	4.4	2.5
Hollanda	2.8	1.1	1.5	6.4	33.0	18.7
İngiltere	3.8	1.6	4.3	4.7	- 91.3	- 39.2
İspanya	2.6	3.5	3.2	11.1	- 60.1	- 28.3
İsveç	2.6	0.5	2.5	5.8	22.6	21.2
İsviçre	1.6	0.9	1.4	3.7	7.8	37.5
İtalya	1.8	2.3	3.3	8.5	3.4	- 15.2
Japonya	6.1	b.d.	0.8	4.6	124.5	160.7
Kanada	2.4	2.5	2.6	7.3	46.7	20.9
Euro Bölgesi	2.3	2.4	2.5	9.0	107.6	58.4

Açıklamalar: (b.d.) = Belli Değil Kaynak: The Economist, 7 Ağustos 2004.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya, A.B.D. ve Kanada için ithalat F.O.B., İhracat F.O.B.; Diğerleri için C.I.F./F.O.B.

MERKEZ BANKASI BEKLENTİ ANKETİ

Cari Dönem	Gözlem Sayısı	En Küçük	En Büyük	Standart Sapma	Aritmetik Ortalama	Medyan	Mod	Uygun Ortalama
Tüketici Enflasyonu Beklentisi (%) (Temmuz - 04) (2.Dönem)	82	- 1,2	1,6	0,5	0,2	0,3	0,5	0,2
İki Ay Sonrasının TÜFE Beklentisi (Temmuz - 04) (2.Dönem)	81	- 1,0	2,7	0,5	1,3	1,2	1,0	1,3
Yıl Sonu TÜFE Beklentisi (Temmuz - 04) (2.Dönem)	81	7,2	15,0	1,2	10,9	11,0	11,0	10,9
Gelecek 12 Aylık Dönemin TÜFE Beklentisi (Temmuz - 04) (2.Dönem)	76	7,0	14,0	1,3	10,1	10,0	10,0	10,1
Üç Aylık Hazine İhalesi Yıllık Bileşik Faiz Oranı Beklentisi (%) (Temmuz - 04) (2.Dönem)	81	18,0	35,0	1,8	24,5	25,0	25,0	24,6
Yıl Sonu Bileşik Faiz Oranı Beklentisi (Temmuz - 04) (2.Dönem)	79	12,0	29,0	2,5	20,2	20,0	20,0	20,2
Para Piyasası Gecelik Yıllık Basit Faiz Oranı Beklentisi (%) (Temmuz - 04) (2.Dönem)	82	16,0	27,0	1,2	21,9	22,0	22,0	22,0
Yıl Sonu Basit Faiz Oranı Beklentisi (Temmuz - 04) (2.Dönem)	79	11,0	25,0	2,1	18,6	18,5	18,0	18,6
Bankalararası Döviz Piyasası Dolar Kuru Beklentisi (Bin TL) (Temmuz - 04) (2.Dönem)	83	1400,0	1750,0	39,3	1454,8	1450,0	1450,0	1451,2
Yıl Sonu Dolar Kuru Beklentisi (Temmuz - 04) (2.Dönem)	81	1285,0	2100,0	85,9	1567,3	1570,0	1600,0	1564,1
Cari İşlemler Dengesi Beklentisi (Milyon Dolar) (*) (Temmuz - 04) (2.Dönem)	71	-13000,0	-5000,0	1653,9	-10076,3	-10000,0	-9000,0	
GSMH Büyüme Beklentisi (%) (Temmuz - 04) (2.Dönem)	77	4,0	8,4	1,0	6,0	5,8	6,0	6,0

(*) Verilerin dağılımının çok düzensiz olması nedeniyle uygun ortalama hesaplanamamıştır.

TEMEL GÖSTERGELER

Konsolide Bütçe (Haziran Sonu)		Enflasyon	
GELİRLER	49,806 Katrilyon TL	TEFE YILLIK TEMMUZ SONU	% 9,44
HARCAMALAR	64,391 Katrilyon TL	TÜFE YILLIK TEMMUZ SONU	% 9,57
BÜTÇE AÇIĞI	14,585 Katrilyon TL	TEFE AYLIK TEMMUZ SONU	% - 1,52
FAİZ DIŞI FAZLA	15,039 Katrilyon TL	TÜFE AYLIK TEMMUZ SONU	% 0,22
İç Borç Stoku		GSMH Değişimi	
MAYIS SONU	209,8 Katrilyon TL	SABİT FİYATLARLA 2004 1. DÖNEM	% 12,4
Dış Borç Stoku (Kamu)		GSMH	
ŞUBAT SONU	64,2 Milyar Dolar	CARİ FİYATLARLA 2004 1. DÖNEM	79,4 Katrilyon TL
İhracat Gelirleri		Sanayi Üretim İndeksi	
OCAK - MAYIS	23,123 Milyar Dolar	MAYIS	% 16,5
İthalat Giderleri		Kapasite Kullanım Oranı	
OCAK - MAYIS	36,958 Milyar Dolar	HAZİRAN	% 71,8
Cari İşlemler Dengesi		İşsizlik	
OCAK - ARALIK (2003)	- 6,808 Milyar Dolar	2004 1. DÖNEM	% 12,4

SİZ DE ABONE OLUN!

*"Finans – Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi"ne abone olanlar,
"Finans – Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi"ni önce okuyanlardır.*

Adı Soyadı :
Firma Adı :
Adres :
.....
Posta Kodu : Tel: Fax:
e-mail :

- Abone olmak istiyorum.
 Yeniden abone olmak istiyorum.
 Lütfen temsilcinizi gönderin (İstanbul'da oturanlar için).

"FİNANS – POLİTİK & EKONOMİK YORUMLAR" Aylık Dergi, 12 sayı için

2004 Yılı Abone Koşulları;

YURT İÇİ

YURT DIŞI

- 6 Aylık: 40.000.000.-TL. 6 Aylık: 30 \$
 1 Yıllık: 60.000.000.-TL. 1 Yıllık: 60 \$

Not: Öğrencilere % 30 indirim yapılmaktadır.

Abone bedeli (.....) TL, aşağıdaki işaretli banka hesabınıza havale edilmiştir.

Akbank T.A.Ş.
Nuruosmaniye Şubesi
Hesap No: 35875-4

Garanti Bankası
Nuruosmaniye Şubesi
Hesap No: 6299897

T.İş Bankası
Cağaloğlu Şubesi
Hesap No: 530979

Yapı Kredi Bankası
Çemberlitaş Şubesi
Hesap No: 1035572-7

Abone Başlangıç Tarihi: Abone Bitiş Tarihi:

"EKONOMİK MALİ YAYINLAR SAN. VE TİC. A.Ş." adına, abone bedeline ilişkin, bankaya yatırdığınız makbuzun (ve öğrenci iseniz, öğrenci kimliğinizin) fotokopisini, yukarıdaki abone formu ile birlikte lütfen, **"Finans - Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**; Binbirdirek Mah. Suterazisi Sokak. No.6, Kat.2; 34400 Sultanahmet İstanbul" adresine posta ile gönderebilir, faks geçebilir veya elektronik posta adresimize gönderebilirsiniz.

Faks: (0-212) 518 66 43. **Tel:** (0-212) 518 17 32 – 516 11 45.

e-mail: abone@ekonomikyorumlar.com **http://www.ekonomikyorumlar.com**

Garanti'ye dış ticaret finansmanında dünyadan ödül.

Global Finance Dergisi'ne göre 2002 ve 2003'te
Türkiye'nin en iyi dış ticaret finansman bankası:
Garanti.

Dünyada, ihracat alacakları
seküritizasyon işlemi yapan (1999) ilk banka:
Garanti.

1999 yılından bu yana
Çin'de Türkiye'yi temsil eden tek banka:
Garanti.

Dış ticaret mevzuatı hakkında bilmek istediğiniz her şeyi
mevzuat.garanti.com.tr adresinde veren tek banka:
Garanti.